T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

‘ANNÂZİ KÜRT EMİRLİĞİ (991-1117)

Abdulelah M. Abdullah AL-BİRWARİ
13916011

Danışman
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Diyarbakır 2016

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslam Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

‘ANNÂZİ KÜRT EMİRLİĞİ (991-1117)

Abdulelah M. Abdullah AL-BİRWARİ

13916011

Danışman
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Annâzi Kürt Emirliği (991-1117)'' adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

23/12/2016

Abdulelah M. Abdullah AL-BİRWARİ

KABUL VE ONAY

Abdulelah M. Abdullah AL-BİRWARİ tarafından hazırlanan **"Annazi Kürt Emirliği (991-1117) "** adındaki çalışma, 23/12/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından İslam Sanatları ve Tarihi Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. M. Salih ARI

Prof. Dr. Abdurrahman ACAR

Prof. Dr. Metin BOZAN

ÖNSÖZ

Hamd Allah'a mahsustur. Salat ve selam Hz. Muhammed'e (sav), O'nun âl ve ashabının üzerine olsun.

Doğu İslam dünyasında siyasi hareketliliğin ortaya çıkması Büveyhîlerin siyaset sahnesine çıkarak Abbasi halifeliğini baskı altına almalarıyla başlamıştır. Bu bağlamda ‘Annâzi Emirliği'nin de aralarında bulunduğu pek çok bağımsız emirlik ortaya çıkmıştır. Bu emirlik, İran’ın kuzeybatısında yeralan Batı Cibâl bölgesinin büyük bir kısmına yüz otuz yıl hükmetmiştir. Bölgenin coğrafi konumu, Annâzi Emirliği’nin idaresinin ve ekonomik durumunun gelişmesine imkân sağlamış, buna ek olarak bölgede Müslüman kuvvetler kapsamında hatırı sayılır bir güç sahibi yapmıştır.

Annâzi Emirliği tarihini ele alan müstakil bir bilimsel çalışmanın bugüne kadar yapılamamış olması sebebiyle bu konuyu araştırmaya değer buldum.

Bu araştırmada karşılaştığım zorlukların başında yeterli tarihsel materyalin bulunmaması gelmektedir. Özellikle Irak’taki kütüphanelerde araştırma konumuzla alakalı kaynakların olmadığını gördük. Ülkedeki güvenlik sorunları dolayısıyla Musul ve Bağdat kütüphanelerindeki bazı kaynak ve araştırmalara ulaşamadık. Neticede bu durum bizi Abbasiler, Büveyhiler ve Selçuklular tarihi üzerine yapılan araştırmalara başvurmak durumunda bıraktı. Öte yandan Annâzi Emirliği’nin siyasi tarihi hakkında detaylı bilgi bulunmasına rağmen kültürel hayatla ilgili bilgi oldukça azdır.

Bu araştırma Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş'te Cibal bölgesinden ve Annâzi Emirliği'nin ortaya çıkışına neden olan faktörlerden bahsettik. Birinci bölümde Annâzi Emirliği'nin ortaya çıkışı ve gelişmesi, emirlerin idaresi ve nihayet yıkılışı incelemektedir. İkinci bölümde Emirliğin Abbasi Halifeliği, Büveyhiler, Selçuklular ve diğer devletler ve hanedanlarla ilişkileri ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise Emirlikteki sosyal ve iktisadi durum ele alınmıştır.

Tezimin hazırlanmasında bana verdiği destekten dolayı danışmanım Prof. Dr. Abdurrahman ACAR'a teşekkürü bir borç bilirim.

Abdulelah M. Abdullah AL-BİRWARİ

ÖZET

XI. yüzyılda İran'ın Cibal bölgesinde hüküm süren Kürt Annazi Emirliği tarihini konu alan tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezde sıkça başvurduğumuz kaynaklar tanıtılmış, Annâzi emirliğinin kurulduğu coğrafya ve emirliğin kurulduğu dönemde Abbasi Halifeliği'nin ve İran'ın içinde bulunduğu durum üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde Annâzi emirliğinin kuruluşu ve Annazi emirlerinin uyguladıklar iç siyaset ve Emirliğin yıkılışının sebepleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde Annâzi emirliğinin dış siyaseti ele anlatılmış, özellikle de Abbasi Halifeliği, Büveyhiler ve Selçuklular'la ilişkiler üzerinde durulmuştur

Üçüncü ve son bölümde ise Annâzi Emirliği'nde sosyo kültürel ve ekonomik hayat incelenmiş, Emirliğin bünyesinde barındırdığı dini ve etnik gruplar tanıtılmış, emirliğin idari ve mali sistemi hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Abbasi, Büveyhi, Kürtler, İran, Cibal, Hulvan,

ABSTRACT

This thesis is composed ofone intrudiction and three parts. In the introduction, the names of the sources we frequently refer to in the research was given. It also focuses on the situations that allow the establishment of the geography (al Jibal province) where the Annâzids Amirate was founded.

In the first chapter, some orders which are the founders and administrators of the Annâzids Amirate were given. In addition to this, the circumstances that led to the demolition of this amirate have been examined.

In the second part, some information was given about the foreign policy carried out by Annâzids amirs. Especially, we tried to determine what kind of relationship they have with some of the neighboring countries, especially the Abbasids, Buyids and Saljukids.

In the third chapter, some information about the socio-cultural and economic structure of Annâzids amirs was given. In this section, it was determined who are the religious and ethnic groups. It also focused on the administrative and financial system of Annazids Amirate.

Key Words

Abbasid, Buyids, Persian, Jibal, Kurds, Hulwan

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....I

ÖZET.....III

ABSTRACT IV

İÇİNDEKİLER..... V

KISALTMALAR.....VIII

GİRİŞ 1

A-ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 1

1. Genel Tarih Kitapları..... 1

2.Buldan (Ülkeler Coğrafyası) Kitapları..... 2

3.Teracim Kitapları..... 2

B-EMİRLİĞİN ÜZERİNE KURULDUĞU COĞRAFYA (CİBAL BÖLGESİ)..... 3

C-'ANNÂZİ EMİRLİĞİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN FAKTÖRLER..... 6

1.Abbasi Devleti'nin Zayiflaması..... 7

2. Siyasi, İdari Ve Ekonomik Durumun Kötüleşmesi..... 11

3.Kürtlerin Kabile Reisleri Etrafinda Kenetlenmeleri..... 13

4. Kürt Coğrafyasinin Konumu Ve Özellikleri..... 14

BİRİNCİ BÖLÜM

‘ANNÂZİ EMİRLİĞİ TARİHİNİN EVRELERİ

1.1. ‘ANNÂZİ EMİRLİĞİ’NİN İSMİ 16

1.2. ‘ANNÂZİ EMİRLİĞİ'NIN KURULUŞU VE ‘ANNÂZİ EMİRLERİ 18

1.2.1. Ebu’l-Fetih Muhammed b. ‘Annâz (381/991) 19

1.2.2. Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk Faris b. Muhammed (401/1010) . 21

1.2.3. Ebu'l- Macid Mühelhil b. Muhammed (437/1045) 22

1.2.4. Şerefuddevle Sa‘dî b. Faris b. Muhammed (448/1056) 23

1.2.5. Bedr b. Mühelhil b. Muhammed b. ‘Annâz 24

1.2.6. Ebu'l-Fevaris Surhâb b. Bedr b. Mühelhil (İbn Ebu eş-Şevk) (500/1106) 25

1.2.7. Ebu Mansur b. Bedr 26

1.3.‘ANNÂZİ EMİRLİĞİ’NİN YIKILMASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER 26

İKİNCİ BÖLÜM

ANNÂZİ EMİRLİĞİNİN DIŞ SİYASETİ

2.1. ABBASİ HİLAFETİYLE OLAN SİYASİ İLİŞKİLER 28

2.1.1. Abbasi halifeliğinin ‘Annâzi Emirlerine Unvan ve Tayin Belgesi Vermesi 30

2.1.2. Hutbe ve Para 31

2.2. BÜVEYHİLERLE İLİŞKİLER 32

2.2.1. Dostane İlişkiler 33

2.2.2. Karşılıklı Tanıma 34

2.2.3. Siyasi Evlilikler 35

2.2.4. Karşılıklı Yazışmalar ve Hediyeleşmeler 36

2.2.5. Barış Antlaşmaları (İttifak) 36

2.2.6. Siyasi ve Askeri İşbirliği 37

2.2.7. Gerginlik/Sorunlar 40

2.3. FATIMİLERLE İLİŞKİLER 45

2.4. SELÇUKLULARLA İLİŞKİLER.....47
2.5. HASNEVEYH EMİRLİĞİ'YLE İLİŞKİLER.....51
2.6. MEZYEDİLERLE İLİŞKİLER.....53
2.7. 'UKAYLİLERLE İLİŞKİLER.....54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANNÂZİ EMİRLİĞİNDE SOSYO-EKONOMİK HAYAT

3.1. DİNSEL VE ETNİK TOPLULUKLAR.....57
3.1.1. Müslümanlar.....57
3.1.1.1. Kürtler.....57
3.1.1.2. Farslar.....58
3.1.1.3. Araplar.....59
3.1.2. Gayr-ı Müslim Topluluklar.....59
3.1.2.1. Mecusiler.....60
3.1.2.2. Yahudiler.....61
3.1.2.3. Hristiyanlar.....62
3.2. İDARİ VE MALİ DÜZEN.....63
3.2.1. Emirlik.....63
3.2.2. Vezirlik.....63
3.2.3. Mali Düzen.....64
3.3.4. İktisadi Hayat.....65
3.3.4.1. Tarım.....65
3.3.4.2. Hayvancılık.....68
3.3.4.3. Ticaret.....69
SONUÇ.....78
KAYNAKÇA.....79
EKLER.....91

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.s.	:Aleyhisselam
b.	:İbn
bkz.	:Bakınız
bnt.	:Binti
Bsk.	:Baskı
c.	:Cild
c.c.	:Celle Celalühu
Çev.	:Çeviri
Der.	:Dergisi
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dzn.	:Düzenleyen
Edt.	:Editör
h.	:Hicri
Hz.	:Hazreti
m.	:Miladî
p.	:Pace
r.a.	:Radiyallahu anh
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
s.a.v.	:Sallallahu aleyhi vesellem
thk.	:Tahkik eden
trc.	:Tercüme
trs.	:Tarihsiz
vb.	:Ve benzeri
Yay.	:Yayınları

GİRİŞ

A- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmamızı yaparken yararlandığımız referans ve kaynak kitaplar çeşitlilik arz etmektedir. Bu kaynaklar arasında genel tarih kitapları, coğrafi kitaplar, seyahatnameler, teracimler ve edebi eserler bulunmaktadır. Bunlardan öncelikle araştırma konumuza direk temas eden kitaplara değineceğiz. Zira faydalandığımız bütün kaynak ve referans kitaplar araştırmamızın sonunda sırasıyla belirtilmiş bulunmaktadır.

Araştırmamızda üç çeşit kaynağa dayandık. Bunlar genel tarih kitapları, tabakat ve teracimler ve buldan (ülkeler coğrafyası) kitaplarıdır.

1. Genel Tarih Kitapları

İbn Miskeveyh (ö 421/1030), *Tecâribu'l- umem ve te'âkibu'l- himem*. Bu eser özellikle yazarın hayatının bir kısmının bu dönemde geçmiş olması nedeniyle araştırmanın en önemli kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. Bu eser bize 'Anâziyye Emirliği'nin ortaya çıkışına neden olan faktörler ile emirliğin Büveyhîler ve Fatımî halifeliği bağlamında yürüttüğü siyasi ilişkileri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Hilâl es-Sâbîi (ö 448/1056) *Târîhu's- Sâbî*. Bu eserin müellifi de hayatının önemli bir kısmını araştırdığımız dönemde yaşamıştır. Eser, bize 'Anâziyye Emirliği'nin adının menşei ve buna ek olarak emirliğin 'Ukaylîler ve Mezîdîlerle olan siyasi ilşkilerine dair önemli bilgiler sunmaktadır.

İbnu'l-Esîr'in (ö 630/1232) *el-Kâmil fi't-Târîh* adlı eserine gelince; bu Anâzilerin gerek siyasi, gerekse de kültürel tarihine ilişkin kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir.

2.Buldan (Ülkeler Coğrafyası) Kitapları

İslam tarihi araştırmalarına önemli malzeme sağlayan Buldan kitapları, ‘Anâziyye Emirliği’nin ortaya çıkışı, gelişmesi, siyasi ve kültürel ilişkileri hakkında kıymetli bilgiler içermektedir.

İbn Hurdâzbih'in (ö 280/893) *el-Mesâlik ve'l- memâlik* adlı eseri, Annazilerin hüküm sürdüğü Cibal bölgesindeki ticari yollar ve şehirlerarasındaki mesafelerle ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. İbn Rüste'nin (ö 290/902) *el-A‘lâku'n- nefîse’si* ve Yakûbî'nin (ö 292/905) *Buldân*’ından da Cibal bölgesinin coğrafi ve ekonomik durumuna ilişkin verdikleri bilgilerden yararlandık. İbn Havkal’ın (ö 292/905) *Sûretü’l- ard* adlı eseri de konumuz açısından önemli bir kaynaktır. el-Makdisî’nin (ö 375/985) *Ahsenü’t- tekâsîm fî ma‘rifeti'l-ekâlîm* adlı eseri, ticari yollar hakkında bilgi vermesinin yanı sıra ‘Annâzi Emirliği’nin ekonomik durumu hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Yakût el-Hamevî'nin (ö 626/1229) *Mu‘cemu'l- buldân* adlı eseri de ‘Annâzi Emirliği şehirlerin sosyal, kültürel ve iktisadi durumu hakkında kıymetli bilgiler içermektedir.

3.Teracim Kitapları

Bu kitaplardan Cibal bölgesinde yaşamış olan seçkin şahsiyetlerin hayatının yanısıra bazı tarihi bilgiler yönünden yararlandık.

İbn Hallikân'ın (ö 681/1282) *Vefeyâtu'l-A‘yân* adlı eseri, önemli şahsiyetlerin hayatına ilişkin bilgiler yönünden önem kazanmaktadır. Bunun yanısıra ez-Zehebî'nin (748/1347) *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ'* sı ve İbn Aybek es-Safedî'nin (ö 764/1362) *el-Vâfî bi’l-vefeyât*’ından da yararlandık.

Yukarıda zikredilenlerden başka, farklı alanlarda yazılmış tali kaynaklar da bize dönemin siyasi ve kültürel durumu hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

B- EMİRLİĞİN ÜZERİNE KURULDUĞU COĞRAFYA (CİBAL BÖLGESİ)

‘Annâzi Emirliği, İran’ın batısında, Cibâl bölgesinin batı kısmında, Doğu İslam dünyasını Abbasi hilafetinin başkenti Bağdat'a bağlayan Horasan yolu üzerindeki Hulvân şehrinde kurulmuştur.

Cibâl, doğudan Fars çölü, batıdan Irak-ı Arab ve Cezire ovaları, kuzeyden Azerbaycan, Deylem diyarı ve Mâzenderân bölgesi, güneyden de Hûzistân (Arabistan) ile sınırlı olan dağlık bölgeye verilen addır. Cibâl bölgesi, iki kısma ayrılmaktadır: Büyük kısım doğuda yer almakta olup Irak-ı Acem diye anılır. Küçük kısmı da Kürdistan (Kürt ülkesi) diye adlandırılır.[1]

Altın çağını yaşadığı dönemde ‘Annâzi Emirliği'nin etki alanı Batı Cibâl’e kadar geniş toprakları kapsamaktaydı. Emirliğe bağlı şehir, kale ve beldeler şunlardır: Hulvân (başkent), Dinever, Karmisin (Kirmanşah), Esedabad, Şehrezûr, Sumayra, Samğan, Dakuka, Hanicar, Deskera, Berdan Kalesi, Kenkûr, Bendenîcîn (Mendelî): Maydeşt, Sîrvân, Hanekîn, Sende, Hûlencan, Huftizkân, Tîrânşah Kalesi ve Revşenkubâz.

Emirliğin başkenti olan Hulvan, Cibâl bölgesinde, Şehrezûr ile Hanekin yakınlarında bulunan bir şehirdir. Bu şehir Irak'a doğru uzanan dağın sınırında bulunmaktadır.[2]

Dinever: Cibal bölgesinde bir şehirdir. Bu şehir, meyvelerinin bolluğu ve verimli arazileriyle meşhur olup Hemedan'ın üçte ikisi kadar bir yerdir.[3]

---

[1] İbn Hurdâzbih, Ebu'l- Kasım Abdullah, **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, Dâru Sadır, ofset, Leiden, Beyrut, 1889, s. 171-172; Ebu Ferec Kudâme b. Ca‘fer el-Kâtib el-Bağdâdî, **el-Harâc ve sınâ‘atu'l-kitâbe**, Thk: Muhammed Hüseyin ez-Zubeydî, el-Cumhûriyyetu'l- Irakıyye, Vizâretu's- sekâfe ve'l- İ‘lâm, Dâr er-Reşîd, Bağdat, 1981, s. 197; Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. İdris el-Hamevî el-Hasenî el-İdrîsî, **Nuzhetu'l- muştâk fî ihtirâki'l- âfâk**, Alemu'l-kutub, 1. baskı, Beyrut, 1989, II, 669–670; Ebu Abdullah Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud el-Kazvînî, **Âsâru'l- bilâd ve ahbâru'l-‘ibâd**, Dâru Sadır, Beyrut, 1960, s. 341; Zeki, **Hulasa,** s. 5.

[2] Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulmun‘im es-Sınhâcî el-Himyerî, **er-Ravdu'l- mi‘târ fî haberi'l-aktâr**, Thk: İhsan Abbas, Muessesetu'n- Nâsır, 2. baskı, Beyrut, 1980, s. 195.

[3] İbn Havkal, **Sûretu’l- ard**, s. 308-309.

Karmîsîn (Bugünkü Kirmanşah): Hemedan ile Hulvân arasında hac yolu üzerinde bulunan bir şehirdir. Kalabalık bir nüfusa sahip değerli bir şehir olup akarsulara sahiptir.[4]

Esedabâd: Hemedan ile Kenkûr ve Kasr-ı lüsûs arasında bulunan bir beldedir. Esedavâz olarak da adlandırılır.[5]

Şehrezûr: Erbil ve Hemedan arasında bir şehir olup aynı zamanda bir vilayetin adıdır.[6]

Sumayra: Cibâl bölgesinin batısında bulunan bir kasabadır. Kasabanın binalarında alçı ve taş yapılar hakimdir.[7]

Sâmğân: Taberistan'da bulunan Cibâl'in (dağlık bölge) vilayetlerinden birisidir. Farsça'daki adı da Bemyân'dır.[8]

Dakûkâ: Erbil ie Bağdat arasında bulunan meşhur bir şehirdir. Fetihlerde ve tarihi olaylarda adı geçen bir şehirdir. Haricilerle ilgili burada bir olay vuku bulmuştur.[9]

Hanîcâr: Burası Dakûka yakınlarında Bağdat ile Erbil arasında küçük bir beldedir.[10]

Deskera: Şehribân yakınlarında Horasan yolu üzerinde bulunan büyük bir köydür.[11]

---

[4]Ahmed b. Ebu Yakûb b. Cafer b. Vehb b. Vadıh el-Yakûbî, **el-Buldân**, Thk: Abdu'l-emir el-Muhennâ, Muessetu el-e'lumî, Beyrut, 1993, s. 40; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr el-Bennâ' eş- Şâmî el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm fî ma'rifeti'l- ekâlîm**, Mektebetu Medbûlî, Kahire, 1991, II, 257; Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** IV, 330; İbn Havkal, **Sûretu'l-ard**, s. 206.

[5]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, I, 176; el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 296 - 301.

[6] Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** I-III, 138 - 375.

[7]el-Yakûbî, **el-Buldân**, s. 39; Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** III, 439; İbn Havkal, **Sûretu'l-ard**, s. 314.

[8]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** III, 390.

[9]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 459.

[10]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 341.

[11]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 455.

Berdân Kalesi: Duceyl nahiyesinde bulunan bir köy. Kuzey yönünde Bağdat'ın 7 fersah uzağında bulunmaktadır. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi; İran Kisralarının tutsakların sürgüne gönderilmesi esnasında söyledikleri "(بردا), uzaklaşın, onları köye götürün" şeklinde komut vermelerinden dolayıdır. Esirlerin götürüldüğü köyün adı ise Berdân'dır. İşte bundan dolayı bu isimle zikredilmiştir.[12]

Kenkûr: Kasr-ı lüsûs olarak da adlandırılır. Burası Hemedan ve Karmîsîn dolaylarında küçük bir beldedir. Esedabâd'ın 7 fersah uzağında bulunmaktadır. Bu küçük beldeye Farsça Kenkûr denilmektedir.[13]

Bendenîcîn (Mendelî): Nehrevân yönünde Bağdat'ın Cibal tarafındaki kazalarından olup meşhur bir beldedir.[14]

Sîrvân: Hûzistan bölgesinin paralelinde olup Cibal bölgesinin güneyinde yer alan bir kaledir.[15]

Hanekîn: Bağdat'tan Hemedan'a giderken yol üzerinde Sevâd taraflarında bulunan bir beldedir. Cibâl'e gitmek isteyen kimse için Hanekîn ile Kasr-ı Şirîn arasında 6 fersahlık bir mesafe bulunmaktadır. Hanekîn'de büyük bir petrol yatağı bulunmaktadır.[16]

Sende: Cibâl bölgesinde Hemedan dağları üzerinde bulunan sağlam bir kaledir. [17]

Hûlencan: Makdisî, burasının Hûzistan taraflarında, büyük ve mamur, bol meyveleriyle meşhur ve verimli topraklara sahip küçük bir şehir olduğunu söylemektedir. Bu kentin bir nahiyesi, köyü ve büyük bir kalesi bulunmaktadır. Bu

[12]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** I, 275; es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 339.
[13]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** IV, 363.
[14]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** I, 499.
[15]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** III, 296.
[16]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 340.
[17]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** III, 268.

şehir emirlerinin İsbahan yakınlarında bulunan Lencan ve nahiyelerine bakan bir mahzeni vardır.[18]

Huftizkân: Huftizkân (Huftiyân): Erbil'e bağlı iki büyük kaleden ibaret bir yerdir. Kalelerden birisi Huftiyân ez-Zerzârî olup Merâğa yolunda bir dağın zirvesinde, altında büyük bir nehir akmakta ve bir çarşısı bulunmaktadır. Diğer kalenin adı ise Huftiyân Surhab b. Bedir'dir. Erbil'den Şehrezûr'a giderken yol üzerindedir.[19]

Tîrânşah Kalesi: Revşenkubâz: Şehrezûr taraflarında bir beldedir.[20]

Revşenkubâz: Rûstkubâz olarak da geçer. Burası Şâzkubâz bölgesinin doğu tarafında bulunan Kûfe'ye bağlı bir beldedir. Hacıların uğrak yerlerinden birisi olup Bağdat ile Ahvâz arasında bir yerde bulunmaktadır. Burası, Bağdat'ın kuzey doğusuna düşmektedir.[21]

Ayrıca bu şehirlerin arasında çok sayıda kale ve mekanlar bulunmaktaydı.[22]

C- ‘ANNÂZİ EMİRLİĞİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞINI HAZIRLAYAN FAKTÖRLER

Abbasi Devleti’nde III/IX. yüzyıldan itibaren yaşanan siyasi gelişmelerden, diğer toplumlar gibi Kürtler de etkilenmiştir. Bu siyasi gelişmeler, merkezi yönetimin rolünün azalması, müstebid emirlerin ortaya çıkması, Abbasi Devleti’nin mevcut mali sisteminin bozulması, valilerin halka baskıları, şantaj yoluyla para koparmaya çalışmaları, liyakatin arka plana itilmesi ve rekabetin ortadan kalkması olarak ifade edilebilir. Bütün bu gelişmeler Müslüman topluluklarda özellikle de doğu İslam dünyasında yeni başlayan bir sürece zemin hazırlamış oldu. Bu süreç, birçok bölgenin Abbasi Devleti’nden ayrılması ve yerel devletler ve emirliklerin

---

[18]el-Makdisî, **Ahsenu’t- tekâsîm,** s. 299; İbn Havkal, **Sûretu’l- ard**, s. 311.
[19] Yakût el-Hamevî, **Mu’cemu’l-Buldân,** III, 279 - 380.
[20]Yakût el-Hamevî, **Mu’cemu’l-Buldân,** II, 68.
[21]Yakût el-Hamevî, **Mu’cemu’l-Buldân,** III, 79.
[22]Bkz: Husâmuddin Ali Galib en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînever ve Şehrezor hilâle'l- karneyn er-râbi‘ ve'l- hâmis el-hicrî**, Yüksek Lisans Tezi, Bağdad Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bağdat, 1975, s. 195.

kurulması ile belirgin hale geldi. Bu devletler ve emirlikler Abbasi halifelerine şeklen de olsa bağlılıklarını ve buyruklarına amade olduklarını gösterdiler. Ayrıca bu durum Kürtler de dahil olmak üzere bölgenin çeşitli halkları arasında merkezi yönetimden ayrılmak için bir yarış ve rekabete sebep oldu.

1.Abbasi Devleti'nin Zayiflaması

Hilafet müessesesi Abbasi Devleti'nin merkezi yönetimini temsil etmektedir. Onun gücü, birliğin kuvvetini, zayıflaması da bölünme ve parçalanmışlığı ifade eder. Bazı halifelerin devlet idaresindeki dirayetsizlikleri, fetihler ve Müslüman bölgelerin idaresi konularındaki ihmal ve umursamaz tavırları, merkezi yönetimin zayıflamasına zemin hazırlamış oldu. Buna ek olarak halifeler, iç siyasette de askeri müesseseye dayandılar. Bu da, kumandanların idari işlerde de nüfuzunun artmasına sebep oldu. Bunun yanı sıra Hariciler, Şiiler ve daha başka grupların devlete karşı yürüttüğü devamlı bir siyasi muhalefet de söz konusudur. Bütün bu oluşumlar zamanla devletin gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Söz konusu durum Halife Mütevekkil Alellah'tan itibaren (232-247 / 846-861) bazı zayıf halifelerin iş başına gelmeleriyle daha da artmıştır. Bu yıllar, halifelerin ordu içindeki Türk askerler lehine idareden ellerini çektikleri bir dönem olarak kabul edilmektedir.[23]

Halife Mütevekkil Alellah döneminde Türkler hilafet işlerine müdahil olmaya başladılar ve netice itibariyle bu durum halifelerin yönetim işlerinden soyutlanmasına sebep oldu.[24] O tarihten itibaren halifelik üzerinde, bir yandan Abbasi hanedan üyeleri arasında, diğer yandan da halifelerle Türk kumandanlar arasındaki siyasi çekişmeler hep süregelmiştir. Bunun sonucunda da Türklerin sürekli olarak nüfuzları artmış halifeler ise aşağılanmıştır.[25]

Halife Muktedir Billah (295-320 / 907-932) döneminde devlet idaresinde kötüye doğru gidişat artmaya başladı. Onun çağı çalkantılı dönem olarak belirgin bir

---

[23] Ebu İshak İbrahim b. Ali el-Husarî el-Kayrevânî, **Zehru'l-Âdâb ve semeru'l-elbâb**, Thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Daru'l- Cîl, 4. Baskı, Beyrut, 1972, I, 323.
[24] Nadya Hüseyin Sakr, **Matla'u'l-'asri'l-Abbasî es-sânî**, Dar eş-Şurûk, Cidde, 1983, s. 59.
[25] Hafiz Ahmed Hamdi, **eş-Şarku'l-avsat kable'l-gazvi'l-Muğûl**, Matbaatu'l-İ'timad, Mısır, 1950, s. 24.

hal alır.[26] Halife Muktedir Billah'ın yaşının küçük olması, devlet yönetimindeki acziyeti ve ordunun idari işlerdeki nüfuzunun artması, hilafetin zayıflamasında önemli bir rol oynamıştır.[27] Böylece hilafet bu dönemde olabildiğince zayıflamış, halifelerin ne otoritesi ne de itibarı kalmıştır.[28] Muktedir Billah 317/929 senesinde ordu tarafından azledildiyse de bir müddet sonra yeniden görevine iade edildi.[29] Bundan dolayı Muktedir Billah 320/932 yılında öldürülene kadar fitne ve kargaşa olabildiğince arttı.[30]

Halife Kâhir Billah (320-322 / 932-934) döneminde kumandanların baskısı ve hilafet işlerine müdahalesi artmaya başladı.[31] Diğer dönemlerde olduğu gibi Kâhir Billah döneminde de devletin kötüye doğru gidişatı, siyasi çekişmeler, çalkantılı durumlar giderek arttı ve eskiden halifelerin ellerinde bulundurdukları otorite ve itibarları da yok olmaya yüz tuttu.[32] Olaylar, iki yıldan daha az bir süre yönetimde kalan Halife Kâhir Billah'ın azli ve yerine Radî Billah'a (322-329 / 934-940) biat edilmesiyle sonuçlandı.[33] Halife Radî Billah, kötü gidişe bir çözüm bulabilmek maksadıyla 324/936 yılında emirü'l- ümera makamını ihdas etti.[34] Ne var ki Radî Billah, bu kararıyla mevcut yetkilerini de kaybetti.[35]

Bu çalkantılı ve istikrarsız durum Abbasi devlet organlarının tedrici olarak dağılıp parçalanmasına yol açtı. Bunu hızlandıran diğer bir durum da devletin çok

---

[26] Hamdân Abdulmecid el-Kubeysî, **'Asru'l- halife el-Muktedir Billah**, Matbaatu en-Nu'mân, Necef, 1974, s. 542.

[27] Faruk Ömer Fevzî, **Târîhu'l-'Irâk fi'l-'Usûri'l- hilâfeti'l-'Arabiyyeti'l-İslâmiyye**, Mektebet en-nahda, 1. baskı, bağdat, 1988, s. 234.

[28] Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan ed-Diyarbekrî, **Târîhu'l- hamîs fî ahvâli enfusi'n-nefîs,** Daru Sadır, Beyrut, tsz, II, 345.

[29] 'İmâduddin İsmail b. Muhammed b. Ömer Ebu'l- Fidâ', **el-Muhtasar fîtârîhi'l-beşer,** Dar el-ma'rife, Beyrut, tsz, II, 74.

[30] Ebu Ali el-Muhsin b. Ali et-Tenûhî, **Nişvâru'l-muhadara ve ahbâru'z-zâkire**, Thk: 'Abbûd eş-Şalcî, Beyrut, 1971, I, 324.

[31] Ebu'l- Fidâ', **el-Muhtasar**, II, 77.

[32] Seyyid Emir Ali, **Muhtasaru târîhi'l-Arab,** Çev: Afîf el-Ba'lebekkî, Beyrut, 1961, s. 264.

[33] Ahmed b. Muhammed İbn Abdirabbih, **el-'İkdu'l-ferîd**, Thk: Muhammed Mufîd Kamîha, Daru'l-kutubi'l- ilmiyye, Beyrut, 1983, V, 350 -351.

[34] Ebu'l- Fidâ', **el-Muhtasar**, II, 84; Takî Arif ed-Dûrî, **'Asru imreti'l- ümera' fi'l- 'Irâk**, Camiatu Bağdad, Bağdat, 1975, s. 56.

[35] Hüsâm Kavvâm es-Samerrâî, **el-Muessesâtu'l- idâriyye fi'd- devleti'l- Abbâsiyye hilâle'l- fetreti 247-334 h.,** Mektebetu dar el-ferah, Dımaşk, 1971, s. 164 -165; Muhammed 'Âbid Câbir, **Fikru İbn Haldûn el-'asabiyye ve'l-kabîle nazariyye Haldûniyye fi't- târîhi'l- İslâmî,** Dar et-talî'a, 3. baskı, Beyrut, 1982, s. 423.

sayıda vilayetlerden müteşekkil olmasıydı. Bu vilayetleri merkeze bağlayan yönetim birliği kalmamıştı. Buna ek olarak Abbasi devletinin bünyesine aldığı çeşitli toplumlardan oluşan Müslüman halkın oldukça kalabalık olmasını da zikretmek mümkündür. Bu bağlamda hilafet fütuhat döneminin sona ermesinden itibaren farklı coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel sınıflara mensup insanların birbirleriyle tam bir uyum içinde olmadıkları görülmektedir.[36] İşte bu durum da ayrılma hareketlerini kolaylaştıran bir etken olmuş ve pek çok müstakil emirliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Abbasi devletinde yaşanan bu kopma hareketleri çok erken bir dönemde ancak yavaş bir şekilde başlamıştır. Bu kopmalar Endülüs ve İslam dünyasının batısından başladı. Ancak hicri III. ve miladi IX. yüzyılın başlarından itibaren bu ayrılmalar daha fazla yayılma eğilimine girdi. Bu yüzyılın ortalarına bile ulaşamadan Abbasi devletinin etrafında idari açıdan birbirinden bağımsız birçok devletçiğin ortaya çıktığını görüyoruz.[37] Neticede doğu İslam dünyasında sırasıyla Tâhirîler devleti (205-259 / 820-873), Saffâriler devleti (245-289 / 859-902), Samânîler devleti (361-389 / 971-999) ve daha birçok devletçik otaya çıktı.[38]

IV/X. yüzyılda ise özellikle Muktedir Billah döneminde devletin kendi kabuğuna çekilmesi, devletin birtakım felaketlere maruz kalmasına ve birçok vilayet devletten ayrılmasına rağmen halifenin uzun süre yönetimde kalmasına yardımcı olmuştur. Bu durum Radî Billah döneminde de devam etti. Öyle ki çevre vilayetlerde görevli valilerin merkezi yönetimden ayrılmalarıyla halifenin yönetimi sadece Bağdat ve çevresiyle sınırlı kaldı. IV/X. yüzyılın henüz birinci çeyreği dolmadan benzeri görülmemiş biçimde devletten kopmalar yaşandı. Ahvaz'da Berîdîler, Faris'te Büveyhiler ve Musul ve el-Cezîre'de Hamdânîler yönetimi zorla ele geçirmişlerdir.[39]

---

[36] Hüseyin Mucîb el-Mısrî, **Sılâtun beyne'l- Arab ve'l- Furs ve't- Turk**, Mektebet Anglo el-Mısriyye, Kahire, 1971, s. 94.

[37] Süheyl Zekkâr, **Fi't- târîhi'l- Abbâsî ve'l- Endlusi es-siyâsi ve'l- hadârî,** Matbaatu dar el-kutub, 4. Baskı, Dımaşk, 1992, s. 145 - 172.

[38] Kemaluddin Ebu'l- Bekâ', ed-Dimyerî, **Hayâtu'l- hayevân el-kübrâ**, Matbaatu el-istikâme, Kahire, 1954, I, 91; Ali, **Muhtasaru târîhi'l- Arab,** s. 264.

[39] Ebu Bekr b. Muhammed b. Yahya, **Ahbâru'r- Râdî Billah ve'l- Muttakî Billah**, Neşreden: George Heyworth, Dar el-mesîre, 2. Baskı, Beyrut, 1979, s. 284 - 285; Meçhul müellif, **el-'Uyûn ve'l-hadâik fî ahbâri'l- hakâik**, Thk: Nebîle Abdulmun'im Davud, Matbbatu'l- irşâd, Bağdat, 1972, IV, 48; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 255; 'İmâduddin Ebu'l- Fidâ' İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dimeşkî, **el-Bidâye ve'n- nihâye**, Thk: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Daru Hecr, Mısır, 1997, II, 34.

Kürt bölgeleri, özellikle Büveyhîlerin gelerek Bağdat'ı ele geçirmelerinden sonra ortaya çıkan gelişmelerin dışında kalamazdı. Zira Büveyhîler hilafetin içişlerine müdahalede bulunarak halifeye vezir yerine bir katip tayin ettiler.[40] Böylece devlet içine düştüğü bu durumdan daha da kötüye evirildi. Bütün bunlar doğu İslam dünyasında bu bölgelerin merkezi yönetimden ayrılmaları bakımından oluşmakta olan yeni siyasi değişikliklere zemin hazırlamış oldu.[41]

Abbasi hilafetinin zayıflamasının Annâzi Emirliğinin kuruluşu üzerinde iki açıdan etkisi olmuştur. Bu etkinin genel olarak İslam devletinin hüküm sürdüğü bölgelerde, özelde de Kürtler üzerinde görüldüğü söylenebilir.

Birinci Husus, devletin genel durumuyla ilgilidir. Mevcut zayıflık bırakın askeri hamlelere girişmeyi kayda değer bir askeri faaliyeti yerine getirme hususunda bile devletin acziyetine yol açmıştır. Netice itibariyle bu vaziyet devletin müstebid emirlere karşı gücünü gösterme hususunda ortaya çıkmıştır. Böylece valiler kendi bölgelerinde hilafet merkezinden bağımsız bir şekilde hükmetmeye başladılar. Hatta bazı vilayetler, hilafetin siyasi ve idari otoritesinden de kolaylıkla ayrıldılar. Bunun neticesinde Kürt kabileler kendi topraklarında bu tür bir hareket içerisine girmeye başladılar ve Abbasi halifeliğinin içinde bulunduğu durumdan istifade ederek geleneksel kabile esasına dayalı yönetimlerini daha geniş bir siyasi yelpazede ve dinamik bir biçimde geliştirdiler.

İkinci Husus ise Türk unsuruyla alakalıdır. Çünkü Türklerin hilafet merkezinde kontrolü ele geçirmeleri neticesinde Abbasi devletinde siyasi ve idari açıdan bir karışıklığın ortaya çıktığını müşahede etmekteyiz. Teorik açıdan Türklerin bu müdahalesiyle Abbasi devletinin Müslüman halklar nezdinde itibar kaybına uğradığını, merkezi yönetimin kutsallığının zedelendiğini, devletin sembolü durumundaki halifenin idare hususunda yetersiz kaldığını görmekteyiz.

---

[40] Zahîruddin Ali b. Muhammed İbn el-Kâzrûnî, **Muhtasaru't- târîh min evveli'z- zemân ilâ müntehâ benî el-Abbas,** Thk: Mustafa Cevad, Matbaatu'l- hükûme, Bağdat, 1970, s. 187.

[41] Abdülaziz ed-Dûrî, **Dirâsât fi'l- 'usûri'l- Abbâsiyye el-müte'ahhire**, Matbaatu es-serâyân, Bağdat, 1945, s. 247.

Öte yandan Kürt emirliklerin kurulmasından az önce bu bölgelerde yönetimi elinde bulunduran Müslüman devlet ve emirlikler, hilafetin zayıflamasından dolayı ortaya çıkmıştı. Bu devlet ve emirlikler idari ve mali işlerde izledikleri siyasetleriyle halkı canlarından bezdirir hale getirmişlerdi. Bunun neticesinde bölge halklarında bir öfke belirmiş ve Kürtlerin kendi başkanları etrafında kenetlenmelerine ve nüfuzlarının artmasına yol açmıştır.

2. Siyasi, İdari Ve Ekonomik Durumun Kötüleşmesi

Abbasi devletinde siyasi durumun kötüleşmesi idari ve ekonomik yapıya da yansımıştır. Zira bu yapılar devlet ile halkı arasında aracı konumunda bulunmaktadır. Bundan dolayı bir devlet, idari kurumlarıyla karşılaştırılarak ölçülür. Devlet içindeki yolsuzluğun devlete bakışları bağlamında insanlar üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Yönetimle ordu arasındaki kısır ve sert çekişmeler dolayısıyla baş gösteren zaaf, idari kurumlarda karışıklığa neden oldu. Ayrıca bu durum halife Mütevekkil döneminde devletin zayıflamasına ve yıpranmasına yol açtı.[42]

İdari müesseselerin büyük ölçüde çatırdayıp zayıflaması henüz rüştüne ermeden halifelik makamını üstlenen Muktedir dönemine rastlamaktadır.[43] Bu dönemde vezirlik kurumunda da bir kargaşa yaşandı. Öyle ki halife, idaresi süresince peş peşe tam on iki vezir tayin etti.[44] Ülke sınırları içerisinde sosyal adaleti ve güvenliği temin etmedeki başarısızlığı herkes tarafından görüldü.[45]

İdaredeki bu istikrarsızlık, Kürt bölgelerin yaşadığı bölgelere de yansıdı. Muktedir'in Ebu Ali Hakânî[46] gibi bazı vezirleri, görevlerindeki başarısızlıklarıyla meşhur olmuşlardı. Doğal olarak bu durum Muktedir'in döneminde vezirlerin

---

[42] Dahîl Şakir Hüseyin, "Cuhûdu'l- halifeti'l- Abbasî el-Muhtedî fi't- tasaddî li saytarati'-Etrâk",**Mecelletü'l- Âdâbi'l- Mustansıriyye, Cami'atu'l-Mustansıriyye,** Bağdat, 1987, Sayı: 15, s. 491.

[43] Mecduddin Ömer b. Hasan İbn Dihye, **en-Nibrâs fî târîh-i hulefâi benî el-Abbas**, Thk: Abbas el-'Azzâvî, Matbaatu'l- ma'ârif, Bağdat, 1946, s. 95.

[44] el-Mes'ûdî, **et-Tenbih ve'l-İşraf,** s. 334.

[45] el-Kubeysî, **'Asru'l- halife el-Muktedir Billah,** s. 565.

[46] "Ebu Ali el-Hakânî, Ebu Ali Muhammed b. Ubeydullah b. Yahya b. Hakân: Hakânî kötü ahlaklı ve ölçüsüz biriydi. Birçok göreve tayin edilmiş ve bu görevlerden azledilmiştir." Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ İbn et-Taktukî, **el-Fahrî fi'l- âdâbi's- sutâniyye ve'd- duveli'l- İslâmiyye**, Thk: Abdülkadir Muhammed Mayû, Daru'l- kalem el-Arabî, Beyrut, 1997, s. 124.

rolünün arka plana itilmesine yol açtı.[47] Neticede onun döneminde vali atama ve azillerinde artış oldu. Nitekim Mahu'l- Kûfe'ye (Dinever) yirmi gün içinde tam yedi âmil atanmıştır.[48]

Tüm bunlardan dolayı valiler, vilayetlerinin işlerini ihmal ettiler ve zaman zaman da bölgelerinin işlerini kendi adlarına yürütmek üzere naiplerini vekil olarak bıraktılar. Naipler, topladıkları malları şehir merkezinde ikamet eden valiye göndermekle yükümlüydüler. Öyle anlaşılıyor ki valilerin bu konuda dokunulmazlıkları bulunduğundan halkı baskı altında tutuyorlardı. Bu da halkın devlete karşı öfke duyup aleyhte faaliyetlerde bulunmasına sebep oluyordu.[49]

Devlet görevlileri arasında rüşvetin yaygınlaşmasının da idaredeki bozulmada büyük bir etkisi bulunmaktadır. Zira bazı vezirlerin gözünde vilayetler, mal mülk edinmeye vesile olan yerlerden ibaretti. Bazen de bir vilayet daha çok para veren kişiye verilmekteydi.[50] Böyle bir parayı elde etmek de halkın sırtına yüklenen vergilerin arttırılmasıyla mümkün olmaktaydı. Çünkü Abbasi devleti bazı bölgelerin parçalanmasından kaynaklanan bütçe açıklarını hakimiyeti altında kalan topraklarda vergileri iki katına çıkararak karşılamaya çalışmaktaydı. Dolayısıyla bu durum söz konusu bölgelerde ekonominin çökmesine zemin hazırlıyordu. Neticede halka haraç konusunda baskı yapılıyor, vergi memurları da halka yaptıkları baskının dozunu arttırıyorlardı.[51] Buna delil olarak da Şehrezûr halkının III./IX. yüzyılda vergilerini vermekten kaçınmış olması gösterilebilir.[52]

Halifeliğe bağlı diğer bölgelerde olduğu gibi Kürt bölgeler de yöneticilerinin izledikleri siyaset nedeniyle bu kargaşadan nasibini almaktaydı. Bu bölgeler, IV./X.

---

[47] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 139; Meçhûl**, el-'Uyûn**, IV, 239 -240.

[48] Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân**, V, 49; Ebu'l- Hasan Muhammed b. Abdülmelik b. İbrahim b. Ahmed b. el-Hemedânî, **Tekmiletu Târîh et-Taberî**, Thk: Albert Yusuf Ken'ân, el-Matbaatu'l-Katolîkiyye, Beyrut, 1987, s. 201.

[49] Muhammed Hüseyin ez-Zübeydî, **el-'Irâk fi'l- 'asri'l- Büveyhî et-tanzîmât es-siyâsiyye ve'l-idâriyye ve'l- iktisâdiyye**, Daru'n- nahdati'l- Arabiyye, Kahire, 1969, s. 81; Yusuf el-'İş, **Târîhu 'asri'l- hilafeti'l- Abbasiyye**, Daru'l- fikri'l- mu'âsır, Beyrut, 1982, s. 122.

[50] Ebu'l Hasan el-Hilâlî b. el-Muhsin b. İbrahim es-Sâbî, **el- Vuzerâ' ev Tuhfetu'l- vuzerâ' fî târîhi'l-vuzerâ'**, Thk: Abdussettâr Ahmed Ferâc, Daru Ahsâ', Kahire, 1958, s. 286.

[51] Muhammed Cemaluddin Sürûr, **Târîhu'l- hadâre'l- İslâmiyye fi'ş- şark min 'ahdi nüfûzi'l-Etrâk ilâ muntasafi'l- karni'l- hâmis el-hicrî, Daru'l- fikri'l- Arabî**, Kahire, 1967, s. 69.

[52] Marî b. Süleyman, **Ahbâru fetârika kursiyyi'l- maşrik fî kitabi'l- mecdel**, tsz., Rûmiyyu'l- kübrâ, 1889, s. 92.

yüzyıldan itibaren Kürt emirliklerin ortaya çıkışına kadar Cebelin güvenliğinin sarsılmasına neden olan askeri çatışmaların ve savaşların bir alanı haline geldi. Dahili kuvvetler tarafından yapılan bu savaşlar bölge halkının ekonomik ve siyasi durumunu olumsuz olarak etkilemiş oldu.[53] 313/925 senesinde Halife Muktedir Billah kumandan Yusuf b. Ebu es-Sâc'ı[54] doğu bölgesine göndererek vergilerin toplamakla görevlendirdi. Cibal bölgesinin batısına düşen şehirlerdeki toplanması gereken vergileri de onun tasarrufuna bıraktı.

Daha sonra Cibal bölgesi, buradaki şehirleri istila etmek isteyen Büveyhilerle Sâmânilerin mücadelesine sahne oldu. Bu yüzden aralarında uzun süren savaşlar ve çatışmalar oldu. Bu savaşlar neticesinde galip gelerek şehirleri geri almaya muvaffak olan taraf 325/937 yılında Sâmânileri mağlup eden Büveyhi emiri Rüknü'd-devle oldu.[55] 339/950 yılında ise Sâmâniler Cibal mıntıkasını Büveyhoğullarından geri almak üzere ikinci defa girişimde bulunarak bütün Cibal şehirlerini muhasara altına almayı başardılar.[56] Aynı yıl içinde Büveyhiler bölge üzerindeki hükümranlıklarını yeniden sağlamayı başardı.[57]

Bu istikrarsız siyasi, idari ve iktisadi durum, bölge halklarının sıkıntılarını daha da derinleştirmiş, durumlarını kötüleştirmiş ve ülkenin her tarafı, mevcut kötü gidişattan etkilenmiştir. Tüm bunlar, Kürtler için de gerçek bir sorun teşkil etmiştir. Bundan dolayı Kürtler de bu şartlarda siyasi arenada söz sahibi olmak için yaşadıkları bölgelerde harekete geçtiler.

3.Kürtlerin Kabile Reisleri Etrafinda Kenetlenmeleri

Kabile, Kürtlerin toplumsal yapısında siyasi ve sosyal birliği oluşturmaktadır. Bu genellikle bir bölge ya da coğrafi bir mıntıkanın durumuna bağlıdır. Bu şekilde kabile, iktisadi bütünlük oluşturup aynı duygu ve düşünceyi paylaşan ve kan bağıyla birbirlerine bağlı insanların oluşturduğu gruplardan meydana gelmektedir. Kabile, bu

---

[53]el-Hemedânî, **Tekmiletu Târîh et-Taberî**, s. 264.
[54]"el-Kâid Yusuf b. Ebu es-Sâc: Yusuf b. Ebu es-Sâc, Azerbaycan ve Ermîniyye'de savaş, imamet ve yönetim ve benzeri işlerden sorumluydu" İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh, V,** VI, 183, 151; **el-'Uyûn**, IV, I, 320 - 321.
[55] İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 8; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 324.
[56] İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 108; **el-'Uyûn**, IV, 190.
[57] İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 126 – 129.

insanları tek bir çatı etrafında toplayarak aralarında bir nevi işbirliği oluşturur. Ayrıca başkanlarının şahsında yek vücut olup birleşirler. Zira Kürtler başkanlarına olan saygı ve bağlılıklarıyla bilinmektedir.[58]

Kürt toplumu eskiden beri kabile esasına dayalı bir yapıya sahiptir. Kürtlerin siyasi ve sosyal hayatlarında bu olgunun derin kökleri bulunmaktadır. Zira Tarihçiler Kürtlerle ilgili sözlerine başlamalarının hemen ardından Kürt kabilelerinin isimlerini zikretmeye koyulurlar[59]. Kabileler, genel olarak halifeliğin zayıflığından dem vurarak emirlerin bölgelerinde kendi emirliklerini kurarak hükümran olmaları hususunda fikir teatisinde bulunmalarına gayret gösteriyordu. Bu bağlamda diğer kabilelerin yaptığı gibi Şâzencân kabilesi de ‘Annâzi Emirliği'ni kurmayı başardı. Kabile ve kabile başkanlığı olmasaydı yönetime sahip olmak ve sürdürme oldukça zor olurdu. Bütün bu uygun koşulların olmasına rağmen emirlik kurulmadan önce de aşiret geleneği kapsamında otoritesini icra ediyordu. Bu yüzden emirliğin tesisi bizzat kabilenin varlığıyla gerçekleşmiştir. Nitekim, Emir Ebu’l –Fetih Muhammed b. ‘Anâz da Şâzencân kabilesinin başkanı olup ‘Annâzi Emirliği'ni kuran kişidir.[60]

4. Kürt Coğrafyasinin Konumu Ve Özellikleri

‘Annâzi Emirliği'nin üzerinde kurulduğu Cibal (Arapça’da dağlar demek) bölgesinin büyük bir kısmında Kürtler yaşamaktadır. Bu bölge, adından da anlaşıldığı üzere, sarp dağlardan oluşmaktadır.[61] Bundan dolayı Kürtlerin sadece dağlarda yaşayabildikleri kanısı hakim olmuştur.[62] Sultanlar bu özelliğinden dolayı bu bölgeleri istila edememişlerdir. Birçok hükümdar Kürt bölgelerine girmek istediğinde büyük bir zorlukla karşılaşıyor ve bu çabaları genellikle başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Bir yandan burayı ele geçirmek için gelen askerlerin hareketini engelleyen ulaşım güçlükleri vardı. Öte yandan zor tabiat şartları Kürtlere direnme

[58] Kâdir Muhammed Hasan, **el-İmârâtu’l- Kurdiyye fi’l- ‘ahdi’l- Buveyhî**, Matbaatu eş-şurûk, Erbil, 2010, s. 67.

[59] Ahmed b. Abduülvehhab b. Muhammed b. Abdu’d- Dâim Şihabuddin en-Nuveyrî, **Nihâyetu’l- ereb fî fünûni’l- edeb,** Mabaatu daru’l- kutub el-Mısriyye, Kahire, 1923, II, 290; el-Makrîzî, **es-Sülûk lima‘rifeti’l- mülûk**, I, I, 4; el-Mes‘ûdî, **et-Tenbih ve'l-İşraf,** s. 34.

[60] Zeki, **Târîhu'd- duvel**, s. 126; Galib en-Nakşibendî, **el-Kurd**, s. 202.

[61] İbn Havkal en-Nasîbî, **Sûretu’l- ard,** s. 315; el-Hamîrî, **er-Ravdu'l- mi‘târ,** s. 947; Fuad Hame Hurşîd, **el-Ekrâd,** Matbaatu’s- sâ‘ah, Bağdat, 1971, s. 10.

[62] Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Talib el-EnsariŞeyhu er-Rebve, **Nuhbetu’d- dehr fî ‘Acâibi’l- berri ve’l- bahr**, Petersburg, 1864, s. 255.

imkanı sağlamıştır. Bu çetin tabiat koşulları bölgenin bir nevi izole olmasına yol açmıştır. Bu çetin şartlar sayesinde Şâzencân kabilesi büyük hareket kabiliyetine sahip olmuş ve diğer kabilelerin de yaptığı gibi kendi emirliğini kurabilmiştir.[63]

Yukarıda anılan sebepler haricinde Kürt bölgelerinin merkezi hilafet merkezine nispeten yakınlığı, 'Annâzi Emirliği'nin ortaya çıkışına yardımcı olmuştur. Şâzencân kabilesinin bulunduğu yerin Büveyhilere yakın olması onlarla teması kaçınılmaz kıldı. Bunun sonucunda çoğunlukla kurulan samimi ilişkiler buna damgasını vurdu. Kürt liderlerin iyi ilişkiler kurmasıyla Büveyhilerin müdahalesinin önüne geçilmiş oldu. Bu durum da onlara ülkelerinin imarı için gereken zamanı bulmalarına ve yönetimlerini geliştirmelerine imkan sağlamış oldu.[64]

[63] el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 28.
[64] Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 70.

BİRİNCİ BÖLÜM

‘ANNÂZİ EMİRLİĞİ TARİHİNİN EVRELERİ

1.1. ‘ANNÂZİ EMİRLİĞİ’NİN İSMİ

Bu Kürt Emirliği farklı isimlerle anılmaktadır. Bu isimler Benû ‘Anâz,[65] Benû ‘Ayâr,[66] Benû ‘Anân,[67] Benû Henâz, ‘Anâd, Benû ‘Abâz ve diğerleri[68] olarak sıralanabilir. Erken dönem tarihçilerle son dönem tarihçiler emirliğin ismi konusunda farklı görüşler ortaya atmışlardır. Hilâl es-Sâbî (ö 448/1056).[69] ‘İmâduddin el-İsfahânî (ö:567/1171),[70] İbn el-Esîr (ö 630/1232),[71] İbn el-Fûvatî (ö 723/1323),[72] İbn el-Verdî(?), İbn Kesîr ve Müneccimbaşı(?),[73] emirliğin ismini ‘Anâz olarak zikretmişlerdir. Emirliğin ismini ‘Ayâr olarak belirtenler ise Beyhakî (ö 570/1174),[74]

---

[65] Muhammed Emin Zeki, **Hulasatu Târîhi'l- Kurd ve Kurdistan**, Çev: Muhammed Ali Avnî, Matbaatu Salahuddin, 2. baskı, Bağdat, 1961, s. 144.

[66] Muhammed Cemil er-Ruzbeyânî, “İmâretu Benî ‘Ayâr ve hukûmetuhum fî garbi İran min sene 380 li'l-hicre hattâ sene 510 h”, Çev: Molla Abdülkerim, **Mecelletu'l-mecma‘i'l-‘İlmî el-Kurdî**, cilt 5, Bağdat, 1977, s. 487.

[67] Muhammed Emin Zeki, **Târîhu'd- duvel ve'l- imârâtu'l- Kurdiyye fi'l- ‘ahdi'l- İslâmî**, Çev: Abdî Hâcî, Muessetu Sibiriz, Duhok, 2011, s. 126-130.

[68] Arşak Poladyan, **el-Ekrâd fî hıkbeti'l- hilafeti'l- Abbâsiyye fi'l- karneyni'l-‘Aşir ve'l- hâdî ‘aşer**, Çev: Aleksander Keşişyan, Dâru'l-vataniyye el-cedide, Dımaşk, 2009, s. 146.

[69] Ebu'l-Hasan Hilâl b. Muhsin es-Sâbî, **et-Târîh**, Tashih: Amedroz - Margoliouth, byy. Kahire, 1919, IV, 338.

[70] Abdullah Muhammed b. Hamid Safiyyuddin İmâdüddinel-Isfahânî, **Nusretü’l- fetre ve ‘usretü’l- katre fî ahbâri'l- vuzerai's- Selcûkiyye**, İhtisar: el-Feth b. Ali b. Muhammed el-Bundari,**Târîhu devleti âli Selcûk**, Thk: lecnet, ihyâ' et-turâsi'l- Arabî - Dâru'l- âfâki'l- cedide, 3. baskı, Beyrut, 1980, s. 10.

[71] İzzuddin Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el-Cezerî İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh**, Thk: Ali Şîrî, 1. baskı, Dâr ihyâ' et-turâsi'l- Arabî, Beyrut, 1983, V, 589.

[72] Ebu'l- Fadl Kemâluddin Abdurrezzak el-Bağdâdî İbn el-Fûvatî, Telhîs: **Mecma‘u'l- âdâb fî mu‘cemi'l- elkâb**, Thk: Mustafa Cevad el-Matbaatu'l- Hâşimiyye, Dımaşk, 1967, IV, 727.

[73] Poladyan, **el-Ekrâd fî hıkbeti'l- hilafeti'l- Abbâsiyye,** s. 46.

[74] Ebu'l- Hasan Zahîruddin Ali b. Zeyd b. Muhammed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, **Târîhu hukemâi'l- İslâm**, Thk: Muhammed Kurd Ali, Matbaatu et-terakkî, Dımaşk, 1946, s. 61.

Hamdullah el-Müstevfî el-Kazvînî (ö 723/1521)[75] ve Şerefnâme müellifi Bitlîsî (ö 927/1521)'dir.[76] 'Anân ismini ise İbn el-Cevzî (567/1171)[77] ve İbn Haldûn (808/1405)[78] gibi tarihçiler zikretmiştir.

Emirliğin isminin farklı şekillerde zikredilmesi, büyük bir ihtimalle müstensihin hatasından kaynaklanmaktadır. Bu hata sonucunda (ز) harfi, (ر) ya, (ن) harfi de (ي) ya dönüşmüştür. Bu tür hata ve tahrifat orta çağ yazma eserlerinde sıkça görülmektedir.[79]

Bizce Emirliğin zikredilen isimleri arasında doğru olanı 'Anâziyye ismidir. Çünkü bu isim, emirliğe muasır olan tarihi kaynaklarda bu şekilde kaydedilmiştir.

Emirliğe ismini veren Anaz, Bağdat'ta doğdu. İleride,'Anâziyye Emirliği ile güçlü ilişkiler kuracak olan Deylemi Büveyhîlerin hizmetine girdi. Annâzi kabilesi de diğer kabilelerde olduğu gibi yazın yüksek bölgelere yaylaklara, kışın ise alçak bölgelere kışlaklara göç edip yaşamlarını hayvancılıkla uğraşarak sürdürüyorlardı. Buna ilave olarak bu isim (عَنْز), 'anz kelimesinin mübalağa sigası olup (صاحب العَنْز), 'keçi sahibi' ya da (تاجر العَنْز) 'keçi tüccarı' veya 'keçi çobanı' anlamına gelmektedir.[80] Ayrıca 1985 yılında bulunan ve 530/1135'ten 1290/1873'e kadar olan dönemde Belbasî Kürtlerine mensup din âlimlerinin hatıratlarından ibaret olan bir yazma eserde 'Anâziyye isminin doğruluğu açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim Abdülaziz Muhammed es-Serketî'nin vasiyetinde şöyle denilmektedir: "*Ey*

---

[75] Hamdullah b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Nasr el-Müstevfî el-Kazvînî, **Târih-i Güzîde**, İhtimam: Dr. Abdu'l-Hüseyin Nevâî, Matbaatu Firdevsî, Tahran, 1917, s. 551; Poladyan, el-Ekrâd fî hıkbeti'l- hilafeti'l- Abbâsiyye, s. 146-147.

[76] Şerefhân Şemsüddin el-Bidlîsî, **Şerefnâme**, Çev: Muhammed Ali Avnî, Matbaatu Necâh, 1. baskı, ağdat, 1953, s. 40.

[77] Cemaluddin Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbn el-Cevzî, **el-Muntazam fî ahbâri'l- umem ve'l- mulûk**, Thk: Muhammed Abdülkadir 'Atâ' ve diğerleri, Dâru'l- kutubi'l-ilmiyye, 1. baskı, Beyrut 1992, XV, 306.

[78] Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed İbn Haldûn**, el-'İber ve dîvânü'l- mübtede' ve'l-haber fî ahbâri'l- Arab ve'l- Acem ve'l- Berber ve men 'âserehum min zevi's- sultâni'l-ekber**, Thk: Halil Şahâde ve diğerleri, Dâr el-Fikr, Beyrut, 1988, IV, 515.

[79] Arşak Poladyan, **el-Ekrâd fî hıkbeti'l- hilafeti'l-Abbâsiyye, s. 147.**

[80] er-Ruzbeyânî, **İmâretuBenî 'Ayâr, s. 480;** Ebu'l-Kâsım Muhammed b. İbn Havkal Alî el-Mevsilî en-Nasibi, **Sûretu'l- ard**, Mektebetu'l hayât, Beyrut, 1992, s. 240 - 241; Şihabu'd-din Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, **Mu'cemu'l-Buldân**, Dâru't- turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1979, V, 227; Abdülkerim Özaydın, "Annaziler" DİA. III, 215; K. M., Ahmad "Annazids" **Encyclopaedia Iranica**, II, p. 97.

çocuklarım! Sizlere Allah'tan korkmanızı ve ona itaat etmenizi tavsiye ediyorum. Hayır ve hasenatta bulunmaya devam ediniz. Hanîf İslam dininin kabul etmediği şeylerden sakınınız. Mallarımızı gasp edip dedemi öldüren Anâziler gibi olmayınız. Babam ve dedeniz sadık bir baba ve sadık bir evlattı. Bir daha böyle bir olayın tekerrür etmemesini umarım. Allah hem dünyada hem de ahirette hayırlı işlerde sizleri muvaffak etsin ve sizleri korusun..."[81]

1.2. 'ANNÂZİ EMİRLİĞİ'NIN KURULUŞU VE 'ANNÂZİ EMİRLERİ

Tarihçilerin ve araştırmacıların büyük çoğunluğu 'Annâzi Emirliği'nin kuruluş tarihini 381/991 senesi olarak belirtirler. Tarihçiler, emirliğin kurucusu olarak da Hulvân şehrinin hakimi,[82] eş-Şâzencân kabilesinin reisi[83] ve yirmi yıl boyunca Hulvân ve çevresinde nüfuzunu güçlendirmeyi başaran Ebu Feth Muhammed b. 'Anâz'ı göstermektedir.[84] Bu emirliğin kurucuları esas olarak Kürt Şâzencân kabilesine mensuptur. Şâzencân kabilesinin yaşadığı yer ise Hulvân (Bugünkü Serbîl Zehâb) ile Karmîsîn (Bugünkü Kirmanşah)[85] arasında, Horasan yolu üzerinde bulunmaktaydı. Bazı coğrafya kaynaklarının verdiği bilgilere göre Şazencan kabilesi, diğer bazı kabilelerle beraber Cibâl İkliminin sınırları içinde yaşamaktaydı.[86]

Şâzencân Kürtleri hicri IV. /miladi X. yüzyılın ilk yarısından itibaren Mu'âvin'e[87] bağlı yerlerin sorumlusu olarak görevlendirilen İbn Ebu eş-Şevk el-

---

[81]"Halkatun mefkûdetun min târîhi Şehrezûr ev Muzekkirâtu ulemâ'i'd- din el-Belbâsîyyîn munzu 'âm 530 ilâ 1290 h", Dirase ve tahkik: Mahmud Ahmed Muhammed, **Mecelletü Kârvân**, el-Emânetu'l- 'âmme lis'- sekâfeti ve'ş- şebâb, Erbîl, Sayı: 36, Eylül, 1985, s. 142 - 143.

[82] İbn Haldûn, **el-'İber**, IV, 516; el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 39.

[83] Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem**, Thk: Ebu'l- Kasım İmâmî, Dar Sürûş, Tahran, 1914, II, 139.

[84]es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 339; Özaydın, "Annaziler" DİA. III, 215.

[85] İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem**, II, 122; İbn el-Esîr, **el-Kâmil,** V, 324; el-İdrîsî, **Nuzhetu'l-muştâk fî ihtirâki'l- âfâk,** II, 672 – 673; İbn Haldûn, **el-'İber**, IV, 516.

[86]Ebu'l- Hasan Ali b. el-Hasan b. ali el-Mes'ûdî, et-**Tenbih ve'l-İşraf**, Mektebetu'l- Hilal, Beyrut, 1981, s. 99; Aynı müellif, **Murûc ez-Zeheb ve me'âdin el-cevâhir**, Dar Endelus, 5. baskı, Beyrut, 1983, II, 101; Ebu'l- Abbas Takiyyuddin Ahmed b. Ali, **el-Makrîzî**, **es-Sülûk li-ma'rifeti duveli'l- mülûk**, Tashih: Muhammed Mustafa Ziyade, Dar el-kutubi'l- Mısriyye, Kahire, 1934, I, I, 3.

[87]"el-Mu'âvin: Ma'ûne (المعونة) kelimesinden gelmektedir. Halkın bela ve musibetlerden kurtulması için yaptıkları yardım anlamına gelmektedir. Ma'ûne sahibi tek başına emirdir." Ahmed b.

Kurdî başkanlığında Hulvân bölgesinde güç ve nüfuz sahibi idiler. Büveyhiler, siyaset sahnesine çıkıp 334/945 yılında Bağdat'a hâkim olduklarında unutulmuş olan bu kabilenin meşhur olmasına zemin hazırladılar. 339/950 yılında Büveyhilerden Muizzuddevle İbn Ebu eş-Şevk el-Kurdî'ye ve Hulvân'da ikamet eden diğer Kürtlere hitaben; Türklerin Hemedan'da Hacib Mansur Sebüktekin komutasında gerçekleştirdikleri isyanı bastırmaları hususunda yardım isteyen bir mektup yazdı. İbn Ebu eş-Şevk el-Kurdî, Sebüktekin tarafından çıkarılmış olan bu isyanı bastırmaya muvaffak oldu. Bu savaşta onlardan birçok kişiyi öldürüp diğerlerini de esir alarak Bağdat'a götürdü. Kaçmayı başaranlar ise Musul'a gittiler. Muizzuddevle, İbn Ebu eş-Şevk el-Kurdî'yi bu başarısından dolayı Mu'âvin'e bağlı yerlerden sorumlu olarak görevlendirdi.[88]

1.2.1. Ebu'l-Fetih Muhammed b. 'Anâz (381/991)

Şâzencân kabilesinin reisi Emir Ebu'l-Fetih Muhammed b. 'Anâz'ın yönetimi 381/991 yılında Hulvân kenti ve civarındı kapsayan bölgede başladı ve emirin 401/1010 yılında ölümüne kadar yirmi yıl sürdü.[89]

Ebu'l-Feth'in idare ettiği bölge, Bağdat'a yakın olup Büveyhiler hanedanının yönettiği Irak ile Cibal arasındaki yol üzerinde bulunmaktaydı. Bundan dolayı söz konusu yolların güvenliğinin sağlanması maksadıyla orada yaşayan kabile liderlerinin barış içinde yaşamaları Büveyhoğulları emirlerinin öncelikleri arasında yer alıyordu. Zira Ebu'l-Feth, özellikle Büveyhoğulları hanedanıyla temasın önemini kavramıştı. Çünkü o İbn Ebu eş-Şevk'in bu yolların himayesini üstlenerek kendi emirliğine tahsise kalktığında başına neler geldiğini iyi biliyordu. Büveyhiler, kumandanları Sebüktekin aracılığıyla Kürtlere hızlı bir şekilde cevap vermiş ve onları boyunduruğu altına almıştı.[90]

Muhammed Ahmed el-Cürcânî, et-**Ta'rîfât**, Dar eş-şuûn es-sekafiyye el-'Âmme, Bağdat, 1986, s. 121; Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, **el-Ahkâmu's-sultâniyye ve'l-vilâyâtu'd- dîniyye**, Matbaatu Mustafa el-Halebî, Mısır, 1966, s. 26.

[88] İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem**, II, 139; İbn el-Esîr, **el-Kâmil,** V, 293.

[89] es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 339; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 335; İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l-umem,** II, 139 – 270, 140 – 281.

[90] İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 155; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 305.

Ebu'l-Feth'in idare ettiği bölge, Irak'tan doğu bölgelerine düzenlenen askeri seferler için bir koridor olma özelliğini taşıyordu. Ebu'l–Feth bundan dolayı Büveyhi emirlerini hoşnut etmek ve kendi güzergâhlarında hareket etmeleri, istemeleri halinde düşmanlarına karşı yardımda bulunmayı teklif etti. Böylece Ebu'-Feth, nüfuz alanını diğer şehirlere yaymak suretiyle idaresini sağlam bir hale getirdi. Bu şehirlerarasında Karmîsîn (Kirmanşah), Deskere,[91] Şehrezûr,[92] Dakûka ve Bağdat yakınlarındaki Berdan Kalesi bulunmaktaydı.

Ebu'l-Feth, önce nüfuz alanını genişletmeye çalıştı. Bu maksatla 387/997 yılında 'Ukayli emiri Emir el-Mukalled b. el-Müseyyeb'in[93] elinden bulunan Dakûka şehrini ele geçirerek idaresi altına aldı.[94]

Annazi Emiri Ebu'l-Feth hasmı olan Hanekîn şehri hâkimi Zehman b. Hindî'ye[95] karşı bir hileye başvurdu ve bu şehir ve civarını ele geçirdi. Emir Ebu'l-Feth, önce kendisini uzlaşmacı biri olarak gösterdi. Böylece Zehman'a karşı düşmanları devre dışı bırakmış oldu. Bu durum Zehman ile üç oğlunu Dilf, Mikdad ve Hindî'yi ziyaret etmesine, onlarla anlaşıp kaynaşmasına yardımcı oldu. Emir Ebu'l-Feth bu ziyareti esnasında kendisine yapılan iyilikleri görmezden geldi ve onları yakalatarak Berdan Kalesine götürdü ve orada hapsetti. Böylece Zehman'ın tebası dağılmış oldu. Ebu'l-Feth bu hile sonucunda Hanekin ve civarını ele geçirmeye muvaffak oldu. Bir müddet sonra Zehman ve oğulları prangalarını kırmak suretiyle hapishaneden kaçmayı başardılar. Akabinde de kaleyi ele geçirmeye çalıştılar, ancak çok geçmeden tekrar yakalandılar. Ebu'l-Feth 389/999 yılında Zehman'ın gözleri önünde oğullarını öldürttü. Daha sonra Zehman karanlık bir hücreye konuldu. Her gün küçük bir pencereden kendisine verilen bir Arpa ekmeği

---

[91] es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 329.
[92] el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 40.
[93] el-Mukalled b. el-Müseyyeb: Tam adı Ebu İhasn b. Raf' b. Mükalled olup Musul sahibi Husam ed-devle lakabı ile anılır. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** XI, 239.
[94] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 528.
[95] İbn el-Esîr 397 h. yılı olayları anlatırken ona yardım eden emirlerden birinin Hindî b. Sa'dî olarak anılan Bedr b. Hasneveyh adındaki emire değinmiştir. Belki de bu şahıs Emir Hindî'nin babasıdır. İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 567.

ve su dışında ona yeme içmeyi yasakladılar. Zehman bir müddet bu şekilde yaşadıktan sonra öldü.[96]

1.2.2. Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk Faris b. Muhammed (401/1010)

Ebu'l –Feth'in 401/1010 yılında ölümü üzerine emirliğin başına oğlu Ebu eş-Şevk geçti. Ebu eş-Şevk, Hulvân'ı yönetiminin başkenti yaptı. Otuz altı yıl hüküm sürdü.[97] Bu süre içinde bir taraftan kendisiyle emirliğine mücavir olan Büveyhiler, Mezyediler ve Hasanveyhîler arasında, öte yandan kendisiyle kardeşleri Surhab ve Mühelhil arasında birçok savaş ve çatışmalar yaşandı.[98]

Ebu eş-Şevk emirliğinin sınırını genişleterek bölgedeki nüfuzunu güçlendirmeye çalıştı. Ebu eş-Şevk'e bu konuda Emir Bedr b. Hasneveyh'in 405/1014 yılında öldürülmesinden sonra[99] emirliğin boyunduruğu altına giren Luristanlıların[100] ve Şazencan kabilesine mensup Kürtlerin büyük bir yardımı oldu. Böylece emirlik onlarla güçlenmiş oldu. Ayrıca Ebu eş-Şevk, Tahir b. Bilal'ın 406/1015 yılında öldürülmesinden sonra Hasneveyhlilere ait birçok bölgeyi ele geçirdi.[101]

Ebu eş-Şevk, 421/1030 yılında Malik b. Bedran b. Mukalled el-'Ukaylî'nin hakimiyetinde bulunan Dakûka şehrini muhasara altına aldı. Kuşatma uzun sürünce Ebu eş-Şevk Malik'e bir mektup gönderdi. Mektupta şunlar yazılıydı: *"Bu şehir babamındı. Dolayısıyla bu şehri mutlak surette almam lazım. Doğru olan davranış senin buradan çekilmendir..."*[102] Ancak Malik şehri teslim etmeyi reddetti. Bu cevap, Ebu eş-Şevk'i şehri daha güçlü bir şekilde kuşatmayı sevk etti ve nihayet surda bir

---

[96] es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 338 - 339.

[97] İbn el-Cevzî, **el-Muntazam,** XV, 304; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** XII, 54; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, VI, 129, 589; Zeynuddin Ömer b. Muzaffer İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l-muhtasar fî Ahbâri'l- beşer**, el-Matbaatu el-Haydariyye, 2. baskı, Necef, 1969, I, 339.

[98] el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 40; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, VI, 260 - 261, 598, 90, 602, 191; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 516; Ö

[99] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 273.zaydın, 215.

[100] "Luriler: Bu, Luristan ya da Biladu'l- Lur diye anılan bölgede yaşamakta olan bütün Kürt kabile, grup, öbek ve cemaatlerin genel adıdır.. Luristan, coğrafi konum itibarıyla Cibal bölgesiyle Huzistan bölgesi arasında bulunmaktadır". Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** V, 25, 16.

[101] Ruzbeyânî, **İmâretubenî 'Ayâr,** s. 490.

[102] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 49.

gedik açmayı başardı. Bunun üzerine Malik, Ebu eş-Şevk'ten kendisi ve arkadaşlarının can ve mallarının bağışlanmasını istedi. Ebu eş-Şevk ise sadece hayatlarını bağışlamakla yetindi. Ebu eş-Şevk, Malik b. Bedran'a şehri kendisine teslim etmeye iten kararının sebeplerini sordu. Malik'in cevabı üzerine Ebu eş-Şevk, cesareti ve kahramanlığından dolayı Malik'ten aldığı her şeyi kendisine iade etti.[103]

Husamuddevle Ebu eş-Şevk, 421/1030 yılında Karmîsîn'i ele geçirdi ve oranın hakimini esir aldı.[104] Kardeşi de Ernebe Kalesine[105] kaçtı. Bu arada Ebu eş-Şevk'in muhtemel bir saldırısından şehri korumak üzere askerlerini Hûlencan kentinde bıraktı. Gerçekten de Ebu eş-Şevk Hûlencan kentini ele geçirmek üzere bir ordu gönderdi. Ordu şehri kuşattı ancak bir netice alamadı.[106] Bunun üzerine Ebu eş-Şevk şehri alabilmek için bir plan doğrultusunda ordusuna emir verdi ve nihayet burayı da alarak 'Annâzi Emirliğinin topraklarını genişletmiş oldu. Hûlencan kenti ve Ernebe kalesini alarak Emirliğin topraklarını genişleten Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk 437/1046 yılında öldü.[107]

1.2.3. Ebu'l- Macid Mühelhil b. Muhammed (437/1045)

Ebu eş-Şevk öldükten sonra Annâzi Emirliğinin başına kardeşi Emir Ebu'l-Macid Mühelhil geçti. Ancak onun emirliğin başına geçmesi sıkıntılı siyasi bir atmosferde gerçekleşti. Ebu'l- Macid'in kardeşinin oğlu Sa'dî ile ilişkileri iyi değildi. Zira Sa'dî, emirliğin amcasından ziyade kendisinin hakkı olduğunu iddia ediyordu. Ne var ki Sa'dî, amcası Mühelhil'i destekleyen bölge Kürtlerinin desteğini almaya

---

[103] Aynı eser.

[104] İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 517; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 90.

[105] "Ernebe: Buldan kitaplarında bu yerle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece İbn Haldûn buranın Erminiye bölgesinde olduğunu söylemektedir. Bu da muhtemelen müstensihin bir hatasıdır. Çünkü olayların cereyan ettiği coğrafya Ermeniye'den oldukça uzaktır. Ernebe kalesinin coğrafi konumu,Hûlencan kenti yakınlarında bulunduğu göz önünde bulundurularak tespit edilebilir" ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 518.

[106] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 19; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 518;

[107] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 43; el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 40; İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l-muhtasar,** I, 339; Kavvamuddin el-Feth b. Ali b. Muhammed el-Bendari, **Târîhu devleti Âli Selcûk**, Lecnetu ihya' et-turas el-Arabi, Daru'l- Âfâk, 3. Baskı, Beyrut, 1980, s. 10; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** XII, 54; İbn el-Cevzî, **el-Muntazam,** XV, 304; Muhammed Emin Zeki, **Meşahîr el-Kurd ve'l- Kurdistan fi'd- devri'l- İslami,** Çev: Saniha Emin Zeki, Matbaatu es-sa'ade, Kahire, 1947, II, 102; Özaydın, 216.

muvaffak olamadı. Bundan dolayı aralarında anlaşmazlık baş gösterdi ve iş Sa'dî'nin Selçuklulardan yardım istemesine kadar vardı.[108]

Emir Mühelhil, emirliğin başına geçtiği ilk günlerinde tırmanan iç huzursuzluk ve artan dış tehditlere rağmen kontrolü sağladı ve emirliğin topraklarını genişletmeyi başardı. Emir Mühelhil 438/1046 yılında, önceleri İbrahim b. Yanal'ın elinde olan[109] sonra da Hasanveyhilerden Bedr b. Tahir b. Hilal'in elinde geçmiş bulunan Karmîsîn'i ele geçirdi. Daha sonra Emir Mühelhil oğlunu Dinaver'e göndererek burayı da Selçukluların elinden aldı.[110]

Emir Mühelhil, 'Anâzilerin son güçlü emiri olarak kabul edilmektedir. Onun son yıllarında Selçukluların bölgedeki nüfuzu artmış ve emirliğin bağımsızlığı ortadan kalkmış oldu. Emir Mühelhil, 432/1050 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Beye bağlılığını ilan etti.[111] Bazı araştırmacılar, Selçukluların bölgeye hakimiyetinden sonra Annâzi emirliğinin sona erdiğini ifade etseler[112] de 445/1053 yılından itibaren, emirlikte ikinci dönem başlayacaktır.[113]

1.2.4. Şerefuddevle Sa'dî b. Faris b. Muhammed (448/1056)

Emir Şerefuddevle Sa'dî, yönetimi ele geçirmek için her türlü yolu deniyordu. Bu yüzden bazen Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyle, bazen de ona isyan etmiş olan üvey kardeşi İbrahim Yınal ile ittifak girişimlerinde bulunuyordu.[114]

Emir Sa'dî'nin bir taraftan dayısı Halid b. Ömer ve 'Ukayli Araplarına mensup arkadaşları arasında, diğer taraftan da amcası Mühelhil ve Kureyş b. Bedran b. el-Mukalled arasında anlaşmazlık çıktı. Emir Sa'dî amcasını iktidardan düşürmek

---

[108] İbn el-Cevzî, **el-Muntazam,** VIII, 130; İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l- muhtasar,** I, 486; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 42 - 43; Zeki, **Târîhu'd- duvel ve'l- imârât,** s. 129.

[109] " İbrahim Yınal: Sultan Tuğrul Beyin anne bir kardeşidir. 450 h. yılında Hemedan'da kardeşine karşı ayaklanmış ve 452 h. yılında öldürülmüştür". Ebu'l-Hasan Sadruddin Ali b. Nasır el-Hüseynî, **Zübdetu't- tevârîh Ahbâru'l- umerai ve'l- mülûk es-Selcûkiyye**, Thk: Muhammed Nureddin, Daru İkra', 2. Baskı, Beyrut, 1986, s. 60 - 61.

[110] İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l- muhtasar,** I, 487; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 43.

[111] Ebu'l- Fida', el-**Muhtasar,** II, 171; İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l- muhtasar,** I, 90; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 57.

[112] Özaydın, III, 216.

[113] en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dîneverve Şehrezûr,** s. 200; Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 779.

[114] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 134, 142, 155, 166, 169; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 519 - 521.

için istediği fırsatı yakalamış oldu. Emir Sa‘dî Mühelhil ile oğlu Malik'i esir aldı. Daha bir sene geçmeden 445/1053 yılında Bedr b. Mühelhil Selçuklu sultanı Tuğrul Beye sığınarak babasının salıverilmesi için Emir Sa‘dî'ye mektup yazmasını istedi. Bu arada rehin olarak elinde tuttuğu Emir Sa‘dî'nin oğlunu ona teslim etti. Sultan Tuğrul Bey onunla birlikte bir elçiyi karşılıklı esir değişimi için Emir Sa‘dî'ye gönderdi. Ancak Bedr b. Mühelhil, Emir Sa‘dî'ye gitmekten korktu ve elçiyi tek başına gönderdi. Emir Sa‘dî Selçuklu sultanı Tuğrul Beyin teklifine kulak asmadı. Bunun üzerine Sultan Tuğrul Bey Bedr b. Mühelhil eşliğinde İbrahim b. İshak komutasında bir orduyu hakettiği dersi vermek üzere Emir Sa‘dî'nin üzerine gönderdi. Ordu Hulvân'dan Deskera'ya kadar yürüdü ve buraları darmadağın ederek yakıp yıktı. Daha sonra ordu Emir Sa‘dî'nin hakimiyeti altında bulunan Revşenkubâz'a doğru ilerleyerek Emir Sa‘dî'nin burada biriktirdiği mallarını yağmaladı. Emir Sa‘dî 448/1056 yılında öldü.[115]

1.2.5. Bedr b. Mühelhil b. Muhammed b. ‘Anâz

Emir Bedr b. Mühelhil Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah'ın kendisini Büveyhilerden kurtarması için Bağdat'a davet ettiği Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin 1055 senesindeki Irak seferine katılanlar arasındaydı.[116] Emir Bedr, Sultan Tuğrul Bey nezdinde prestij sahibiydi. Arap eşrafından biri olan Kureyş b. Bedran Oğuzların korkusundan Emir Bedr'e sığınarak kendisini Oğuzlardan saklaması maksadıyla önüne bir halı serdi. Olayı duyan Sultan Tuğrul Bey bir müdahalede bulunmadı. Sultan Emir Bedr'i Kureyş b. Bedran'a göndererek her türlü izzet ve ikramda bulundu sonra da refakatindeki Arap arkadaşlarıyla beraber yurtlarına gönderilmesini emretti.[117]

---

[115] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI,VIII, 169, 174; İbn Haldûn**, el-‘İber,** IV, 521.
[116] el-Bendari, **Târîhu devleti Âli Selcûk,** s. 12 - 13; İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l- muhtasar,** I, 433; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** XII, 22; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 180 - 181; İbn el-Cevzî, **el-Muntazam,** XV, 348.
[117] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 181.

1.2.6. Ebu'l-Fevaris Surhâb b. Bedr b. Mühelhil (İbn Ebu eş-Şevk) (500/1106)

Ebu'l-Fevaris Surhab, İbn Ebu eş-Şevk olarak da bilinir.[118] Ebu'l- Fevaris, 467/1074 yılında babası Bedr b. Mühelhil'in vefatından sonra idarenin başına geçti. Aralarında Şehrezûr, Kenkûr, Dakuka', Haftîd ve daha başka şehirlerin de bulunduğu birçok yer hakimiyeti altındaydı. Sultan Tuğrul, Erminiye'den Bağdat'a Halife Kaim'in kızı olan zevcesini ziyaret maksadıyla gelirken ona refakat edenler arasında Emir Ebu'l- Fevaris de bulunuyordu. Sultan Tuğrul, merasimden sonra bütün emirlere hil'at verdi.[119]

Emir Surhab, 492/1099 yılında birçok emir ve kumandanla toplanıp hep beraber Sultan Muhammed b. Melikşah'a giderek huzuruna çıktılar ve ona bağlılıklarını takdim ettiler. Ancak Emir Surhab, 492/1099 yılında fikrini değiştirerek Sultan Muhammed'den biatini geri çekerek kardeşi Berkyaruk'a biat etti. Berkyaruk Emir Surhab'ın diyarını ziyaret etmiş ve burada bir kaç gün kalmıştı. Emir Surhab 492/1099 yılında Berkyaruk'un kardeşi Sultan Muhammed Tapar'la yaptığı savaşta Berkyaruk'un ordusunun sağ kanadında yer almıştı. Bu savaşta Berkyaruk'un ordusu Sultan Muhammed b. Melikşah'ın ordusu karşısında tutunamadı ve hezimete uğradı.[120]

496/1102 yılında Haftidkan Kalesi yeniden Emir Surhab b. Bedr b. Mühelhil'in eline geçti. Bu olay şöyle oldu: Türkmen emiri Karabili, Emir Surhab b. Bedr'in topraklarına girdiğinde[121] hayvanlarını otlatmaya başladı. Ancak Emir Surhab buna mani oldu ve onun arkadaşlarını öldürdü. Bunun üzerine Türkmen emiri Karabili'nin çağrısı üzerine büyük bir ordu hazırlandı. Emir Surhab ve Kürt dostları sayıları iki bini bulan askerleriyle Karabili ile savaştı. Oldukça çetin geçen savaştan sonra Emir Surhab yirmi adamıyla birlikte dağlara doğru çekildi. Haftidkan Kalesini korumakta olan iki muhafiz bunu duyunca kendi aralarında konuşarak binlerce dinar para ve malları gasp etmeye karar verdiler. Ancak bunlardan biri diğerini öldürünce

---

[118]el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 42; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 487.
[119]Aynı eser, VI, 220, 354, 287, 422, 478.
[120]Ebu'l- Fida', el-**Muhtasar,** IV, 250.
[121]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 390, 422 - 423; el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 42.

Emir Surhab'a sığınmak istedi ve kalenin teslimi karşılığında kendisini bağışlaması talebinde bulundu. Böylece kale yeniden ele geçirilmiş oldu. Emir Surhab b. Bedr b. Mühelhil, uzun süren yönetiminin ardından emirliğin hakimiyeti altında bulunan pek çok yeri kaybetti ve nihayet 500/1106 yılında öldü.[122]

1.2.7. Ebu Mansur b. Bedr

Ebu Mansur b. Bedr ile ilgili kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamakla birlikte kardeşi Surhab b. Bedr'in ölümünden sonra emirliğin başına geçtiği ifade edilmektedir. Bu da VI./XII. yüzyılın başı olarak kabul edilebilir.[123]

1.3.'ANNÂZİ EMİRLİĞİ'NİN YIKILMASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER

Emir Surhab b. Bedr b. Mühelhil'in 500/1106 yılında ölümünden sonra idarenin başına kardeşi Ebu Mansur b. Bedr geçti.[124] Emirliğin idaresi kameri yıla göre yaklaşık olarak yüz otuz yıl devam etmiştir.[125] Buna göre emirlik 511/1117 yılında sona ermiştir. Ne var ki kaynaklar 'Annâzi Emirliği'nin son emirinin kim olduğunu ve yıkılış sebebini zikretmemektedir. Elde ettiğimiz bilgiler ışığında 'Annâzi Emirliği'nin yıkılışının nedenlerini şu dört maddede sıralayabiliriz:

- Hanedan üyeleri arasında cereyan eden taht mücadeleleri. Taht kavgaları 'Annâzi Emirliği'nde bariz bir şekilde görülmektedir. Emirler arasında uzun süren bu çekişmeler enerjilerinin tükenmesine sebep olmuştur. Şayet bu enerjilerini topraklarını genişletmeye ve geliştirmeye harcamış olsalardı emirlik daha fazla büyüyebilir, en azından daha uzun ömürlü olabilirdi. Taht için ilk mücadele Emir İbn Ebu eş-Şevk ile kardeşleri Mühelhil ve Surhab arasında bazı bölgelerin hakimiyeti konusundaki rekabet ile başladı. Bu kavgalar Batı Cibal İkliminde

[122]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 452.
[123]İbn el-Cevzî, **el-Muntazam,** VIII, 130; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 191, 212.
[124]en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînever ve Şehrezor,** s. 248 - 249.
[125]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 245; Ebu'l- Fida', el-**Muhtasar,** IV, 140; İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l- muhtasar,** II, 26; el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 43.

yaşayan Kürtlere uğursuzluk, bedbahtlık ve bela dışında başka bir şey getirmedi, onların yurtlarını bir ateş çemberine dönüştürdü.[126]

- Selçukluların müdahaleleri. Annâzi ailesinden birbirleriyle çatışan Mühelhil ve kardeşi Sa'dî, dönemin büyük dış güçlerinden olan ve Annâzi topraklarında gözü olan Selçuklulardan yardım talebinde bulunmuşlardı. Bu da Kürt bölgelerinin birçoğunda musibet, bela ve bedbahtlık demekti. Bunun yanı sıra 'Annâzi Emirliği'ne mensup emirlerin birbirleriyle yaptıkları savaşlar neticesinde yaşanan can ve mal kayıpları da bunun cabasıydı.[127]

- Büveyhilerin baskısı. Büveyhiler, dönemin diğer emirlikleri olan Mezyediler, Ukayliler ve diğer Arap kabileleriyle olan mücadelelerinde 'Annâzi Emirliği kuvvetlerini kullanmışlardır. Bu savaşlara iştirak etmeleri, emirliğin zayıflayarak yıkılmasında etkili olmuştur.[128]

- 'Annâzi Emirlerinden bazıları, Cavânin[129] ve Luri gibi Kürt gruplarla olan çatışmalarında Oğuzlardan yardım talebinde bulunmuşlardır. Bütün bu olanlar herkesin büyük ölçüde zarar görmesine, bölgenin tek dertleri kendi çıkarları olan paralı askerlerle dolup taşmasına ve neticede emirliğin çöküş sürecine girmesine yol açmıştır.[130]

---

[126]İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 519; İbn el-Cevzî, **el-Muntazam,** XV, 306; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** VII, 130.

[127]İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** XII, 45; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 518 - 519; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 116, 128 – 129, 130 -131.

[128]İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l- muhtasar,** I, 306;es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 421, İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh,** V, 551; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 469.

[129] "el-Cavnîn: Cavniyye kabilesine mensupturlar. Cavniyye, eski bir Kürt kabilesi olup Cibal bölgesindeki Hulvân'da yaşamaktadırlar.'Ânâziyye emirleriyle savaşmalarından dolayı ovaya doğru göç etmek zorunda kalmışlardır." el-Mes'ûdî, et-*Tenbih***ve'l-İşraf**, s. 99.

[130]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 134, 131, 49;İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 516 - 517.

İKİNCİ BÖLÜM

ANNÂZİ EMİRLİĞİNİN DIŞ SİYASETİ

2.1. ABBASİ HİLAFETİYLE OLAN SİYASİ İLİŞKİLER

Bağdat'ta Büveyhiler döneminde halifeler siyasi bakımdan yetkilerini kullanma hususunda sembolik olmaktan öteye geçmiyorlardı. Büveyhi emirleri, amaçlarına ulaşabilmek maksadıyla siyasi mülahazalarla Hilafet makamının devamından yana idiler. Böylece hilafet dairesi olabildiğince sınırlandırılarak sadece dini işlere hasredilmiş oldu.[131]

Büveyhiler, 945'te Bağdat'a girdiklerinde başlangıçta Halife Müstekfi Billah'ı azlederek yerine Muti' Billah'ı tayin ettiler.[132] 361/971 yılında Bahtiyar İzzüddevle ile Halife Muti' Billah arasında yaşananlar, o dönemde hilafetin zayıflığı hakkında kafi derecede ipuçları sunmaktadır. Bahtiyar Bizans'ın el-Cezire bölgesine saldırması üzerine Muti' Billah'tan saldırganlara karşı sefer düzenlemek için mali destek istedi. Halife Muti' Billah da şu cevabı verdi: "Şayet dünya benim elimde olsa, mal mülk ve insanların idaresi yetkim dahilinde olsaydı benim gazaya çıkmam gerekirdi. Ancak şu anda bunların hiçbirine sahip olmadığım gibi elimde sadece bana yetecek ölçüde erzakım var. Bütün imkanlar sizde ve çevreye egemen olan kişilerdedir. Ben ise fakihlerin bu hususta belirttiği görüşler çerçevesinde ne gaza, ne de hac ile mükellef değilim. Ben ancak size ismimi kullanmanıza izin veririm ve siz de minberlerde hutbede ismimi okutarak halkı teskin edersiniz. Eğer ayrılmamı istiyorsanız onu da

[131]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 175.
[132]İbn el-Kâzerûnî, **Muhtasaru't- târîh,** s. 187.

yaparım. Artık bütün işleri size havale ettim."[133] Bunun üzerinden fazla bir zaman geçmeden 363/973 yılında Halife Muti‘ Billah halifelikten azledilerek yerine oğlu Tâ'i‘ Billah tayin edildi.[134]

Büveyhiler, Bağdat'taki yönetimleri sırasında halifelere eziyet etmeyi sürdürerek onları daha fazla zayıflattılar.[135] Halifeler kendilerini uygun olmayan bir mevkide buldular. Ancak Büveyhi hanedan üyelerinin kendi aralarında vuku bulan ihtilaf ve çekişmelerin varlığı bu durumun biraz hafiflemesine yol açmıştır.[136] Bazı halifeler dini işlerin tevcihinin ve adaletin sadece hilafet makamına mahsus olduğunu ümmetin vicdanında yerleştirmeye muvaffak olmuşlardır. Bu durum Büveyhilerin siyasi amaçlarıyla örtüştüğünden kendi açılarından bu makamın devamlılığına müsaade ederek destek verdiler.[137]

Abbasi halifeliği siyasi gücünü kaybetmiş olmasına rağmen halifenin İslam dünyasındaki konumuna itibarıyla İslam egemenliğinin bir sembolü olarak kalmaya devam etti. Halifenin rızasını kazanıp kabulünü almak mahalli emirler tarafından daima hesaba katılırdı. Bu dönemde Kürt emirler de diğer emirlerin yaptığı gibi halifelere büyük bir saygı gösterdiler. Kürt emirler, egemenliklerine meşruiyet kazandırmak için onlarla yüzeysel bir ilişki kurmaya çaba sarf ediyorlardı.

Büveyhiler döneminde ‘Annâzi Emirliği de, diğer emirlikler gibi, çağın yönetim anlayışına göre ‘istilacı bir emirlikti. Maverdi, bunu ülkeleri yöneten genel emirlik şekillerinden biri olarak görmektedir. Bu şu anlama gelmektedir: Bir emir, başka bir yeri cebren istila edip alır, sonra halife de onu o bölgenin emirliğine kerhen tayin ederdi. Emir burada baskıcı bir siyaset güder ve dini hükümleri de halifenin izniyle uygulardı.[138]

‘Annâzi Emirliği'nin Abbasi halifeliğiyle ilişkisi Halife Kâdir Billah (381-422 / 991-1030) ile oğlu Kâim Billah (422-467 / 1030-1074) dönemlerine kadar

[133]İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 307.
[134]Ebu’l- Fidâ’, **el-Muhtasar**, II, 113.
[135]Ahmed Emin, **Zuhru'l- İslam**, Mektebetu'n -nahda el-Mısriyye, 7. Baskı, Kahire, 1999, I, 51.
[136]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 86.
[137]Muhammed Abdulhay Muhammed Şaban, **ed-Deletu'l- Abbasiyye el-Fatımiyyun**, Matbaatu'l-ehliyye, Beyrut, 1981, s. 196.
[138]el-Mâverdî, **el-Ahkâmu’s-sultâniyye**, s.55.

uzanmaktadır. Zira ‘Annâzi Emirliği bu dönmede siyasi bakımdan altın çağını yaşamaktaydı. Bu ilişkiler dostane bir karaktere sahip olup anlık siyasi etkiler altında kalmaması hasebiyle diğer güçlerle olan ilişkilerden farklıydı. Annâzi Emirliği'ne mensup bazı emirlerin Kürtlerle ilişkisi söz konusu emirlerin halifelik tarafından kabul ve tayin edilmesi için büyük bir oynamıştır.[139]

Annâzi Emirliği’nin Abbasi halifeliğiyle ilişkisi, dönemin halifesinin adının hutbelerde okutmaları, buna karşılık olarak da Abbasi halifeliğinin de ‘Annâzi Emirlerine belli ünvanlar vermesi, tayin belgesi (menşur, ahd) vermesi biçiminde kendini göstermektedir.

2.1.1. Abbasi halifeliğinin ‘Annâzi Emirlerine Unvan ve Tayin Belgesi Vermesi

Bazı Kürt araştırmacılara göre Annâzi Emirlerine Abbasi halifeliği tarafından unvan ve tayin belgelerinin ya da görevlendirme belgelerinin verilmesi dostane ilişkilerin bir nişanesi sayılmakta, ayrıca dönemin şartları ve olayları bağlamında söz konusu emirlerin hizmetleri ve rollerinin bir kabulü olarak görülmektedir.[140]

Bu dönemde lakap ve unvanların çokluğuna rağmen bunlar rastgele verilmezdi. Unvan alacak şahsın prestij ve nüfuz sahibi olması gerekirdi. Ayrıca lakapların manasıyla bunu alacak şahsın tabiatı ve vazifesiyle uyumlu olması gerekir.[141] Zira bu lakaplar bazen şahsı tanımada ayırt edici belirgin bir rol oynuyordu.[142]

Bu unvanlara ek olarak bu dönemde Kürt emirlerinin bunu diğer devletçikleri yöneten hakim ve emirlere öykünerek yaptığını görüyoruz. Böylece kendi bölgelerindeki idareleri için hilafetin onayını ve desteğini elde ettiler.[143] Ne var ki Abbasi halifeliği tarafından Annâzi Emirlerine verilen lakaplarla ilgili özel bir kayıt

---

[139] Ebu'l- Ferec Gregorius b. Harun el-Maltî, **Târîhu muhtasar ed-duvel**, Thk: Antoine Salihanî el-Yesû‘î, Dar eş-şurûk, Beyrut, 1992, s. 181; İbn et-Taktukî, **el-Fahrî,** 223.
[140] Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 77.
[141] Hasan el-Başa, **el-Elkabu'l- İslamiyye fi'l- vesaik ve't-târîh ve'l-Âsâr**, Mektebetu'n -nahda el-Mısriyye, Kahire, 1957, s. 104.
[142] Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 78.
[143] Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 78.

bulunmamaktadır. Genel olarak bu lakaplar halifelikle olan dostane ilişkileri göstermekte ve Abbasi halifeliğinin dini egemenliğini yüzeysel de olsa kabul anlamına gelmekteydi. Kaynaklardan bildirdiğine göre Anâzilerin ikinci emiri Ebu eş-Şevk, Hüsamuddevle lakabıyla anılmıştır.[144] Bilindiği üzere, Seyfüddevle (devletin kılıcı), Husamuddevle (devletin kılıcı), lakapları ordunun başındaki kumandanlara, emirlere, ikta sahibi kişilere ve valilere verilmekteydi.[145]

Emir Faris b. Muhammed b. 'Anâz'ın lakabı şu şekildeydi: Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk Mevla emiri'l- müminin.[146] "Mevla emiri'l- müminin" lakabı, civar bölgelerdeki Arap olmayan mahalli emirler, diğer bir ifadeyle 'mevali'ye mensup yöneticiler tarafından kullanılırdı.[147]

2.1.2. Hutbe ve Para

Cuma hutbelerinde halifelerin isimlerinin ya da lakaplarının zikredilmesi en azından dini açıdan Müslümanların 'veliyyul emr'i olması hasebiyle onların en tabii haklarındandır. Cuma hutbelerinde emirler ve valiler tarafından halifenin isminin hutbelerde zikredilmesi 'Annâzi Emirliği'nin Abbasi halifeliğiyle olan dostane ilişkilerine bağlı olarak icra edilmekteydi. Bundan dolayı Cuma hutbelerinde halifenin isminden sonra emirin isminin anılması normal işlerdendi. Zira emir, bununla Müminlerin emirine bağlılığını göstermek istiyordu.[148]

Cuma namazı merasimlerinde hutbelerde halifenin ismi zikredilebilir. İmamın oturmasından sonra başlayan hutbenin ikinci celsesinde Allah'a hamdü sena ve Hz. Muhammed'e (sav) salat ve selamın akabinde şöyle söylenir: *"Allah'ın kulu ve halifesini -burada isim ve lakap söylenir- imam Müminlerin emirini raşid halifeleri ve hak üzere adalet ile hükmeden mühtedi imamları ıslah ettiğin gibi ıslah et.*

---

[144]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 19; İbn el-Fûtî, Tehîs: **Mecma'u'l- âdâb fî mu'cemi'l-elkâb,** VI, 136 - 137.
[145]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 82.
[146]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 83.
[147]es-Sâbî, **Rüsûm dar el-hilafe**, s. 122.
[148]Ebu'l Hasan el-Hilâlî b. el-Muhsin b. İbrahim es-Sâbî, **Rüsûm dar el-hilafe**, Thk: Mihail Avvâd, Matbaatu'l- 'Anî, Bağdat, 1946, s. 130.

Allah'ım kuşattığın her şeyle ona yardım et. Verdiğinle onu mübarek kıl. Onu koruyup kolla. Onu nimetlerine şükredenlerden kıl."[149]

Para konusuna gelince; 'Annâzi Emirliği'nin günümüze kadar ulaşan sikkeleri üzerinde Kürt emirlerinin isimleri, lakapları, basıldığı yer ve tarihi yazılıydı. Bunun yanı sıra bu sikkelerin üzerinde yaşadıkları dönemde Abbasi halifeliğine, şeklen de olsa, bağlılıklarını göstermek üzere, halifenin isim ve lakabı bulunurdu. Bu halifelerin ne yasal bir dayanakları ne de hükümlerinin bir geçerliliği vardı.[150]

'Annâzi Emirliği'nin günümüze kadar ulaşan sikkeleri şu özelliklere sahiptir: Bu sikkeler Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk tarafından Kaim Biemrillah döneminde tarihsiz olarak basılan bir paradır. 1960 yılında bulunan bu para şu anda Amerikan Nümismatik Derneği'nde muhafaza edilmektedir.[151] 401/1010 yılından 437/1045 yılına kadar hüküm süren[152] Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk tarafından kestirilen bu sikke, Halife Kaim Biemrillah döneminde 422 ile 437 yılları arasında tedavülde kalmıştır. Bu da, 'Annâzi Emirliği'nin geniş bir yelpazede para basacak kadar ekonomik ve idari bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.[153]

2.2. BÜVEYHİLERLE İLİŞKİLER

İslam tarihi kaynakları, Anâzilerin en çok Büveyhilerle diplomatik ilişkiler kurduklarını kaydetmektedir. Büveyhiler, merkezi bir devlet olmayıp, hakimiyetleri altında bulunan topraklar, hanedan üyeleri arasında taksim edilmişti.[154] Büveyhiler hanedanına mensup emirler siyasi başarılar bağlamında birbirlerinden farklılık arz

---

[149]es-Sâbî, **Rüsûm dar el-hilafe**, s. 133.
[150]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 82.
[151]First Mer'î İsmail ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye fî bilâdi'l- Kurd fi'l 'asri'l- Abbasiyyi's-sânî,** tsz., (byy, tsz), s. 375.
[152]İbn el-Cevzî, **el-Muntazam,** XV, 304; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 129.
[153]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye,** s. 357.
[154] Doğu İslam dünyasının muhtelif bölgelerinde Faris ve Irak gibi bölgelerde hüküm sürmüş olan Büveyhiler için bkz: Edward Von Zambor, **Mu'cemu'l- ensab ve'l- userati'l hakime fi't-târîhi'l- İslami**, , Çev. Zeki Muhammed Hasan ve diğerleri, kahire, 1951, s. 27.

etmekteydiler. Devletin çöküşüne kadar tek bir başkentleri olmadı. Ancak en güçlü emirlerinin ikamet ettiği kent, devlet gücünün etrafında kenetlendiği şehirdi.[155]

Büveyhiler devletinin egemen bir devlet olarak ortaya çıkması aralarında ‘Annâzi Emirliği'nin de bulunduğu Kürt emirliklerin oluşumuyla eşzamanlı olmuştur. Büveyhiler ve ‘Annâzi Emirliğinin egemenlikleri atında bulunan bölgeler coğrafi bakımdan yakın olduğundan, iki hanedan arasında gerek savaş zamanında gerekse barış zamanında siyasi ilişkilerin kurulması gayet doğal bir durumdur. Kaynakların belirttiğine göre Büveyhilerle ‘Annâzi Emirliği arasındaki ilişkiler, iki tarafın çıkarlarına bağlı olarak değişkendir. Mesela Anâziler, Büveyhilerin bir koluyla dostane ilişkilere sahipken, bir diğeriyle çatışma içinde olmuştur.[156]

2.2.1. Dostane İlişkiler

Genel olarak, Büveyhilerle ‘Annâzi Emirliği arasında dostane ilişkiler söz konusudur. Büveyhilerin ortaya çıktığı ilk dönemlerde Cebel mıntıkasıyla Rey şehrinin yönetiminde bulunan Emir Rüknüddevle, kaynakların belirttiğine göre, Kürtlere karşı esnekliğiyle biliniyordu. Hatta rivayetlere göre Rüknüddevle, yönetimi altında bulunan toprakların Kürt emirliğiyle birleşmesini istiyordu.[157] Kürtler, Samani kumandanlarından Ebu Ali b. Muhtac'a karşı 333/944 yılında yapılan ve zaferle biten bir savaş esnasında bu talebe olumlu yaklaşmışlardı.[158]

Büveyhilerle Kürtler arasındaki iyi ilişkiler, Şazencan kabilesinin lideri Emir Ebu eş-Şevk el-Kurdî ve Hulvân'da yaşayan diğer Kürtlerle oldukça iyi ilişkiler kurmuş olan Emir Mu‘izzuddevle'nin Bağdat'a girişinden sonra da devam etti. Neticede taraflar arasında 339/950 yılında askeri işbirliği yapıldı.[159] Kürtler başından itibaren Büveyhilerin düşmanlığına yol açmayacak bir siyaset izlediler. Büveyhilerin de aynı şekilde Kürtlerin siyasi faaliyetleriyle askeri hareketliliklerine karşı aynı

---

[155]Vasiliy Barthold, **Târîhu'l- hadâre el- İslamiyye,** Çev.Hamza Tahir Ebu'l- Hasan, Dar el-maarif, Kahire, 1983, s. 105.
[156]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 91.
[157]İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem**, II, 281.
[158]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 311.
[159]İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem**, II, 139; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 335.

siyaseti takip ettiklerini söylemek mümkündür.[160] Bundan dolayı ‘Annâzi Emirliği'nin kurulmasından sonra Büveyhilerle bazı Kürt emirler arasındaki ilişkiler devam etti.

‘Annâzi Emirliği'nin Büveyhilerle ilişkilerini karşılıklı tanıma, siyasi evlilikler, mektuplaşma ve hediyeleşme, barış antlaşmaları, siyasi ve askeri işbirliği, gerginlikler, kaçakları barındırma, tehditler ve çatışmalar olmak üzere dokuz başlık altında ele almak mümkündür.

2.2.2. Karşılıklı Tanıma

Tanıma iki siyasi taraf arasında dostane ilişkileri güçlendiren bir esas olarak kabul edilmektedir. Bu tanıma neticesinde güçlü tarafın belli ölçülerde nüfuz sahibi liderlerle bazı şahsiyetlere verdiği vazife veya vali tayin etme problemleri ortaya çıkar. ‘Annâzi Emirliği'ne mensup emirlerin çoğu kabile lideridir. Bu lider liderliği yapmayı gerektiren nitelikli kişisel özellikler ile harmanlanan mevrus geleneksel nüfuzdan istifade etmektedir. Buradan yola çıkarak karşı tarafı tanıma meselesi, merkezi yönetimin parçalanmaya başladığı yaklaşık olarak hicri IV. miladi X. yüzyılın ortasından itibaren Kürtlerin kendi bölgelerinde varlıklarını siyasi bakımdan ispat ettiklerinin bir göstergesidir.[161]

Emir Muhammed Ebu'l-Feth b. ‘Anâz eş-Şazencani Hulvân bölgesinde kendi kuvvetleri ve Büveyhilerin askeri yardımlarıyla Büveyhiler tarafından tanınmayı sağladı ve Deskera'nın himayesiyle vazifelendirildi.[162] Daha sonra Büveyhi Emiri Bahau'ddevle 397/1006 yılında Emir Ebu'l- Feth'i Hulvân şehrinde vazifelendirerek Horasan yolunun da hamisi olarak tayin etti.[163] Böylece Emir Muhammed Ebu'l-Feth hüküm sürdüğü alanları Büveyhilerin garantörlüğünde aşamalı olarak genişletme imkanına kavuştu. İleride yaşanan gelişmeler bize; Büveyhiler tarafından Emir Ebu'l- Feth'e o dönemde Büveyhilerle rekabet halinde olan Hasanveyhilerin en önde gelen emirleri arasında kabul edilen Bedr b. Hasneveyh'e karşı mücadele etmek

[160]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 92.
[161]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 93.
[162]es-Sâbî, **et-Târîh**, IV, 339.
[163]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 232.

üzere bir rol biçildiğini göstermektedir. Büveyhilerin bu tutumundan dolayı rahatsız olan Bedr'in askeri bir harekete kalkışması bunun açık bir delilidir.[164]

2.2.3. Siyasi Evlilikler

Siyasi evlilikler, eskiden beri devletlerarasında dostane ilişkileri güçlendirmek hususunda başvurulan en önemli araçlardan birisidir. Sosyal bağlar, siyasi ilişkilerin geliştirilmesi için bir vesile olarak kullanılmaktadır. Zira sosyal bağlar, genellikle çıkarların temel rol oynadığı siyasi ilişkilerden daha derin ve daha güçlü manevi bir desteğe dayanmaktadır. Bundan dolayı nüfuz sahibi kişilerle emirler nisbi olarak her iki tarafın denk olmasına ve buna ilaveten aralarında siyasi bir uzlaşının gerçekleşmesine özen göstermişlerdir. Taraflar bu sayede birbirlerine yardım etmekte ya da en azından birbirlerinden emin olmaktadır.[165]

Kaynaklar Büveyhi ve Annâzi aileleri arasında bir evlilik gerçekleştiğini zikretmektedir. 'Annâzi Emiri Husamuddevle Ebu eş-Şevkel-Kurdi'nin kızı, el-Meliku'l- Aziz[166] b. Celalüddevle[167] el-Büveyhi'nin zevcesi olmuştur.. Bu evlilik Husamuddevle Ebu eş-Şevk'in bazı siyasi amaçlarına ulaşması için yapılmıştı. el-Meliku'l-Aziz'in 435/1043 yılında Bağdat'ta siyasi otoriteyi ele geçirmedeki başarısızlığı üzerine Husamuddevle Ebu eş-Şevk, onu kızını boşamaya zorlamıştı.[168] Söz konusu durum bu evliliğin arka planında siyasi amaçların olduğunu bize apaçık bir şekilde göstermektedir. Zira Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk bu evlilikle Büveyhilerin gönlünü kazanarak siyasi hedeflerine ulaşmayı amaçlamıştı, Ancak babası Celalüddevle'nin vefatını müteakib el-Meliku'l- Aziz'in siyasi otoritesini

---

[164]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 233.
[165]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 97.
[166]"el-Meliku'l- Aziz: Tam adı Feyruz Ebu Mansur b. Celalüddevle olup Vasıt emirliğini babasından almıştır. Babasının vefatından sonra asker kargaşa çıkarmıştır." Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz ez-Zehebi, **el-'İber fî haber men ğaber**, Thk: Ebu Hacer Muhammed es-Said b. Besyûni Zağlûl, Daru'l- kutubi'l- ilmiyye, Beyrut, tsz., II, 281.
[167] "Celalüddevle: Tam adı Ebu Tahir b. Bahau'ddevle olup Irak'ta bulunan Büveyhi emirlerindendir. 418/1027 yılında idareyi ele almış olup 435/1043 yılında da ölmüştür" Ebu'l- Fidâ', **el-Muhtasar**, II, 167; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye**, VI, 55.
[168]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 37.

kaybetmesi kendisine büyük umutlar bağlayan Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk'i hayal kırıklığına uğrattı.[169]

2.2.4. Karşılıklı Yazışmalar ve Hediyeleşmeler

Kürt emirler ile Büveyhiler arasında dostane ilişkilerin bir nişanesi olarak karşılıklı bir takım yazışmaların yapıldığını ve bazı hediyeleşmelerin gerçekleştiğini görmekteyiz. Mektupların birçoğu siyasi ve askeri işbirliğiyle alakalı konulara dairdi, ya da barış ve antlaşmalara zemin hazırlamak üzere yazılmaktaydı.[170]

Büveyhi kumandan Ebu Cafer el-Haccac[171] 392/1002 yılında, Mezyediler ve 'Ukaylilere karşı yaptığı savaş için Emir Ebu'l- Feth b. 'Anâz'a yardım talebini içeren bir mektup yazmıştır. Bu yazışma söz konusu dönemde Emir Ebu'l- Feth'in Büveyhilerle olan iyi ilişkilerini teyit etmektedir. Emir Ebu'l- Feth Emirliğinin temellerini Hulvan bölgesiyle Horasan yolu üzerindeki bölgelerde sağlamlaştırmak için başından itibaren Büveyhilerin desteğine mazhar olmuştur.[172]

'Anâzî Emiri Sa'dî b. Ebu eş-Şevk 445/1053 yılında el-Meliku'r- Rahim'e[173] bir mektup yazarak Sultan Tuğrul Beyin Hulvân ve Dinaver bölgelerine saldırma niyeti taşıdığını belirtmiş ve ona bağlılığını ilan etmiştir.[174]

2.2.5. Barış Antlaşmaları (İttifak)

Kürt emirlerle Büveyhiler arasındaki birçok ittifak, İki hanedan arasındaki çatışmaları sonlandırmak, ya da kendilerine yönelen ortak tehditleri bertaraf etme konusunda gerçekleşmekteydi. Yapılan bu antlaşmaların, gerilen ilişkileri

---

[169]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 98.
[170]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 98.
[171] "Ebu Cafer el-Haccac: Baha'uddin'in Irak'taki naibi olup Hürmüz'ün oğludur. Adududdevle döneminin ileri gelenlerindendir. Savaşlarda tecrübe sahibi olup 400/1009 yılında ölmüştür." İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye**, VI, 366.
[172]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 101.
[173] "el-Meliku'r- Rahim: Tam adı Hüsrev Feyruz Ebu Mansur'dur. Büveyhiler hanedanının Bağdat'taki 11. ve son emiridir. Yönetimi 440/1048 yılında eline almıştır. 447/1055 yılında Sultan Tuğrul Bey onu tutuklayarak Sirvan Kalesinde hapsetmiştir. 450/1058 yılında da ölmüştür." ez-Zehebi, **el-'İber,** II, 297.
[174]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 65.

düzeltmeye zemin hazırlamak ve belli bir dereceye kadar dostane bir hava yaratıp iyi ilişkileri başlatabilmek üzere yapıldığı[175] anlaşılmaktadır.

392/1001 yılında Emir Ebu'l-Feth b. ‘Anâz ile Büveyhi vezirlerinden Amîdu'l- Cüyûş[176] arasında bir antlaşma imzalandı. Söz konusu antlaşma ilişkilerin olabildiğince gerildiği bir zamanda Sahib Ebu'l-Kasım adındaki bir şahıs aracılığıyla yapıldı. Ebu'l-Kasım, Amîdu'l-Cüyûş'un huzurundan ayrılarak Ebu'l-Feth'in yanına geldi ve ona emri altına girmek istediğini, bir daha kendisine karşı bir harekette bulunmayacağını söyledi. Buna mukabil olarak Amîdu'l-Cüyûş'a niyabeten Ebu'l-Feth'in gönlünü rahatlatacak şeyler vadetti. Söz konusu antlaşma böylece imzalanmış oldu.[177]

Başka bir antlaşma da ‘Anâzî Emiri Husamuddevle Ebu eş-Şevk ile Büveyhilerden Fahrü'l- Mülk Ebu Galib[178] arasında 401/1010 yılında yapılmıştır. Emir Ebu'l-Feth b. ‘Anâz'ın vefat etmesi ve Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk'in yönetimi ele almasının ardından savaşmalarına ramak kala Büveyhilerle bozulan ilişkilerin yeniden tesisi Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk'in Fahrü'l-Mülk ile aralarını düzeltmek suretiyle mümkün oldu.[179]

2.2.6. Siyasi ve Askeri İşbirliği

Sıkıntılı dönemlerde Kürt emirler ile Büveyhiler arasında dostane siyasi ilişkiler, gelişerek karşılıklı işbirliğine dönüştü. Bu işbirliği, karşılıklı talepler veya girişimler sonucu siyasi ve askeri yardımları kapsamaktaydı.

Bazı ‘Annâzi emirlerinin bir kısım Büveyhi emirleriyle ilişki kurduğu dönemde ‘Annâzi Emirliği'nin ilişkilerinin ulaştığı yeri mihenk taşı olarak kabul edebiliriz. Ayrıca bu bağlamda Kürt emirlerle Büveyhileri birbirlerine bağlayan

---

[175]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 102.

[176] “Amîdu'l- Cüyûş: Tam adı Ebu Ali b. Üstaz Hürmüz olup Bahauddevle tarafından 392/1002 yılında vezirliğe getirilerek Bağdat naipliğine tayin edildi. 401/1010 yılında da vefat etti”. İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye**, VI, 321.

[177]es-Sâbî, **et-Târîh**, IV, 449.

[178] “Fahrü'l- Mülk Ebu Galib: Büveyhi kumandanlarından olup Sultanuddevle el-Büveyhi'nin beş yıldan fazla bir süreyle Irak naipliğini yürütmüştür. Sultanuddevle tarafından 407/1016 yılında öldürülmüştür.” ez-Zehebi, **el-‘İber,** II, 214.

[179]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 255.

ilişkileri ve muhtelif çıkarlar için önemli siyasi kararların alınmasında ne derece bağımsız olduklarını değerlendirebiliriz.[180]

Emir Ebu'l- Feth Muhammed b. ‘Anâz, 389/998 yılında ‘Ukaylilerle savaşmakta olan Büveyhilere yardım etti. Buna mukabil olarak Deskera şehrinin himayesiyle görevlendirilerek ödüllendirildi.[181] 392/1001 yılında da Büveyhi Kumandan Ebu Cafer el-Haccac b. Hürmüz ‘Ukayliler ve Mezyedilere karşı savaşmak üzere Emir Ebu'l- Feth Muhammed b. ‘Anâz'dan askeri yardım talebinde bulundu. Emir Ebu'l-Feth başlangıçta bazı gerekçeleri bahane ederek bunu kabul etmedi. Ancak daha sonra bu talebe icabet ederek ona yardımda bulundu. Akabinde de ‘Ukayliler ve Mezyedilerle Bîzîkiyya[182] denilen mevkide savaşa tutuştular. Neticede ‘Ukaylî ve Mezyedilerin orduları hezimete uğradı. Ardından her ki ordu yeniden savaşa tutuştular. Bu defa Emir Ebu'l- Feth savaşa iştirak etmeyerek geri çekilmeye çalıştı. Ancak Kumandan Ebu Cafer el-Haccac onu savaşa ikna etti. Zira bu zaferi büyük ölçüde onun desteğine borçluydu. Böylece Büveyhiler bir kez daha savaştan zaferle çıktılar. Bu da ‘Annâzi Emirliği'nin siyasi bağımsızlığına delalet eden açık bir göstergedir.[183]

Emir Ebu'l-Feth Muhammed b. ‘Anâz, 398/1006 yılında Ebu Cafer el-Haccac ve Bedr b. Hasneveyh'e bağlı ordunun Bağdat'ı muhasara altına alması sırasında Büveyhilere bir kez daha yardım etti. Bu iki ordu Amîdu'l- Cüyûş'a karşı savaş hususunda anlaştılar. Zira Amîdu'l- Cüyûş, Emir Ebu'l- Feth'i Horasan yolunun hamisi olarak tayin etmişti. Bundan ürken Bedr b. Hasanveyhi, onlarla savaşmaya hazırlanarak Bağdat'ı işgal etti. Ancak Emir Ebu'l- Feth Muhammed b. ‘Anâz, Emir Bahauddin ve kumandanı Amîdu'l- Cüyûş'un Basra hakimi Ebu'l- Abbas b. Vasıl[184] ile savaşından istifade ederek Bağdat'ı onlardan korumayı başardı. İbn Vasıl'ın Emir Bahauddin önünde hezimete uğradığına dair haberin gelmesinin ardından Ebu Cafer

---

[180]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 105.
[181]es-Sâbî, **et-Târîh**, IV, 338 - 339.
[182]Bîzîkiyya: Kûfe'ye bağlı bir köy. Yakût el-Hamevî, **Mu’cemu’l-Buldân,** I, 412.
[183]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 110.
[184] “Ebu'l- Abbas b. Vasıl: Batiha bölgesinin hakimi olup Mühezzebuddevle'nin seçkin kumandanlarından birisidir. 394/1003 yılında başkaldırarak Butayha'yı istila etti. Amîdu'l- Cüyûş ve Bahauddevle birlikte İbn Vasıl ile savaşarak onu 397/1006 yılında hezimete uğrattılar ve ardından da öldürüldü.”İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 223 - 226.

el-Haccac'ın ordusu dağılarak Hanekin yönüne doğru gittiler. Emir Ebu'l-Feth bunu haber alınca İbn Vasıl'ı yakalamak üzere harekete geçip Bağdat'a kadar onu izledi ve öldürdü.[185]

424/1032 yılında Emir Ebu eş-Şevk'in ülkesi Ebu Cafer b. Kâkûye'nin[186] saldırılarına maruz kaldı. Kakuye emiri, Hemedan, Dinever, Sabûr ve Hast şehirlerinin istilasından sonra Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk el-'Anâzî'yle savaşmak için üzerine yürüdü. Bunun üzerine Büveyhi emiri Müşrifuddevle[187]İbn Kâkeveyh nezdinde girişimde bulunarak arabulucu oldu. O da bu niyetinden vazgeçerek savaşmadan geri döndü.[188]

419//1028 yılında büveyhi emirleri Celalüddevle ile el-Melik Ebu Kalîcâr[189] arasında yönetimle ilgili bir anlaşmazlık çıktı ve aralarında savaş çıktı. Ebu Kalîcâr, önce Basra'yı, 420//1029 yılında da Vasıt'ı ele geçirdi. Celalüddevle ise mallarının ve adamlarının eksikliği nedeniyle gücü zayıfladı. Bunun üzerine asker toplayarak Ebu Kalîcâr'a karşı savaşmak için Annâzi Emiri Ebu eş-Şevk el- Kurdi ve başkalarından yardım talebinde bulundu. Bu arada Ebu Kalîcâr Bağdat'a yönelerek orayı ele geçirmeye karar verdi. Emir Ebu eş-Şevk, dolaylı bir şekilde taktiksel olarak Celalüddevle'ye yardım etmeye karar verdi. Emir Ebu eş-Şevk, Gaznelilerden Yeminüddevle Muhammed b. Sebüktekin'in Irak'ı istila etmeye niyeti olduğunu haber vermek üzere bir casusunu Ebu Kalîcâr'a gönderdi. Ardından onlara bir mektup yazarak barışmaları ve Yeminüddevle'ye karşı ülkelerini müdafaa etmeleri çağrısında bulundu. Ebu Kalîcâr bu durumla ilgili olarak Celalüddevle'ye bir mektup

---

[185]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 223 - 226.

[186] "Ebu Cafer b. Düşmenziyar ibn Kâkeveyh: Mecdüddevle'nin annesi Seyyide'nin dayısının oğlu olup Seyyide tarafından398/1007 yılında İsfahan'a vali olarak tayin edilmiştir. Orada yıldızı parlayarak Kâkeveyh Emirliği'ni kurdu. Ardından da başka bazı bölgeleri de istila etti. 433/1041 yılında öldü." Ebu'l- Fidâ', **el-Muhtasar,** II, 138, 165.

[187] "Müşrifuddevle Ebu Ali b. Bahauddevle: Büveyhilerin Bağdat'taki sekizinci emiridir. 412/1021 yılında yönetimi eline aldı. 416/1025 yılında öldü."ez-Zehebi, **el-'İber,** II, 231; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye**, VI, 21.

[188]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 213 - 214.

[189] "Ebu Kalîcâr: Tam adı Merzuban b. Sultanuddevle b. Bahauddevle olup Büveyhilerin Irak'ta hüküm süren emirlerinden biridir. Dört yıl boyunca hüküm süren Ebu Kalîcâr 440/1048'de öldü."ez-Zehebi, **el-'İber,** II, 275 - 276; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye**, VI, 36.

göndererek cevabını beklemeye koyuldu. Bunu fırsat bilen Celalüddevle, Ahvâz'a saldırarak orayı ele geçirdi ve bu şekilde güçlendi.[190]

Yukarıda anlatılan olay Celalüddevle'nin 421/1030 yılında Ebu Kalîcâr'a karşı elde ettiği zaferi tetikleyen en önemli etkenlerden birisi olarak kabul edilmektedir.[191] Celalüddevle bu zaferle yeniden eski gücünü kazanmış oldu. Emir Ebu eş-Şevk Dakûka şehrini zorla ele geçirdi. Ancak Bendencin şehrinin kardeşi Surhab'ın saldısına maruz kalmasından çekinerek orada kalamadı. Bundan dolayı bu kez Emir Ebu eş-Şevk, Celalüddevle'den yardım istedi. Celalüddevle de buna kayıtsız kalmayarak ona destek olmak üzere bir kuvvet gönderdi. Böylece Emir Ebu eş-Şevk güçlenerek topraklarını korumayı başardı.[192]

2.2.7. Gerginlik/Sorunlar

Annâzi Kürt Emirliğiyle Büveyhilerin ilişkileri her zaman dostane olmamış, çıkar çatışmaları ve ihtilaflar neticesinde bazen yerini gerginliklere bıraktığı da olmuştur. Ayrıca Bazı Büveyhi emirlerinin yayılmacı politikalarının yanı sıra bazı Kürt emirlerinin giriştiği askeri hareketlilikler ve Büveyhilerin siyaset eksenini kırma çabaları da bulunmaktadır. Burada şuna da işaret etmek gerekir ki Büveyhilerin, ortaya çıkışı bakımından 'Annâzi Emirliği'ne karşı tutumlarıyla bazı Kürt emirlerinin de Büveyhi yönetimine karşı tutumları farklıydı. Örneğin Büveyhilerin 'Annâzi Emirliğiyle, bu emirliğin kurucusu olan Emir Ebu'l-Feth dönemindeki siyasi ilişkileri dostanedir. Oysa bu dostane ilişkiler, Husamuddevle Ebu eş-Şevk Faris döneminde yerini gerginliğe bırakmıştır.[193]

'Annâzi Emirliği'yle Büveyhiler arasındaki sorunları, kaçakların barındırılması, askeri tehditler ve çatışmalar olmak üzere üç alt başlık şeklinde ele alabiliriz:

- **Kaçakları Barındırmak**

---

[190]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 36 - 37; Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 113.
[191]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 332, 336-337.
[192]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 28 - 29.
[193]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 115; ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 290.

Büveyhi hanedan üyeleri arasında baş gösteren ihtilaflar ve askerlerle kumandanlar arasında devam eden kargaşa neticesinde bazı kumandanlar, vezirler hatta emirler tehlikeye maruz kaldıkları ve makamlarını kaybettikleri zaman himaye edilmek üzere bazı Kürt emirlerine sığınmaktaydılar. Bundan anladığımız şudur: Bu dönemde belli bir derecede bazı Kürt emirler nüfuz, güç ve bağımsızlık elde ederek kendi ülkelerinde güven, huzur ve istikrarı sağlamışlardır. Bundan dolayı Annâzi ülkesi, Büveyhilerden kaçakların barınabileceği güvenli bir yer olmuştur.[194]

Annâzi Emiri Husamuddevle Ebu eş-Şevk, 426/1034 yılında, Büveyhi ordusu içindeki kargaşaya vezirliğin müdahalesi sonucu Büveyhi emiri Celeüddevle'yi zor durumda bırakarak görevinden ayrılan veziri Ebu Said b. Abdurrahim'i[195] barındırmıştır. Vezir Ebu Said b. Abdurrahim Emir durum normalleşip yeniden vezirliğe iade edilinceye kadar Husamuddevle Ebu eş-Şevk'in yanında kaldı[196]. Bu durum Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk'in Emir Celeüddevle ile ilişkilerinde bir tür gerginliğin olduğunu teyit etmektedir. Emir Celeüddevle 435/1043 yılında vefat edince, Büveyhi ordusu, oğlu el-Meliku'l-Aziz Ebu Mansur'un etrafında toplandı; mal mülk verilmesi karşılığında kendisine itaat edeceklerini söylediler. Ancak Melik el-Aziz, askerlerin bu talebini yerine getirmedi. Bu fırsatı değerlendiren Aziz'in rakibi Ahvaz hakimi Ebu Kalîcâr, askerlere bir mektup göndererek onları parayla kendi tarafına çekti. Bunun üzerine Aziz kaçarak civar bölgelerdeki emirlere sığındı. Ancak buralarda istikrar bulamayınca kendisini barındırması umuduyla aralarında hısımlık bulunması bakımından Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk el-Kurdî'ye sığındı. Ancak Ebu eş-Şevk onu barındırmayı reddetti ve ayrıca kızını boşaması gerektiğini söyledi.[197] Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk el-Kurdî'nin bundan

---

[194]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 116.

[195] "Ebu Said b. Abdurrahim: Tam adı Amîduddevle Muhammed b. Hüseyin olup Celalüddevlenin veziridir. Bağdat'tan gizlice çıkarak el-Cezire'ye gitti ve 439/1048 yılında ölünceye dek orada kaldı." Salahuddin Halil b. Aybek es-Safedî**, el-Vâfî bi'l- Vefeyât**, İtina: Muhammed el-Husayrî, Wiesbaden, 1984, III, 8; Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 118.

[196]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 9.

[197]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 3; Ebu'l- Fidâ', **el-Muhtasar,** II, 923; Fadıl el-Halidi, **el-Hayatus'- siyasiyye ve nuzumi'l- hukm fi'l- Irak hilale'l- karn el-hamisi'l- hicri**, Dar el-edib, Matbaatu el-iman, 1. Baskı, Bağdat, s.61.

maksadı Irak'a emir olan Ebu Kalîcâr'la dostane ilişkiler kurmaktı. Bundan dolayı hasmının sığınma talebini reddetti.[198]

el-Meliku'l- Aziz, daha sonra Selçuklulardan İbrahim Yınal'ın yanına gitti. Yınal, orada yönetimi yeniden ele geçirip Bağdat'a girmeye çabaladı. Durumu anlaşılınca, Melik el-Aziz, Diyarbekir'e hükmeden Mervani hükümdarı Nasruddevle el-Kurdî'ye sığınmaya karar verdi. 441/1049 yılında ölünceye dek sığındığı Meyafarkin'de kaldı.[199]

- **Askeri Tehditler**

'Annâzi Emirliği'yle Büveyhiler arasındaki ilişkiler zaman zaman gerginleşmiştir. Her iki taraf da aralarındaki hesapları kapatmak üzere birçok defa askeri güce başvurdu. Askeri tehditlere, genellikle taraflardan birinin çıkarlarının tehlikeye maruz kalması halinde başvuruluyordu. Bazen de bu tehditler ön savunma yapmak üzere karşı tarafı korkutmak ya da baskı altında tutmak için icra edilmekteydi.[200]

Büveyhi başkumandanı Amîdu'l- Cüyûş 397/1006 yılında Annâzi Emiri Ebu'l- Feth Muhammed'i Horasan yolunun güvenliğini sağlamakla görevlendirdii. Ebu'l- Feth, aralarında kin ve nefret bulunan Kürt Hasanveyhi emiri Bedr'in hasmıydı. Zira Bedr b. Hasneveyh, Emir Ebu'l- Feth'i, kendisinin Cibal bölgesindeki nüfuzu için bir tehdit olarak görüyordu. Bu tehdit karşısında iki şekilde hazırlığa koyuldu: Birincisi; Amîdu'l- Cüyûş'tan nefret eden kumandan Ebu'l- Haccac'ı çağırttı. Ona, aralarında bazı Kürt kumandanlarının da olduğu büyük bir ordu hazırladı. Bu kumandanlar arasında Emir Hidî b. Sa'dî, Ebu İsa b. Şazî, Verram b. Muhammed ve Mezyedi Emiri Ebu'l- Hasan b. Ali[201] bulunmaktaydı. Sayıları on bin süvariye ulaşınca hep beraber Bağdat'a doğru yöneldiler. Büveyhi hakimiyeti bir ay

---

[198]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 118.
[199]es-Safedî**, el-Vâfî bi'l- Vefeyât**, X*III, 315.*
[200]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 119.
[201] "Mezyedi Emiri Sadaka b. Mezyed'in atası olan Ebu'l-Hasan b. Ali, 408/1017 yılında öldü". Ebu'l- Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Hallikan, **Vefeyâtu'l- a'yân ve enbâ'u'z-zeman**, thk: İhsan Abbas, Dar es-sekafe, Beyrut, 1969, II, 491.
Salahuddin Halil b. Aybek es-Safedî**, el-Vâfî bi'l- Vefeyât**, İtina: Muhammed el-Husayrî, Wiesbaden, 1984, III, 8; Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 118.

boyunca onların tehdidi altında kaldı. Emir Ebu'l- Feth Muhammed b. ‘Anâz içlerinde bazı Türklerin de bulunduğu ordusuyla savunma yaparak Bağdat'ı korumayı başardı. Bunu da Emir Bahauddevle ve Amîdu'l- Cüyûş'un Ebu'l- Abbas b. Vasıl ile savaşmalarından istifadeyle sağlamış oldu.[202] İkinci hazırlığına gelince o, Büveyhilerle başa çıkabilmek için aynı zamanda Emir Bahauddevle'yle savaşmak üzere İbn Vasıl'a üç bin süvariden oluşan askeri bir yardım gönderdi. Ancak İbn Vasıl söz konusu savaşta yenildi. Bunun neticesinde Bağdat'ı muhasara altında tutan Bedr'in kuvvetleri bozguna uğrayarak dağıldı. Böylece Kumandan Ebu'l- Haccac ile Emir Bahauddevle arasında barış yapıldı.[203]

- **Askeri Çatışmalar**

‘Annâzi Emirliği'yle Büveyhiler arasında zaman zaman iki tarafa mensup emirlerin, hakimiyet alanlarını genişletmek istemeleri sebebiyle çarpışmalar ve savaşlar vuku bulmaktaydı. Bazen de bu savaşlar karşı tarafı zayıflatıp gücünü tamamen tüketmek üzere yapılırdı.[204]

‘Annâzi Emirliği'yle Büveyhiler arasındaki savaşların ilki Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk döneminin başında Büveyhilerle ilişkilerin gerildiği bir sırada vuku buldu. Bunun üzerine Büveyhiler, 401/1010 yılında ‘Annâzi Emirliği üzerine Bağdat'tan bir ordu gönderdi. Her iki taraf da savaşa tutuştu. Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk çetin bir savunma yaptıktan sonra hezimete uğrayarak Hulvân'a çekildi ve Fahrü'l-Mülk Ebu Galib ile ilişkiler düzelinceye kadar orada kaldı. Fahrü'l-Mülk, Amîdu'l-Cüyûş'un ardından 401/1010 yılında Emir Bahauddevle'nin Irak'taki naibi olmuştu.[205]

Mevcut kaynaklar Büveyhilerin Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk'e karşı başlatmış olduğu savaşın sebepleri hakkında bir bilgi vermemektedir. Söz konusu hamlenin kumandasını üstlenen Fahrü'l- Mülk Ebu Galib el-Büveyhi, onun üzerine gönderilmişti. Ancak öyle anlaşılıyor ki asıl kumandan aynı zamanda ordunun

---

[202]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 232.
[203]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 233.
[204]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 121.
[205]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 132 - 133.

başkumandanlığını da yürütüp aynı yıl içinde vefat eden Bahauddevle'nin Irak'taki naibi Amîdu'l- Cüyûş Ebu Ali b. Üstaz Hürmüz idi. Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk üzerine yapılan Büveyhi saldırısının sebebi, İran'ın batısından başlayıp Hanekin, Deskera ve Bağdat'ın kuzey doğusuna kadar uzanan 'Anâz oğullarının bölgedeki hakimiyetinin artmasından duyulan endişe olmalıdır. Büveyhiler Emir Ebu'l- Feth Muhammed'in vefatını fırsat bilip emirliğin topraklarına saldırmak istediler. Zira Emir Ebu'l- Feth ile olan ilişkileri genel olarak dostane seyretmekteydi. Emirlikte Büveyhilerin onayını almaksızın oğlunun yerine geçmesinin daha öce Emir Ebu'l–Feth döneminde müşahede ettikleri gibi bunun şekli bağlılık ve itaatten çıkış olarak algılanmış olması uzak bir ihtimal olmasa gerekir.[206] Ebu eş-Şevk'in ordusu ile Büveyhiler arasında şiddetli bir savaş çıktı. Bu savaş Ebu eş-Şevk'in yenilgiye uğrayarak Hulvân'a geri dönmesiyle sonuçlandı. Ebu eş-Şevk, Irak'a geldiği sırada Fahrü'l- Mülk ile barış antlaşması imzalayana kadar Hulvân'da kaldı.[207]

Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk, Emir Şemsüddevle el-Büveyhi tarafından tekrar savaşmaya mecbur bırakıldı. Emir Husamuddevle, Hasanveyhi Emiri Tahir b. Hilal b. Bedr'i öldürüp Hasneveyh Emirliğini ortadan kaldırmasıya hakimiyet alanı oldukça arttı. Bunun üzerine Emir Şemsüddevle el-Büveyhi, Karmîsîn (Kirmanşah) üzerine saldırıya geçti. Böylece Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk ile Büveyhiler arasında yeniden bir savaş çıktı. Bu savaşa ünlü bilim adamı İbn Sina[208] da tanıklık yapmıştır. Emir Husamuddevle, bu savaştan zaferle çıkarak Büveyhileri Hemedan'a çekilmek zorunda bıraktı.[209] Bu durum bize Husamuddevle'nin bölgede ne kadar güçlenip söz sahibi olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.[210]

---

[206]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 289;Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 129.

[207]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 589.

[208]"Ebu Ali İbn Sina: Tabip ve İslam filozofların ileri gelenlerinden biridir Buhara'da doğup Hemedan'da ölmüştür. Aristo felsefesinde derinleşerek Neoplatonizmden etkilenmiştir. Alemin feyezanının Allah'tan olduğunu söylemiştir. Din ile felsefe arasında 'Seneviyye' diye adlandırılın uzlaştırıcı bir görüşü vardır" ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 291.

[209]Şemsuddin Muhammed b. Mahmud eş-Şehrezûrî, **Nüzhetü'l- ervâh ve ravdatu'l- efârih fî târîhi'l- felasifeti ve'l- hukemâ',** İtina: es-Seyyid Hurşîd Ahmed, Matbaatu daireti'l- maarif el-İslamiyye, Hidistan, 1976, s. 270 -271; el-Beyhakî, **Târîhi'u hukemâ'il-İslam**, s. 61; Muvaffakuddin Ebu'l- Abbas Ahmed b. el-Kasım b. Ebu Usaybi'a, '**Uyûnu'l- enbâ' fî tabakati'l- etıbba'**, Thk: Nizar Rıda, Mektebetu'l- hayat, Beyrut, tsz., s. 440.

[210]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 131.

Annâzi Emiri Sa‘dî b. Ebu eş-Şevk, 440/1048 yılında Selçuklulardan İbrahim Yınal'ın boyunduruğu altına girdi ve onun veya naiplerinin egemenliği altında bulunmayan bütün yerleri mümkün olduğunca ele geçirme hususunda ittifak etti. Bunun üzerine Deskera üzerine yürüdü. Oradan da bir orduyu hem Büveyhilerin üzerine hem de Ba‘kûbâ'ya[211] kadar olan başka bölgelere gönderdi ve buralarda hutbeyi İbrahim Yınal adına okuttu.[212] Ertesi yıl Büveyhilerin Türk asıllı kumandanı el-Besâsîrî[213] bir ordu hazırlayarak Horasan yoluna doğru yürüdü. Oradan da Emir Sa‘dî b. Ebu eş-Şevk'in egemenliği altına alarak surlarla güçlendirdiği ve kendisine merkez yaptığı Dizdâr'a doğru yöneldi. el-Besâsîrî, burayı ele geçirerek mallarını da ganimet olarak aldı.[214]

2.3. FATIMİLERLE İLİŞKİLER

Hicri III. yüzyılın sonlarında Mağrib'te ortaya çıkan Fatımiler'de, hakimiyetlerini artırdıktan sonra bir hilafet kurup Sünni Abbasi halifeliğinin temel dayanaklarını çökertmek maksadıyla Doğu İslam Dünyası'na doğru hareket etme fikri gelişti. Bunun için önce Mısır üzerine yöneldiler. Böylece Fatımi daveti, özellikle de aralarında Annâzi Emirliği'nin de dahil olduğu Doğu İslam Dünyası'ndaki dâîlerinin faaliyetlerini artırdığı yeni bir merhaleye geçmiş oldu. Fatımi Halifeliği gizli davet ve propaganda ile zihinleri ele geçirmeye dayalıydı.[215]

Mu'iz Lidinillah Fatımi davetinin yayılması için büyük bir çaba sarfetti. Bunun için Mısır, Şam (Suriye) ve diğer bölgelerde davetini yoğunlaştırdı. Bağdat'a girerek Abbasi halifeliğini ortadan kaldırmaya dair niyetini gizlemiyordu.[216] Özellikle Abbasi hilafetinde devlet işlerinin Şii Büveyhilerin elinde olduğu göz

---

[211] "Bakûbâ, Bağdat'a 10 fersah uzaklıkta bir beldedir. Bakuba, aynı zamanda Horasan'a bağlı büyük bir köyün adıdır ". Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** I, 453.

[212] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 49 - 50.

[213] "Besâsîrî: Tam adı Ebu'l- Haris Arslan olup Türklerin Bağdat'taki önde gelen kumandanlarındandır. Aynı zamanda Büveyhi Emiri Bahauddevle'nin memlükü olan Besâsîrî, Abbasi halifeliğin başkaldırmış ve Fatımiler adına hutbe okutmuştur.Besâsîrî, 451/1162 yılında Selçuklu sultanı Tuğrul Bey tarafından öldürülmüştür" İbn Hallikan, **Vefeyâtu'l- a‘yân**, I, 192.

[214] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 53; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** VI, 64.

[215] İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 257; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 421 - 422; Muhammed Celaluddin es-Sürûr, **ed-Devletu'l- Fatımiyye fî Mısr ve siyasetuha ed-dahiliyye ve mezahiru'l- hadâriyye,** Daru'l- fikr el-Arabi, Kahire, 1974, s. 67 - 68.

[216] İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 67.

önünde bulundurulduğunda, Irak'taki siyasi ortam Fatımi davetine uygun bir zemin de hazırlamıştı.[217] Şii Büveyhiler, fiilen hakimiyetleri altındaki bölgelerde davetlerini yaymaları için Fatımi dâîlere uzun bir süre müsaade ettiler.[218] Bir yandan Fatımi davetinin canlılığında davalarını yayma hususunda halifeleriyle dâîlerinin hırsları ve samimiyetlerinin subjektif bir faktör olduğunu görmekteyiz. Öte taraftan da Abbasi hilafetinin içinde bulunduğu genel durum, Şii Büveyhilerin hakimiyeti ve Hamdânîler, 'Ukayliler gibi Şii emirliklerin varlığı Fatımilerin bu bölgelere nüfuz ederek kolay bir şekilde yayılmasında objektif bir faktör olarak karşımıza çıkarmaktadır.[219]

'Annâzi Emirliği ile Fatımiler arasındaki siyasi ilişkiler hakkındaki bilgilerimiz oldukça azdır. Kaynakların birçoğunun verdiği bilgilere göre 'Annâzi Emirliği ile Fatımiler arasındaki ilişkilerin genel karakteri Fatımilerin onlarla dostane ilişkiler kurmak gayesiyle sürekli girişimde bulunmuş olmasıdır.[220]

Hicri III. yüzyılın sonlarıyla IV. yüzyılın başları Fatımilerin 'Annâzi Emirliği'yle siyasi ilişkiler kurma girişimlerine sahne olmuştur. Bu gayeyle Fatımi halifesi Hakim Biemrillah (386-411 / 996-1020), Mısır'dan içlerinde Emir İbn Ebu eş-Şevk el-Kurdî'nin de bulunduğu bir grup emire mektup gönderdi[221] ve onlardan Fatımilerin temsil ettiği İsmailiye mezhebine geçmelerini istedi. Burada zikredilen 'Anâzoğulları emirlerinden İbn Ebu eş-Şevk el-Kurdî, 382-401 / 991-1010 yılları arasında emirlik yapan Ebu'l-Feth Muhammed b. 'Anâz'dan başkası değildir. Zira Ebu eş-Şevk künyesi Beni 'Anâz emirleri arasında yaygın olarak kullanılmaktaydı.[222]

Ayrıca kaynaklar 'Anâzî emirinin Hakim Biemrillah el-Fatımî'nin gönderdiği mektuba karşı takındığı tavır hususunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Öyle anlaşılıyor ki Annâzi emiri, Abbasi halifeliğiyle olan ilişkisini devam ettirmiştir. Beni 'Anâz'ın bu dönemde izlediği politika bu tür konularda Büveyhilerin siyasetiyle

---

[217]Ebu'l- Abbas Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, **el-Meva'izu vel- İ'tibâr bizikri'l -hutati ve'l-Âsâr**, Daru'l- kutubi'l- ilmiyye, Beyrut, 1997, s. 354.
[218]Muhammed Celaluddin es-Sürûr, **en-Nüfûzu'l- Fatımi fî bilâd eş-Şam ve'l- Irak**, Daru'l- fikr el-Arabi, Mısır, 1964, s. 226.
[219]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 150.
[220]es-Sürûr, **en-Nüfûzu'l- Fatımi**, s. 220.
[221]Hamdullah el-Müstevfî, **Târih-i Güzîde**, s. 305.
[222]es-Sürûr, **en-Nüfûzu'l- Fatımi**, s. 223.

de örtüşmektedir. Özellikle Fatımilerin davetine karşı şiddetli muhalefetiyle bilinen ve Abbasi halifeliğini sürekli bir şekilde güçlendirmeye çalışan Halife Kadir Billah ile iyi ilişkiler içinde olan ve Irak bölgesini yöneten Emir Bahau'ddevle el-Büveyhi ile Emir Ebu'l-Feth Muhammed arasındaki sağlam ve güçlü ilişkiler dikkate alındığında bunu açıkça görmek mümkündür. Böyle bir durumda bu türden bir davetin Alevi olmaları hasebiyle Fatımilerin davetinden etkilenen Büveyhilere rağmen Bahau'ddevle tarafından kabulü mümkün görünmemektedir. Ancak bu tutumlarının egemenliklerini kaybetmeye ve Fatımilere bağlılığı beraberinde getireceği endişesiyle bu hususta geri çekildiler.[223] Bundan dolayı Fatımi halifesi Hakim Biemrillah'ın yapmaya çalıştığı şey Emir İbn Ebu eş-Şevk ile Emir Bahau'ddevle el-Büveyhi nezdinde bir girişimden öteye geçemedi.

2.4. SELÇUKLULARLA İLİŞKİLER

Türklerin Oğuzlar boyuna mensup büyük bir Türk kabilesi olan [224] Selçuklular, hicri IV miladi X. yüzyıldan itibaren Türkistan'dan gelerek Maveraünnehir bölgesini yurt edinmişlerdir.[225] Oğuzlar, en güçlü Türk kabilelerinden birisidir.[226] Selçuklu Türkleri, Samaniler vasıtasıyla İslam dinini kabul ederek Hanefi mezhebini seçtiler.[227]

Oğuzlar'a mensup boylardan birisi de büyük ataları Selçuk b. Tukak'a nisbet edilen Selçuklulardır.[228] Selçuk'un İsrail (Arslan), Mikail, Musa ve Yunus adında dört oğlu vardı. İsrail'in sonradan Anadolu Selçukluları'nın başına geçecek olan Kutalmış adında bir oğlu, Mikail'in de Tuğrul ve Çağrı adlarında iki oğlu vardı.[229]

---

[223]Ebu'l- Hasan Cemaluddin Ali b. Zafir b. Hüseyin el-Ezdî**, Ahbâru'd- duveli'l-munkati'a, el-kismu'l- has bi'l- Fatımiyyîn,** Thk: Andre Feriyye, Matbûât el-ma'hed el-Frensîlil' esas eş-şarkiyye, Kahire, 1972, s. 23.

[224]Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Hemedânî İbn el-Fakîh, **Muhtasaru kitabi'l-buldan**, Thk: Yusuf el-Hadi, Alem el-kutub, Beyrut, 1996, s. 329.

[225]Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Hasenî el-Yezdî, **el-'arâdetu fi'l- hikaye es-Selcûkiyye**, Tercüme ve Tahkik: Abdulmün'im Haseneyn ve Hüseyin ve diğerleri, Matbaatu camiati Bağdad, Bağdat, 1979, s. 21.

[226]el-Mes'ûdî, **Murûcu'z-Zeheb**, I, 28.

[227]Vasily Barthold, **Târîhu't- Türk fî Asya el-Vustâ**, Çev: Ahmed es-Said Süleyman, Mektebetu Anglo el-Mısriyye, byy., 1958, s. 108.

[228]Ebu'l- Abbas Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, **Kalâidu'l- cumân fi't- ta'rîf**, Thk: Yusuf el-Hadi, Alem el-kutub, Beyrut, 1996, s. 329.

[229]Hüseyin Emin, **Târîhu'l- Irâk fi'l- 'asri's- Selcûki,** Matbaatu el-irşâd, Bağdat, 1965, s. 46.

Oğulları kabile efradıyla birlikte hicri V. ve miladi XI. yüzyılın başlarında Buhara'ya yerleştiler. Selçukluların giderek güçleri arttı ve Gazneliler için tehlike oluşturacak kadar büyüdüler. Gazneliler sultanı Mahmut, bunlar için bir tuzak kurarak reisleri olan İsrail (Arslan) b. Selçuk'u yakalattı.[230] Selçuklular onu hapishaneden kurtarmaya çalıştılarsa da bunda başarılı olamadılar. Böylece İsrail b. Selçuk ölünceye kadar hapishanede kaldı.[231] Kardeşi İsrail'in vefatından sonra Selçukluların başına Mikail geçti. Mikail, Oğuzları Horasan'a götürmeyi başardı. Burada hakimiyetlerini genişletmek istediler. 421/1030 yılında Gazneliler sultanı Mahmut ölünce Mikail oğullarının eline intikamlarını alma fırsat geçmiş oldu ve Gazneliler üzerine birkaç saldırı düzenlediler. Nihayetinde 431/1039-40 yılında Selçuklular Gaznelileri Dandanakan'da büyük bir hezimete uğrattılar. Bu savaş Selçuklularla Gazneliler arasında dönüm noktası oldu. Ardından Nisabur'u ele geçiren Tuğrul Bey, devletinin esaslarını burada tesis etti.[232] İşte böylece Selçuklular Devleti otaya çıktı ve Doğu İslam Dünyası'ndaki birçok bölgeyi alarak konumunu güçlendirdi. Selçuklu Oğuzları daha sonra elverişli bir ortam bulduklarında Büveyhiler devletini ortadan kaldırmak üzere batı bölgelerine ve Irak'a doğru hareket ettiler.[233]

Bu hareketleri sırasında Selçuklular, 430/1030 yılında 'Annâzi Emirliği topraklarına saldırdılar. Nitekim Göktaş, Bûka ve Kızıl komutasındaki bölüklerle Esedabâd ve Dinever yöresindeki köylere saldırıya geçtiler. Ancak Dinaver hakimi Emir Ebu'l-Feth b. Ebu eş-Şevk onlara karşı savaşarak zafer kazandı ve bazılarını tutsak etti. Bunun üzerine Oğuzlara mensup emirler tutsaklarının serbest bırakılması maksadıyla Emir Ebu'l-Feth ile yakınlaşmaya çalıştılar. Ebu'l-Feth barış yapmalarını şart koştu. Oğuzlara mensup emirlerin bunu kabul etmesi üzerine Ebu'l-Feth, onların bütün esirlerini salıverdi.[234]

---

[230]Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, **Râhetu's- sudûr ve Âyetüs'- sürûr fî Târîhi'd-devleti's- Selcûkiyye**, Çev: İbrahim Emin eş-Şevâribî, Dar el-kalem, Kahire, 1960, s. 145 - 150.
[231]Aynı eser, s. 151; el-Bendari, **Târîhu devleti Âli Selcûk,** s. 7.
[232]Ebu'l- Fadl Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, **Târîhu'l- Beyhakî**, Çev: Yahya el-Haşşâb ve diğerleri, Daru'n- nahda el-Arabiyye, Beyrut, 1982, s. 633 - 690; el-Hüseynî, **Zübdetu't- tevârîh,** s. 44 - 45; er-Râvendî, **Râhetu's- sudûr**, 136.
[233]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 41; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 517; Zeki, **Târîhu'd- duvel ve'l-imârât,** s. 127; el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 40.
[234]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 43; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 518.

Selçukluların 437/1045 yılında ‘Annâzi Emirliği beldelerine saldırıları devam etti. Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey Abbasi halifeliğinin başkenti Bağdat'a kolay bir şekilde girebilmek amacıyla anne bir kardeşi İbrahim Yınal'a emir vererek Cibal bölgesinin hakimiyeti altına almasını istedi. Böylece İbrahim Yınal, ‘Annâzi Emirliği'ne bağlı Dinaver ve Karmîsîn'e saldırarak Emir Ebu'l- Feth b. Ebu eş-Şevk'in askerlerini buralardan çıkardı.[235] Daha sonra Emir Ebu'l- Feth'in kuvvetlerinin bulunduğu Hulvân'a yönelen İbrahim Yınal, Anâzileri oradan da çıkararak şehri ateşe verdi.[236]

Bu tehlike karşısında ‘Annâzi emirlerinden Emir İbn (?) Ebu eş-Şevk ile kardeşi Emir Mühelhil uzlaşmayı düşündüler. Zira 431/1039 yılından beri kardeşler arasında bir gerginlik bulunmaktaydı. Bunun da sebebi Mühelhil’in, Emir Ebu’l-Feth b. Ebu eş-Şevk ile savaşması, onu esir alıp hapse atması ve hapishanede ölmesiydi. Bundan ötürü Mühelhil kardeşi Ebu eş-Şevk’ten özür dilemiş ve Selçuklulara karşı birlikte savaşma konusunda anlaşmışlardır.[237]

Fakat Emir Ebu eş-Şevk bundan kısa bir müddet sonra vefat edince oğlu Sa‘dî ile amcası Mühelhil arasında ihtilaf çıktı. Bunun üzerine Sa‘dî 438/1046 yılında amcası Mühelhil’e karşı İbrahim Yınal'dan yardım talebinde bulundu. Bu talebe olumlu yanıt veren İbrahim Yınal Oğuzlardan müteşekkil bir orduyu Sa‘dî’ye verdi. Bunun üzerine Sa‘dî Hulvân’ı ele geçirerek İbrahim Yınal adına hutbe okuttu. Daha sonra Sa‘dî ile amcası Mühelhil arasında şiddetli çatışmalar vuku buldu. Böylece Emir Mühelhil’in Oğuzların bölgeden çıkarılıp atılmaları hususunda ortaya koyduğu plan başarısızlığa uğradı. Ayrıca Emir Sa‘dî, Cavânî Kürtlerinin lideri olan Ebu’l- Feth b. Verrâm’ın yardımıyla amcası Emir Surhab’a karşı savaş açmış, ancak Emir Surhab, her ikisini de hezimete uğratarak esir almıştır. Fakat Emir Surhab, askerleri tarafından, kendilerine kötü davrandığı gerekçesiyle yakalanıp 439/1047 yılında İbrahim Yınal’a teslim edildi ve gözlerinden biri çıkarıldı. Ebu’l- Asker,

---

[235]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VI, 127; İbn Haldûn**, el-‘İber,** IV, 519; İbn el-Cevzî, **el-Muntazam**, VIII, 128;el-Bendari, **Târîhu devleti Âli Selcûk,** s. 10; SibtuİIbn el-Cevzî, **Mirâtu'z-zeman**, s. 508; İbn el-Verdî, **Tetimmetu'l- muhtasar,** I, 486; Ebu'l- Fida', el-**Muhtasar,** II, 696.

[236]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 41 - 42; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** XII, 52.

[237]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 41-42; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- nihâye,** XIII, 20 -21, 41;en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînaverve Şehrezûr,** s. 217, 220 -225.

Surhab'ın oğluyla amcası Sa'dî'yi esaretten kurtararak babası Surhab'ı salıvermesi için İbrahim Yınal'ın yanına gitmesini istedi. Ancak Yınal bunu reddetti. Bundan dolayı Sa'dî İbrahim Yınal'ın emrinden çıkarak Bağdat'ın hâkimiyeti altına girdi. Bundan ötürü İbrahim Yınal, Sa'dî'nin üzerine bir ordu gönderdi. Bunun sonucunda 'Annâzi Emirliğinde çok sayıda insan öldü ve birçok yağma ve talan olayı yaşandı.[238]

Böylece 'Annâzi hanedanı üyeleri arasında yaşanan bu iç çekişmeler İbrahim Yınal'ın herhangi bir çaba sarf etmeden bölgedeki gücünü pekiştirmesine yol açmıştır. Zira İbrahim Yınal, 'Annâzi hanedanı üyeleri arasında düşmanlık ateşini yakmaya muvaffak olmuştur. Bunlardan bazıları Sa'dî gibi Selçuklu Oğuzlarına niyabeten savaşlara katılmışlardır. Bu da hakimiyetlerinin zayıflayıp bölgenin yıkılıp harap olmasına, yağmalanmasına ve ölümlere yol açmıştır.[239]

441/1048 yılında Emir Mühelhil el-'Ânâzî Şehrezûr şehrini yeniden ele geçirerek İbrahim Yınal'ın kuvvetlerini oradan çıkarmayı başarmıştır.[240] Ancak Sa'dî b. Ebu eş-Şevk İbrahim Yınal'ın yanına giderek bir kez daha emri altına girdiğini ilan ederek onunla ittifak yaptı. Bunun sonucunda İbrahim Yınal ve naiplerinin hakimiyeti dışında kalan Sa'dî'nin elindeki bölgeler onda kaldı. Böylece Sa'dî, Deskera ve ona yakın bölgeleri ele geçirmeye muvaffak olarak hutbeyi İbrahim Yınal adına okuttu.[241]

441/1049 yılında İbrahim Yınal'ın Sultan Tuğrul Bey'in kuvvetleri önünde hezimete uğramasından sonra Cibal bölgesinden geri çekilmesi sonucu 'Annâzi Emirliği yeni gelişmelere sahne oldu. Neticede 'Anâz oğulları emirlerinin Selçuklularla arası düzeldi. Bunun üzerine Emir Mühelhil b. Muhammed b.'Ânâz, Sultan Tuğrul Bey'in yanına gitti. Sultan ona ihsanda bulunarak kardeşi Surhab b.

[238]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 42-43; en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînaverve Şehrezûr,** s. 226-231.
[239]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 163.
[240]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 47.
[241]Hasan, **el-İmârât el-Kurdiyye**, s. 164.

Muhammed'i serbest bıraktı. Bunun yanı sıra Emir Sa'dî b. Ebu eş-Şevk'in Sultan Tuğrul Bey ile arası düzeldi.[242]

Bölgede huzur ve istikrarın sağlanmasında Selçukluların desteğini kazanmak için bazı Kürt emirlerin onlara yakınlaşmaya çalıştıklarını, Sultan Tuğrul Bey'in kendilerine gösterdiği hoşgörü siyasetini kullanmaya çaba sarf ettiklerini görmekteyiz. Ne var ki 'Anâz oğulları Emirleri kendi araların bir kez daha anlaşmazlığa düştüler. Öyle anlaşılıyor ki Emir Sa'dî b. Ebu eş-Şevk, bölgede Sultan Tuğrul Bey'in emri altında çalışıyordu. 444/1052 yılında Sultan Tuğrul Bey Emir Sa'dî'ye hazırlattığı büyük bir ordu ile Irak üzerine yürüdü. Emir Sa'dî'nin adamları Cavânî Kürtlerinin yaşamakta olduğu bölgeyi yağmaladıktan sonra Nu'mâniyye'ye[243] kadar ulaştı. Oradan da Bebdenîcîn'e doğru giderek amcası Emir Mühelhil ile oğlu Malik b. Mühelhil'i esir aldı. Böylece Emir Sa'dî, ganimetlerle Hulvân'a döndü. Ardından Emir Sa'dî'nin Bağdat üzerine yürüyeceği haberi gelince endişeye kapılan halk onunla savaşmak üzere hazırlıklara koyuldu.[244]

2.5. HASNEVEYH EMİRLİĞİ'YLE İLİŞKİLER

Emir Ebu'l-Feth el-'Anâzî ve Emir Bedr b. Hasanveyh arasındaki husumetin sebeplerinden birisi de daha fazla yerler edinmek suretiyle hakimiyet alanlarını genişletmeyi hedefleyen kabilesel rekabet idi. Emir Ebu'l- Feth, nüfuz, güç ve deha yönünden kendisinden üstün olan hasmını alt edebilmek için, çeşitli yollarla, Büveyhilere sığınmaya ve onların dümeninde gitmeye çaba sarf ediyordu.[245] Emir Bedr b. Hasneveyh'e gelince o da hakimiyeti altındaki bölgeyi genişletmek ve emrliğinin huzur, güven ve istikrarını muhafaza etmek için Büveyhi hakimi Bahaullah b. Adududevle'yi karşısına almamaya çalışıyordu.[246]

---

[242]Fadıl Mehdi Bayat, **'Alaketu's- Selâcika bi'l- hilafeti'l- Abbasiyye**, Mecelletu Âdâb el-Mustansıriyye, Sayı: 9, Bağdat, 1984, s. 265.

[243]"Nu'mâniyye,Dicle nehri kıyısında Vasıt ile Bağdat arasında bulunan küçük bir kasabadır." Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** V, 294.

[244]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 534; el-Bidlîsî, **Şerefnâme**; s. 42; en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînaverve Şehrezûr,** s. 236 – 238.

[245]İbn el-Cevzî, **el-Muntazam**, XV, 8-9; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 532; el-Bidlîsî, **Şerefnâme**; s. 34 - 35.

[246]es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 422; İbn el-Cevzî, **el-Muntazam**, XV, 33; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 551 - 552.

Büveyhilerin başkumandanı Amîdu'l-Cüyûş'un, Emir Ebu'l- Feth b. 'Anâz'ı Horasan yolunun himayesine tayin etmesi üzerine Anâzilerle Hasanveyhiler arasındaki husumet arttı. İşte bundan dolayı aralarında Hindî b. Sa'dî, Ebu İsa Şâdî b. Muhammed, Verram b. Muhammed gibi Kürt emirlerin de bulunduğu Ebu Cafer el-Haccac'ın komutasında büyük bir ordu hazırlanmaya başladı. Daha sonra hazırlanan bu ordu Bağdat'ı ele geçirmek üzere hareket etti Yoldayken bu orduya Emir Ebu'l-Hasan Ali b. Mezyed el-Esedî de katılarak Ebu Cafer el-Haccac'ın komutasında sayıları on bin süvariyi buldu.[247]

Söz konusu ordunun işgal etmek istediği Bağdat, sadece bir fersah uzaklıktaydı. Ancak Emir Ebu'l- Feth, Amîdu'l- Cüyûş'a bağlı Türk askerlerinin toplanmasına engel oldu. Bu sırada Amîdu'l- Cüyûş, Hûzistan'da Ebu'l- Abbas b. Vasıl ile savaşmakla meşguldü. Ebu Cafer'in ordusu yenilgiye uğrayarak dağıldı. Ebu'l- Abbas b. Vasıl da aynı şekilde hezimete uğrayarak Hanekin'de bulunan Emir Bedr b. Hasneveyh'e bağlı Cafer b. Avvâm'ın evine sığındı. Bu sırada Emir Ebu'l-Feth hızlı bir şekilde Cafer b. Avvâm'ın evine doğru giderek Ali b. Vasıl'ı yakaladı ve onu Amîdu'l- Cüyûş'a teslim etmek üzere Bağdat'a götürdü. Amîdu'l- Cüyûş da İbn Vasıl'ı ölüm emrini veren Bahauddevle'ye gönderdi. Sonra da başını alıp Hûzistan ve Fas'ta dolaştırdı.[248]

Emir Bedr b. Hasanveyh, İbn Vasıl'ın ölüm haberini alınca bu fırsatı değerlendirme yoluna giderek Emir Ebu'l- Feth'in topraklarına saldırıya geçti ve Hulvân ile Karmîsîn'i ele geçirdi. Bunun üzerine Emir Ebu'l- Feth, Musul'da bulunan 'Ukaylî Emiri Râfi' b. Muhammed b. Ma'an'a sığındı. Bunun üzerine Emir Bedr, Emiri Râfi'e bir mektup göndererek seleflerinin muhabbetlerinden, aralarındaki dostane ilşkilerden dem vurarak eskiden olduğu gibi devam etmesini temenni ettiğini söyledi. Ancak Emir Râfi' İslam dininin prensipleri sığınan birine yardım etmeyi teşvik ettiğini, ayrıca mültecilerin teslimini reddeden mevcut kabilesel örflere göre vermeyi kabul etmedi. İşte bundan dolayı 'Ukaylî Emiri, Emir Bedr'in talebini reddetti.

---

[247]İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 514; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 567.
[248]İbn Haldûn**, el-'İber,** V, 567.

Red cevabını alan Emir Bedr 397/1006 yılında bir ordu göndererek Dicle nehrinin doğusunda bulunan Ukayli Emiri Râfi'nin hakimiyetindeki yerlere saldırıp yağmaladı ve bir bölümünü de ateşe verdi. Ebu'l- Feth, kendisinin Musul'da bulunması sebebiyle 'Ukaylî Emirinin mümtelekatının maruz kaldığı durumu görünce Büveyhi başkumandanı Amîdu'l- Cüyûş'un yanına gitmek üzere Bağdat'a geri döndü. Ebu'l- Feth mümtelekatını geri almak amacıyla ondan yardım istedi. Amîdu'l- Cüyûş da bu husuta söz verdi.[249]

Emir Bedr b. Hasneveyh ile oğlu Hilal arasında 400/1009 yılında çıkan bir anlaşmazlık çıktı ve vuku bulan savaşta Emir Bedr esir düştü. Bu durum Ebu'l- Feth'in mümtelekatını ve Hulvân ile Karmîsîn'i tekrar ele geçirmesine neden oldu. Ebu'l- Feth, Amîdu'l- Cüyûş'un vefatından birkaç gün sonra Hulvân'da öldü.[250]

2.6. MEZYEDİLERLE İLİŞKİLER

'Annâzi Emirliği, Ebu'l- Feth önderliğinde Arap kabileleriyla savaşmaktan kaçınmaya çalışıyordu. Bu kabileler arasında Mezyediler de bulunmaktaydı. Ebu'l- Feth'in bu kabileye karşı savaşmayı önce reddetmesi, sonra da sembolik bir rakamla asker vermeyi kabul etmiş olması bunun açık delilidir. Zira kabilesi Şazencan'a mensup kişilerle diğer müttefiklerinin toplam sayısı dört yüz süvariyi bulmaktaydı. Bu sayı büyük savaşlarda kayda değer bir rakam değildir. Manevi açıdan verilen bu destek dışında başka bir anlama gelmemektedir. Ayrıca bu durumu ordu kumandanı Ebu Cafer el-Haccac'ın şu sözleri teyit etmektedir: *"Ben zafer hususunda Ebu'l- Feth ve adamlarına dayanmamaktayım. Ancak ne sebeple olursa olsun ahde vefa göstermemişlerdir. Aslında başından beri katılmamaları gerekirdi"*[251]

Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk b. Muhammed, döneminde 'Annâzi Emirliği ile Mezyedi Emirliği arasında cereyan eden savaş fazla uzun sürmedi. 404/1013 yılında ise Mezyedilerin Emiri Ebu'l- Hasan b. Ali'den öcünü almak üzere savaşmak maksadıyla Ebu eş-Şevk'in üzerine yürüdü.[252] Zira o Ebu eş-Şevk'in babası

---

[249]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 288.
[250]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 580 - 581; İbn Haldûn**, el-'İber,** IV, 515 - 516.
[251]es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 423.
[252]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 602.

Ebu'l-Feth Muhammed b. ‘Anâz'ın 392/1001 yılındaki saldırıda mallarına ve yurtlarına kasteden Ebu Cafer el-Haccac komutasındaki Büveyhi ordusuyla yanyana çapışarak verdiği desteği unutmamıştı.[253] Daha sonra taraflar arasında savaş olmaksızın uzlaşma sağlandı. Bu antlaşma Ebu'l- Hasan'ın oğlu Ebu'l- Adğar Dübeys'i,[254] Ebu eş-Şevk Faris'in kız kardeşiyle evlendirmesiyle taçlandırıldı.[255] Bu hısımlığın iki tarafın ilişkilerinde uzun vadeli sonuçları olmuştur. 450/1014 yılında Mezyedîlerin Dübeys oğullarıyla olan savaşında Şazencan kabilesiyle diğer Kürt gruplarının süvarileri onlara destek vermişlerdir. Bunun sonucunda Dübeys oğulları hezimete uğramış, mallarıyla hakim oldukları bölgeler Ali b. Mezyed tarafından ele geçirilmiştir.[256]

2.7. ‘UKAYLİLERLE İLİŞKİLER

‘Ukayloğulları,[257] Musul ve Cezire bölgelerinde siyasi ve askeri bakımdan büyük bir rol oynayan kabileleren biri olarak kabul edilmektedir. ‘Ukayliler, bölgede Büveyhilere destek veren en seçkin kuvvetlerden birisidir.[258] ‘Annâzi Emirliği ile ‘Ukayliler arasındaki ilişkilerde tek bir süreçten bahsetmek mümkün değildir. 387/997 yılında ’Annâzi Emirliği ile ‘Ukayli Emiri Mukalled b. el-Müseyyeb arasında bir çatışma yaşandı. Bu çatışma neticesinde Mukalled, Dakûka şehrini ele geçirmeyi başardı. Ancak Annâzi Emiri Muhammed Ebu'l- Feth yeniden hücuma geçip şehrini ele geçirdi ve Mukalled'i Dakûka'dan çıkardı. Fakat bir müddet sonra Emir Karvaş el-Ukaylî saldırıya geçip Ebu'l- Feth'i hezimete uğrattı. Ebu'l- Feth, Dakûka'dan çekilmek zorunda kaldı ve böylece şehir ‘Ukaylilerin eline geçti.[259] Bunun üzerine Annâzi Emirliği ile ‘Ukayliler arasındaki ilişkilerde büyük bir gerginlik yaşandı. Buna delil olarak Ebu'l- Feth Muhammed b. ‘Anâz'ın 389/999 ve

---

[253]es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 422 - 423.
[254]“Ebu'l-Adğar Nuruddevle Dübeys, Irak'taki Arap emirlerinden biridir. Önemli bir konuma sahipti. Seksen yıl yaşamıştır. Hille şehrinin hakimi olan Nuruddevle, Şevval ayının 874 yılında vefat ettiğinde Hille'de defnedilmiştir”. Zehebî, **Tehzîbu siyeri a‘lâm en-nubelâ'**, Thk: Şuayb el-Arnavut ve diğerleri, Müessesetü'r- risale, 2. Baskı, byy., 1992, II, 424.
[255]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 603.
[256]İbn el-Verdî, **Tetimmetu't- târîh,** I, 361.
[257]Haşi' el-Mu‘adıdî, **Devletu benî ‘Ukayl fi'l- Mevsil**, Matbaatu Şefîk, Bağdat, 1967, s. 26..
[258]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 133 - 134.
[259]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 187.

392/1001 yıllarında Büveyhilerin ‘Ukaylilere yönelik saldırılarına destek vermesi gösterilebilir.[260]

Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk'in döneminde de ‘Annâzi Emirliği ile ‘Ukayliler arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı olmuştur. Emir Ebu eş-Şevk, Oğuzlar 420/1029 yılında ‘Ukaylilerin ülkelerine saldırdıklarında Emir Karvaş'a yardım gönderdi. Ancak Emir Ebu eş-Şevk Dakûka'ya saldırarak şehri kuşattı. Fakat burada Malik b. Bedran el-‘Ukayli bulunmaktaydı. Emir Ebu eş-Şevk, Malik b. Bedran'dan şehrin babası Ebu'l- Feth b. ‘Anâz'ın mülkü olduğunu ve kendisine teslim edilmesini istedi. Bedran ise şehri teslim etmeyi reddetti. Malik b. Bedran, umutsuz bir direnişten sonra kendisine eman verilmesi kaydıyla şehri teslim etmeyi kabul etti. Emir Ebu eş-Şevk de gerekli emanı vererek Malik’ten şehri teslim aldı.[261]

‘Annâzi Emirliği ile ‘Ukayliler arasındaki anlaşmazlık daha çok Dakûka'ya sahip olma hususundaydı. Nitekim Dakûka şehri hicri IV./miladi X. yüzyılın sonlarında ‘Ukaylilerin eline geçti. Buna rağmen şehir Ebu'l- Feth b. ‘Anâz döneminden itibaren ‘Annâzi Emirliği'nin toprakları arasında sayılmaktaydı. Egemenliklerini büyük bir alana yaymış olmakla bilinen ‘Ukayli hanedanı, çocuklarının iç çekişmeleriyle çalkalanmıştır. Bundan dolayı ‘Ukayli yönetimi, özellikle de 391/1000 yılındaki Emir Karvâş dönemi, ‘Ukayli hanedanı çocuklarının eylemlerinden sorumluydu. Bu durum komşu Kürt emirlikleriyle bir takım problemlere yol açmış ve toprakları bazı ‘Ukaylî emirlerinin saldırılarına maruz kalmıştır.[262]

‘Annâzi Emirliği'nin ‘Ukaylilerle olan ilişkileri daha sonra düzeldi. Nitekim 442/1050 yılında Emir Mühelhil b. Ebu'l- Feth ile Emir Kureyş b. Bedran el-‘Ukaylî arasında siyasi bir yakınlaşma meydana geldi.[263] Bu iyi ilişkiler Ebu’l-Feth’in oğlu Emir Bedr b. Mühelhil döneminde Emir Kureyş b. Bedran ile de devam etti.[264] Bu iyi

---

[260]es-Sâbî, **et-Târîh,** IV, 338 - 339, 422 - 424.
[261]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VII, 346; Zeki, **Meşahîr el-Kurd,** II, 102.
[262]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 145.
[263]İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** VIII, 64.
[264]Kureyş b. Bedran: Tam adı Ebu'l- Me‘âlî b. Ebu'l- Efdal b. el-Mukalled el-‘Ukaylî olup 443/1051 yılında ‘Ukaylî Emirliği'nin başına geçti. Emirliği 453/1061 yılında vefat edene kadar devam etti. İbn Hallikan, **Vefeyâtu'l- a‘yân**, V, 267.

ilişkileri perçinleyen bir olay da şudur: 447/1055 yılında Selçuklular Bağdat'a girerek kargaşaya sebebiyet verdiler. Tuğrul Bey, Büveyhilerin son emiri el-Melikü'r-Rahîrn'i tutukladı. Emir Kureyş b. Bedran'ın malları yağmalandı. Kureyş b. Bedran'ın malları gasp edilmiş, fakat kendisi kurtulmuş ve Emir Bedr b. Mühelhil el-'Anâzî'nin çadırına sığınmıştı. Üzerine battaniye atarak onu Oğuzlardan sakladılar. Sultan Tuğrul Bey daha sonra bunu duydu ve ona elçi gönderip hil'at verdi, teskin etmek amacıyla da obasına ve adamlarının yanına dönmesini emretti.[265]

[265] Aynı eser, s. 72.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANNÂZİ EMİRLİĞİNDE SOSYO-EKONOMİK HAYAT

3.1. DİNSEL VE ETNİK TOPLULUKLAR

3.1.1. Müslümanlar

3.1.1.1. Kürtler

Ülkeler coğrafyasını konu alan Buldan kitaplarına göre Kürtler Cibal bölgesinin (Irak-ı Acem) batı kısmında çoğunluğu oluşturmaktadırlar. el-Yakûbî (284/897) Hulvân'nın Cibal bölgesinde kurulan ilk şehir olduğunu ifade ederek şunları söylemektedir: *"Hulvân büyük bir şehirdir. Halkı ise Arap, Acem, Fars ve Kürtlerin karşımından oluşmaktadır. Ömer b. Hattâb (ra) döneminde fethedilmiştir.... Oradan da Karmasîn'e gidilir. Karmasîn nüfusu kalabalık önemli büyük bir şehirdir. Halkın çoğunluğu Arap, Acem, Fars ve Kürtlerden oluşmaktadır. Karmasîn şehrinden de Dinever'e gidilir."*[266]

el-Yakûbî Dinaver şehrini anlatırken adeti olduğu üzere Cibal bölgesinde bulunan Sumayra, Hulvân ve Karmasîn gibi diğer şehirlerde yaşayan Acem, Fars ve Kürtleri ayırmamaktadır. Ayrıca Dinever de 'Annâzi Emirliği'ne bağlı şehirlerden biridir. Mes'ûdî de pek çok Kürt kabilesinin ismini zikrederken bazılarının yaşadıkları bölgeleri belirtmektedir. Buna göre Anâzilerin mensup olduğu Şazencan

[266]el-Yakûbî, **el-Buldân,** s. 270.

kabilesi Mah-ı Kûfe ile Mah-ı Basra arasında kalan bölgede yaşamaktadır. Buralar Hemedan ve Dinever toprakları kabul edilmektedir.[267]

Böylece Cibal bölgesinde yaşayanların çoğunluğunun Kürtler olduğunu görmekteyiz. Zira İslami fetihler beraberinde İslami prensiplere uygun dini, iktisadi ve sosyal yaşam tarzını getirmiştir. Buna dağlar ve vadilerde oturan halkın bir kısmının köylere, şehirlere ve kalelere göçü eşlik etmiştir. Söz konusu durum bu köy ve şehirlerde oturan farklı etnisiteye mensup insanların buraya göç eden Kürtlerle kaynaşmasına yol açtı. Böylece Kürtler çoğunluğu oluşturdular. Bu durumu ülkeler coğrafyasıyla ilgili eserlerin hicri I. ve IV. yüzyıllar arasında yazdıklarıyla 'Annâzi Emirliği'nin ortaya çıkışına sebep olan bölgedeki istikrar ve göç süreci arasındaki farkta gözlemlemekteyiz.[268]

3.1.1.2. Farslar

Farslar, Irak-ı Acem de denilen Cibal bölgesinin batı kesiminde, özellikle de 'Annâzi Emirliği topraklarında yaşayan ikinci büyük etnik grubu oluşturmaktadır. Farslar tıpkı Kürtler gibi bu bölgenin asli unsurlarıdır. Buna ilave olarak Farslar Sasaniler döneminde iktidar dizginlerini elinde bulunduran egemen sınıfı teşkil etmekteydiler. Zira Sasani müesseseleri başkent Tisphon'un (Medain, Selman-ı Pâk) bölgeye yakın olması ve bölgenin İran Platosu'ndaki doğu bölgelerini başkente bağlayan ana yol üzerinde olmasından dolayı bu bölgede konuşlanmıştı.[269]

Farslar, cesaret ve sabır gibi hasletlerinin yanısıra, iyi siyasetleriyle de tanınmışlardır. Farslar özellikle törenler, yeme, içme giyim ve benzeri şeylere dair birçok eski gelenek ve göreneklerini muhafaza ettiler.[270]

İslam, Cibal bölgesine geldiğinde buradaki ahalinin büyük çoğunluğunu Farslar oluşturmaktaydı. Farslar, fetihler sonucunda Müslüman olup İslam

---

[267]Aynı eser, s. 269, 270, 271, 272; İbn Havkal, **Sûretu'l- ard,** s. 313-314; el-İdrîsî, **Nuzhetu'l- muştâk,** II, 680;el-Mes'ûdî, **et-Tenbih ve'l-İşraf**, s. 93.

[268]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 152; İbn Havkal, **Sûretu'l- ard,** s. 314; el-İdrîsî, **Nuzhetu'l- muştâk,** I, 405.

[269]el-Yakûbî, **el-Buldân,** s. 270; İbn Hurdâzbih, **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, s. 19.

[270]el-Hasan b. Abdullah el-Abbasi es-Safedî, **Âsâru'l- uvel fî tertîbi'd- duvel**, thk: Abdurrahman 'Umayra, Dar el-cîl, Beyrut, 1989, s. 289.

medeniyetine dahil oldular ve bu medeniyetin bir parçası haline geldiler. Genel olarak şehirlerin nüfusu Farslardan oluşmaktaydı. Bunlar fakihler, din alimleri, memurlar, tüccar ve sanatkarlardan müteşekkil idi. Bunun dışında eski dinleri Zerdüştlüğü devam ettirip ayinlerini icra ediyorlar, Pehlevi gelenek ve göreneklerini muhafaza ederek ateşgedelerin etrafında toplanıyorlardı. Kitabul-Buldan yazarları, Farsların Cibal bölgesinde yaşadıkları yerlere değinmişlerdir.[271]

3.1.1.3. Araplar

Cibal bölgesinde Arap kabilelerinin varlığı, İslamın bölgeyi fethiyle eş zamanlıdır.[272] Oysa bu durum Cezire bölgesinde aksi olup Arapların buradaki varlıkları İslam öncesine dayanmaktadır.[273] Nitekim Buldan yazarları, Cibal bölgesi şehirlerindeki Arap varlığını, Arap kabilelerinin İslam fetih ordularına katılmalarına bağlı olarak bölgede yayılmasıyla ilişkilendirmektedir. Buna ek olarak bir kısım Araplar da sırasıyla hilafet mekezleri olan Medine, Kûfe ya da Dımaşk'ta askeri ve idari vazifelerle görevlendirilmişlerdir.[274]

3.1.2. Gayr-ı Müslim Topluluklar

Bilindiği gibi, İslam ülkesinde Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik ve Sabiîlik dinlerine mensup gayrımüslim vatandaşlara Ehl-i Zimmet adı verilmektedir. Bu dinsel topluluklar, devletle yaptığı bir anlaşma ile devletin himâye ve güvencesi altında yaşamaktadırlar. Hicri IV. miladi X. yüzyılda Cibal bölgesinde bulunan bölgeleri ziyaret eden ülke coğrafyacıları söz konusu dinlere mensup küçük azınlıkların varlığından bahsetmektedirler.[275] Bu azınlıklar Mecusiler, Yahudiler ve Hıristiyanlardır.

---

[271]el-Yakûbî, **el-Buldân,** s. 271.
[272]Memduh Muhammed Hasan, **İklîmu'l- Cibâl hilale'l- ahdi'l- Buveyhî ve's- Selcûkî**, Daru'l- vefâ', 1. Baskı, İskenderiyye, 2011, s. 418.
[273]Ebu'l- Abbas Ahmed b. Ali, el-Kalkaşendî, **Nihayetü'l- ereb fî ma'rifeti ensabi'l- Arab**, Thk: İbrahim el-Ebyârî, Daru'l- kutub el-Lubnâniyyin, Beyrut, 1980, s. 186 - 188.
[274]İbnu'l- Fakîh, **Muhtasaru kitabi'l- buldan**, s. 318 -319; el-Yakûbî, **el-Buldân,** s. 260 - 265.
[275]Casim Muhammed Kazım, **Ehlu'z- Zimme fi'l- muctemai'l-Bağdadi, fi'l-ahdeyni'l- Buveyhî ve's- Selcûkî,** Daru'l- medine el-fâdila, Bağdat, 2013, s. 12 - 15; Vesen Hüseyin Muhammed el-Garîrî, Ehlu'z- Zimme fi'l- asri'l- Abbasî, Divanu vakfi'l- Mesîhiyyîn ve'd- diyânâti'l- uhrâ, Bağdat, 2009, s. 17.

3.1.2.1. Mecusiler

Bunlar, Kuran-ı Kerim ve Hadislerde isimleri Mecusi olarak zikredilen Zerdüştlük dinine mensup olan insanlardır. Zira Kuran-ı Kerim bu konuda şöyle demektedir: *"Şüphesiz, iman edenler, Yahudiler, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsiler ve Allah'a ortak koşanlar var ya; Allah, kıyamet günü onların aralarında mutlaka hüküm verecektir. Çünkü Allah, her şeye şahittir."*[276] Peygamber Efendimiz de (sav) bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Mecûsîler'e ehl-i kitap muamelesi yapınız."*[277]

Genel kanıya gör Zerdüşt[278] milattan önce VII. yüzyılda Azerbaycan'da, Urmiye gölü yakınlarında ortaya çıkmıştır. Gençlik günlerinde kendisine yedi kez ilham geldiği söylenir. Daha sonra dinini tebliğ etmeye başlayıp mübeşşir olarak bu gayeyle pek çok ülke dolaştı. Zerdüşt, Horasan'ın Belh şehrine varıp Kral Geştasp'ın hakimiyeti altına girdi. Kral da Zerdüşt'ün dinine girerek halkı arasında yaymaya çalıştı. Bu andan itibaren Zerdüşt dini bütün İran Platosu'na yayıldı. Zerdüştlük Ahameniş imparatorluğu döneminin sonlarında bütün Fars bölgesini hakimiyeti altına aldı. Araplar Zerdüştlüğün kutsal kitabı Avesta'yı, Farsça ve Arapça'daki harflerin farklı okunuşlarından dolayı "Ayestâ, Ayestâk, Afestâ" olarak adlandırırlar.[279] Süryanice'deki ismi ise Esbâkâ'dır.[280] Zerdüştlük, Sasani imparatorluğunun resmi diniydi.[281] Ancak İslam fetih orduları, İran Platosu'na doğru ilerleyince Zerdüştlüğe inananların büyük çoğunluğu kendi istekleriyle İslam'a girdi. Buna rağmen bir takım dağınık gruplar İslam dinini benimsemeyerek kendi dinleri üzerinde kaldılar. Bunların da birçoğu Fars bölgesinde (Bugünkü İran'ın güney

---

[276]Hac suresi, 17.

[277]Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs b. el-Abbas b. Osman b. Şâfi' b. Abdülmuttalib b. Abdimenaf el-Muttalibî el-Kuraşî el-Mekkî eş-Şafiî, **er-Risâle,** Thk: Ahmed Şâkir, Mektebetu'l- Halebî, Mısır, 1940, s. 425.

[278]"R*ezdheşt, Rezateşt, Reztheşt şeklinde söylenişleri de olan Zerdüşt, 'sarı develerin sahibi' anlamına gelmektedir. Yaklaşık olarak Milattan önce VII. yüzyılın ortalarında yaşamıştır. Babasının adı Poruşhaspa, annesinin adı Doğdu, dedesinin ismi ise Hatikatasya'dır. Heçnispiyan kabilesine mensup olup 77 yılında Belh şehrinde bir ateşgedede ateşe ibadet ederken Turânî Bretfakş tarafından öldürüldü".* Nuri İsmail, **ed-Diyânetü'z- Zerâdüştiyye Mezdîsîmâ,** Daru Alauddin, 2. Baskı, Dımaşk, 1997, s. 6-8,10-18.

[279]Muhammed Altuncî, **el-Mecmûatu'l- Farisiyye,** Dar el-fikr, 3. Baskı, Dımaşk, 1969, s. 18.

[280]İsmail, **ed-Diyânetü'z- Zerâdüştiyye,** s. 20 - 25.

[281]Arthur Cristian, **İran fi'l- ahdi's- Sâmâniyyîn,** Çev: Yahya el-Haşşâb, Dar en- nahda, Beyrut, 1975, s. 130.

batısı) yoğunlaştılar. Zira burada emlakları, dinleri, kitapları ve ateşgedeleri bulunmaktaydı.[282]

Müslüman ülke coğrafyacıları Cibal bölgesinde birkaç ateşgedenin varlığına işaret etmişlerdir. Hicri III. yüzyılda İbn Rüste Cibal bölgesinde bulunan Hulvân yakınlarında Âhrîn köyünde Mecusilerin önemsedikleri bir ateşgedenin varlığından bahseder.[283] Makdisî de bu hususta şöyle demektedir: "*Orada pek çok Mecusi bulunmaktadır."*[284]

3.1.2.2. Yahudiler

Cibal bölgesinde 'Annâzi Emirliği'nin hakimiyet alanı içerisindeki bazı yerlerde Yahudiler de yaşamaktaydı. Makdisî'nin belirttiğine göre burada Yahudilerin sayıları Hristiyanlardan fazlaydı.[285] Hulvân'da sekiz mahalleden birisinde Yahudiler yaşamakta idi. Burada ibadet ettikleri bir sinagogları mevcuttur. Ayrıca Şehrezûr civarında yaşayan Yahudileri de zikretmek gerekir.[286] Bu konuya değinen Yahudi seyyah Benyamin et-Tulaytılî (1165 - 1173) şunları söylemektedir: *"Bu bölgede yaklaşık olarak yirmi beş bin Yahudi yaşamaktadır. Bunlar, Med ülkesi (Cibal bölgesi) sınırlarında, Haftikan dağları civarında yüze yakın yerde cemaatler halinde yayılmışlardır. Buradaki Yahudiler Asur Kralı Şalmanezer'in tutsak ettiği ilk Yahudi topluluktur. Bunlar kendi aralarında Tercûm*[287] *lisanıyla konuşuyorlardı. Bu Yahudiler arasında belli sayıda alimler de bulunmaktaydı*[288]*. Yahudilerle diğerleri*

---

[282]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 245 - 250.

[283]İbn Rüste, Ebu Ali Ahmed b. Ömer, **el-A'lâku'n- nefîse,** Şeriketu nevabiği'l- fikr, 1. Baskı, Kahire, 2009, s. 151.

[284]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 303; İbn Rüste, **el-A'lâku'n- nefîse,** s. 190; Banâz İsmail Adv, **Ehlu'z- zimme fî bilâdi'l- Kurd fi'l-asri'l- Abbasî**, Müessesetu Mukrayânî, 1. Baskı, Erbil, 2011, s. 56.

[285]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 114 - 115.

[286]Benyamin b. Yûna et-Tutaylî el-Endelusî, **Rihletu Benyamin**, Çev: Azra Haddâd, el-Matbatu eş-şarkiyye, Bağdat, 1945, s. 158; Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** III, 386.

[287] "Tercûm, İsa Mesih'ın (as) konuştuğu dildir. Bu dil, muhtemelen Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte Aramilerin bu dine girmesiyle yaygınlaşan Aramice olup günümüzdeki Süryanice'nin karşılığı olmuştur." İsrael Wolfenson, **Târîhu'l- luğât es-Sâmiyye,** Çev: er-Rîf Halil en-Nemr Hasîb, Daru'l- kalem, Beyrut, 1980, s. 13.

[288]et-Tutaylî, **Rihletu Benyamin,**s. 154.

sadece ticari nedenlerden dolayı bu şehirde bulunmaktaydılar. Zira Yahudiler tarihin değişik dönemlerinde de ticaret ve sarraflık mesleğiyle meşhur olmuşlardı"[289]

3.1.2.3. Hristiyanlar

Makdisî'ni anlattığına göre Hristiyanlar, Mecusiler ile Yahudilerden sonra Cibal bölgesinde üçüncü büyük dinsel grubu oluşturmaktadırlar.[290] Hristiyan Kilisesinde bölünmeler yaşanmış ve birkaç mezhebe ayrılmıştır. Bu mezhepler sırasıyla şunlardır: Nasturiler,[291] Yakubiler[292] ve Melkânîler (Melkitler)'dir.[293] Nasturi mezhebine mensup pek çok Hristiyan Bizans Melkânî Kilisesi'nden kaçarak Sasaniler Devletine sığınmışlar ve onlardan aman dilemişlerdir. Fars Sasaniler Devleti de Maveraünnehir ülkesinde süregelen çatışmaları göz önünde bulundurarak bu fırsatı ganimet bilip kendilerine sığınan bu Hrstiyanları Bizans Devleti'ne karşı siyasi muhalefet aracı olarak kullanmışlardır.[294] Kaynaklar Hrstiyanların 'Annâzi Emirliği'nin idari işlerinde herhengi bir rol üstlendiğine dair bir bilgi vermemektedirler. Ancak 'Annâzi Emirliği'ne bağlı bazı şehirlerde rahiplerin varlığına işaret etmektedirler. Örneğin Hulvân şehrindeki dağın yamacında inşa edilen Ğâdir Kilisesi olarak adlandırılan bir kilise mevcuttur.[295] Bundan ötürü 'Annâzi Emirliği'ne bağlı bazı bölgelere Hristiyan isimlerinin verilmesi buralarda bir Hristiyan nüfusun olduğuna dair delil olarak gösterilebilir. Ayrıca Cibal bölgesinde

---

[289]Reşid el-Cumeylî, **ed-Devletu'l- Âtâbegiyye fi'l- Mevsil ba'de 'İmâduddin ez-Zengî,** Daru'n-nahda el-Arabiyye,1. Baskı, Beyrut, 1970, s. 289.

[290]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 296.

[291] "Nasturiler, miladi 428 yılındaki Kostantinopolis patriği Nasturius'a nisbet edilmektedirler. Miladi 431 yılında Kostantinopolis Patriği, Ekümenik Konsil tarafından sapkınlıkla itham edilmiş, sonrasında da rahiplikten azledilerek manastırların birine sürülmüştür" Ahmed Şelebî, **Mukarenetu'l- edyân el-Mesîhiyye**, Mektebetu'n- nahda el-Mısriyye, 7. Baskı, Mısır, 1985, II, 189 - 190.

[292] "Yakubiler, Yakub el-Berza'ânî'ye nisbet edilmektedirler. Kostantiniyye'de rahip idi. Miladi 451 yılında Kalkedon Konsili'nce zındıklık ve sapkınlıkla itham edilmiştir" el-Hasan b. Talâl, **el-Mesîhiyye fi'l- Âlem el-Arabî,** Mektebetu Ammân, Ürdün, 1995, s. 104.

[293] "Melkânîler (Melkitler), Kalkedon Konsili'nin toplantılarına başkanlık eden Bizans İmparatoruna nisbet edilmektedirler. Bu mezhep, aynı zamanda Bizans Devleti'nin resmi mezhebiydi." Ahmed Suse, **Melamih min târîh el-kadîm li Yehûdi'l- Irâk**, Merkezu'd- dirasat el-Filistîniyye, 1. Baskı, Bağdat, 1978, s. 106.

[294]Süheyl Kâşâ, Ebreşiyyetü'l- Mevsil, Matbaatu Şefîk, Bağdat, 1985, s. 21 - 22; Abouna Albert, **Târîhu'l- kenîse eş-şarkiyye min intişâri'l- Mesîhiyye hattâ mecîi'l- İslâm**, Şeriketu't- times, 2. Baskı, Bağdat, 1985, 35 - 36.

[295]Süleyman, **Ahbâru fetârika**, s. 91, 102 - 103; Cristian, **İran,** s. 45; Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 525.

bulunan Hristiyanların büyük çoğunluğu Nasturi mezhebine mensup kişilerden oluşmaktaydı.[296]

3.2. İDARİ VE MALİ DÜZEN

3.2.1. Emirlik

Emirliği yöneten kişiye emir denir. ‘Annâzi Emirliği'nin yönetim şekli monarşi idi. Yetki babadan oğula geçerdi. Ancak bir varisin olmadığı ya da cesaret ve kararlılık gibi yeteri derecede ehliyete sahip olmayan bir oğulun olması durumunda yetki kadeşe geçerdi.[297] Emir sözlükte yetki ve emir sahibi anlamına gelmektedir. Emir, Emirlikte emrini uygulatan yagâne merci olup aynı zamanda ordunun da başkumandanıdır. ‘Annâzi Emirliği'ne hükmeden Emir Ebu'l-Feth, aynı zamanda savaşlarda orduya da kumanda etmiştir. Husamuddevle Ebu eş-Şevk ve ardından peşi sıra işbaşına gelen emirler de tıpkı Emir Ebu'l- Feth gibi hem Emirliği yönetmişler hem de orduye sevk ve idare etmişlerdir.[298]

Şazencan kabilesinin lideri Emir Ebu'l-Feth Muhammed b. ‘Ânâz bir yandan liderliği diğer yandan Emirlik topraklarının Bağdat'ı Doğu İslam Dünyası'na bağlayan Horasan yolu üzerinde bulunması sayesinde hakimiyet alanını genişletmeyi başardı. Özellikle de Emir Ebu'l- Feth Muhammed, Beni Mezyed ile Beni ‘Ukayl'e karşı savaşlarında ve Emir Bedr b. Hasanveyh ve müttefiklerinin tehdit ettiği Bağdat'ı savunmada göstermiş olduğu büyük hizmetlerden dolayı Büveyhiler Devleti, Emirliğin meşruiyetini tanımıştır.[299]

3.2.2. Vezirlik

Vezirlik makamı İslam Devleti'nde Abbasilerin yönetimi ele geçirdiği tarihten itibaren bir yönetim şekli olarak ortaya çıkmıştır.[300] Vezirlik makamı ‘Annâzi

---

[296]Adv, **Ehlu'z- zimme,** s. 62.
[297]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 348.
[298]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 55.
[299]İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 155; İbn el-Esîr, **el-Kâmil fi't- Târîh,** V, 305.
[300]Abdülmün'im Macid, **Târîhu'l- hadâre'l- İslamiyye fi'l ‘usûri'l- vustâ**, Mektebetu Anglo el-Mısriyye, 4. Baskı, Kahire, 1978, s. 239.

Emirliği'nde, bir defa nâibu'l- emir ünvanı altında kullanıla gelmiştir.[301] Emir Ebu'l-Feth döneminde, kendisi savaşlarla meşgul olduğu zamanlarda Emirliğin idari işleri, vezir yetkilerine sahip nâibu'l- emir tarafından yürütülmüştür.

Annâzi emirliği idari teşkilatında, Vezirlik makamından sonra, ikinci sırada ‘Âridu'l- ceyş (ordu kumandanı) makamı gelmektedir. Bu makamın görevi, Kürt ordusunu oluşturan unsurlarla askerin bütün idari işlerini yönetmekten ibaretti. Ayrıca savaşa girmeden önce ordunun maneviyatını yükseltmek üzere Kur'an-ı Kerim'den ayetler okuyup hamasi şiirlerden örnekler sunarlardı. İdari sistemde ‘Âridu'l-ceyşten sonra gelen kadılar da önemli ve seçkin bir konumdaydılar. Kadıların işlerine Emir müdahale etmezdi. Ancak Kürtler arasında bu örgü dahilinde kabile sisteminin ruhu ve kabilesel özellikler hâlâ yerini korumaktaydı.[302]

3.2.3. Mali Düzen

‘Annâzi Emirliği'nin idare ve siyasette bağımsız olması ekonomik yönden de bağımsız olmasını sağlamıştır. İşte bu durum Emirliğin ekonomik ve mali açıdan gelişmesini sağlayan en önemli unsurlardan birini oluşturmuştur. Nitekim ‘Annâzi Emirliği, bir dönem Abbasi halifeliğinin başkentine vergi vermeyi durdurmuştur.[303]

Ekonomik açıdan para, bir devletin temel taşlarından birisini oluşturmaktadır. Zira alışverişte akıcılığı sağlamaktadır. Para sayesinde mallar, ihtiyaçlar ve hizmetler yerli yerince değerlendirilir. Emirlikte tedavülde olan para, hicri IV. /miladi X. yüzyılın başlarında Abbasi hilafetine bağlı birçok ülkede de geçerli olan gümüş para, yana dirhem idi. Altın para olan dinar da bu dönemde Bağdat'ta tedavüle çıkmış olup ticaret yoluyla Cibal bölgesi'nde yaygınlık kazanarak dirhemle birlikte kullanılmıştır. İslam tarihi kaynakları, Cibal bölgesi'nde dinar ve dirhemin birlikte kullanıldığına işaret etmişlerdir.[304]

---

[301]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 351.
[302]Seher es-Seyyid Abdülaziz Sâlim, **Târîhu'l- Ekrad,** Müessesetü şebâb el-câmi'a, İskenderiyye, 2010, s. 396 - 397.
[303]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 207.
[304]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 355.

‘Annâzi Emirleri de, tıpkı civardaki emirlerin yaptığı gibi kendi isimlerine sikke (madeni para) darbettirmişlerdir. Zira tarihsiz olarak kestirilen madeni bir para bulunmuştur. Bu para, Amerikan Nümismatik Derneği'nde korunmakta olup J. C. Mills tarafından 1960 yılında bilim dünyasına tanıtılmıştır. Halife Kaim Biemrillah döneminde tedavülde olup, Emir Husamuddevle Ebu eş-Şevk Faris b. Muhammed b. ‘Anâz’a aittir.[305]

1973 Yazında Şehrezûr ovası Yasin tepe mevkiinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda büyük bir binanın odalarının birinde silindirik pirinçten yapılmış bir kutu içinde 99 adet dinar bulunmuştur. Bunların birçoğu, incelediğimiz döneme ait olup hüküm süren beş Müslüman hanedan dönemine rastlamaktadır. Zira bulunan bu paralardan 55 adedi, Fatımiler’e, 2’si Samanilere, 1’i Büveyhilere, 5’i Selçuklulara ve 7’si de Abbasiler dönemine aittir. Abbasi dinarları son döneme ait olsa da söz konusu Fatımi, Samani, Büveyhi ve Selçuklu paralarının hepsi de bu döneme aittir.[306] Şehrezûr bölgesinde bulunan bu paralar, kanaatimizce ‘Annâzi Emirliği ile muasırı olan diğer İslami güçler arasında mali ilişkilerin varlığına işaret eden bir delildir. Zira bu paralar bölgede kullanıldığı gibi ‘Annâzi Emirliği'nde, diğer İslami devletlerin paraları da kullanılmaktaydı. Bu paralar, devletlerarasındaki mali ililşkileri açıkladığı gibi aynı zamanda bölgenin bunlara ihtiyaç duyduğunun da bir göstergesidir. Zira ‘Anâziler tarafından çıkarılan bu paralar mahalli paralar olsa da bölge sakinlerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan oldukça uzaktı.

3.3.4. İktisadi Hayat

3.3.4.1. Tarım

Ziraat, ‘Annâzi Emirliği'nin hakim olduğu bölgelerde eskiden beri en önemli ekonomik kaynaklardan birisi olarak kabul edilmektedir.[307] Ülkeler coğrafyası (buldan) alanında eserleri bulunan yazarlar ve Müslüman tarihçiler, Kürt emirliğinin hüküm sürdüğü toprakların verimliğini ve üretim bolluğuna övgüler dizerek bu

---

[305]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 357.
[306]Hasan, **el-İmârâtu’l- Kurdiyye,** s. 208.
[307]Luciano Rambo**, el-Kurd ve'l- Hak**, Çev: Aziz Abdulahad Nebati, Matbaatu vizaretu's- sekafe, 1. Baskı, Erbil, 1998, s. 28.

toprakların örneğin Dinever,[308] Sîrvân, Sumayra,[309] Esedabâd,[310] Karmîsîn[311] şehirlerinde olduğu gibi su kaynakları, ağaçlar, meyveler ve tahıl bakımından oldukça zengin olduğunu ifade etmektedirler. Buna ek olarak Şehrezûr bölgesi de ziraatiyle meşhur olup burada bulunan birçok çiftlik sayesinde bu bölgede yaşayan altmış binden fazla Kürt ailenin gıda ihtiyacı karşılanmaktadır.[312]

Annâzi Emirliği'nin hakim olduğu bölgelerde şarıl şarıl akmakta olan nehirler sayesinde verimli topraklar bulunmaktadır.[313] Bu bölgeler, Akdeniz ikliminin etkisi altında bulunduğundan, kışın bol miktarlarda yağış almaktadır. Bundan dolayı Cibal bölgesinin iklim şartları bütün tarım ürünlerinin yetişmesine elverişlidir. Buna ilaveten bu bölgenin her tarafında sıradağlar,[314] burada toplanan yağmur suları ve eriyen karlar nedeniyle verimli çayırların oluşmasına, meyve ağaçlarının yetişmesine ve birçok bahçenin varlığına uygun bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca buradaki köy ve kasabaların varlığı da bölgede tarıma elverişli toprakların bulunduğunu ve bunun da Batı Cibal bölgesi'nde iktisadi hayatın canlanmasına yol açtığını pekiştiren bir delil olarak kaşımıza çıkmaktadır.[315]

'Annâzi Emirliği'nde ister dağlık arazide olsun ister ovalarda olsun zirai mahsuller içinde en fazla ekilip biçilen ürünler olarak buğday ve arpaya rastlamaktayız. Yine 'buldan' kaynaklarının belirttiğine göre tahıl yetiştiriciliği özellikle Esedabâd bölgesinde yaygınlık kazanmıştır.[316]

Batı Cibal bölgesi'nde bulunan birçok şehirde bahçe bitkileri yetiştirmek amacıyla çok sayıda bostan bulunmaktadır.[317] Bu sayede sebze üretiminde bolluk yaşanmıştır. Sebze yetiştiriciliğinde Dinever, Sîrvân ve Sumayra şehirleri meşhur

---

[308]el-Yakûbî, **el-Buldân,** s. 271; İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 308 - 309; el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 302.
[309]el-Kazvînî, **Âsâru'l- bilâd,**s. 307.
[310]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 175.
[311]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 307; el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 301.
[312]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 362.
[313]İbnu'l- Fakîh, **Muhtasaru kitabi'l- buldan**, s. 217.
[314]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 315.
[315]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 360 - 362.
[316]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 362.
[317]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 295; İbnu'l- Fakîh, **Muhtasaru kitabi'l- buldan**, s. 194.

olmuşlardır.[318] Meyve bahçelerine gelince bu alanda Sumayra şehri turunç meyvesiyle,[319] Sîrvân şehri armuduyla[320] ve Hulvân şehri de inciriyle meşhur olmuşlardır.[321] Bunun yanı sıra şehrin etrafında üzüm bağları bulunmaktadır.[322]

Hulvân şehri, ayrıca nar yetiştiricliğyle nam salmıştır. Öyle ki bu konuda Seyyah Müs'ir b. Mühelhil şunları dile getirmektedir: "Hiçbir ülke Hulvân şehrini düzeyine çıkamamıştır."[323] İbn Havkal ise şunu kaydetmektedir: "Hulvân kentinin narları niteliklidir."[324] Şehrezûr kenti ise üzümleriyle ünlüdür. Zekeriya el- Kazvînî, Şehrezûr kenti hakkında da şunları zikretmektedir: "Buradaki bazı bağlarda bir sene üzüm, bir sene de havucu andıran kıpkırmızı siyah uçlu kuşburnu olarak adlandırılan bir meyve yetişmektedir."[325] Makdisî de 'Annâzi Emirliği'nin hakimeti altında kalan Cibal bölgesi'ndeki beldelerin birçoğunda yetişmekte olan mahsulleri şöyle anlatmaktadır: "Bu, çayırları safran otu, halkının içeceği bal ve süt, ağaçları ise ceviz ve incirden oluşan bir bölgedir. Toprakları nezih olup verimlidir. Yazın ise bu bölge, bahçe ve bostanlarıyla adeta bir cennettir. Kışın da ücretsiz yakacak ve kömür bulunmakta, buranın nemeksûd[326] denilen eti Horasan'a götürülürdü. Ayrıca üzüm ve elmalar da yıl boyunca mevcuttu."[327] Hûlencan şehri de aynı şekilde şeftali yetiştiriciliğiyle meşhurdur. İbn Havkal 'a göre Hûlencan'da tadı güzel lezzetli şeftaliler vardır.[328] Sumayra ve Sîrvân şehirleri de hurma, zeytin ve kavun yetiştiriciliğinde meşhur olmuşlardır.[329] İşte bütün bu zirai mahsuller ticarette yerini

---

[318]el-Yakûbî, **el-Buldân,** s. 269; İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 315; el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 314.
[319]Ebu Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Se'âlibî, **Simâru'l- kulûb fi'l- mudâfi ve'l- mensûb**, Thk: Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Daru nahdati Mısır, Kahire, 1965, s. 537.
[320]Aynı müellif, **Letâifu'l- me'ârif**, Thk Mustafa el-Ebyârî - Hasan Kâmil es-Sayrefî, Daru İhyâi'l- kutubi'l- Arabiyye, Kahire, 1960, s. 371.
[321]en-Nuveyrî, **Nihâyetu'l- ereb fî fünûni'l- edeb,** s. 371.
[322]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 123.
[323]Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 291.
[324]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 314.
[325]el-Kazvînî, **Âsâru'l- bilâd,**s. 398.
[326] "Nemeksûd: Üzerine tuz ve baharat eklenerek yapılan bir tür ettir" el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 128.
[327]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 295.
[328]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 314.
[329]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 484.

alarak Cibal'deki diğer şehirlere ve çeşittli Müslüman beldelerine ihraç edilmekteydi.[330]

3.3.4.2. Hayvancılık

'Annâzi Emirliği, geniş tarım arazileri, bahçe ve bostanları, otlakları ve çeşitli evcil hayvanların otlatılmasına elverişli otlaklarıyla öne çıkan bir emirliktir. Bunlar doğal meralar olup yağış alması durumunda büyüyüp gelişmektedir. Böylece Emirlikte yaşayan halkın hayvanlarını otlatmak üzere bu meralara akın ettiğini görmekteyiz.[331] Şehrezûr bölgesi meralarıyla meşhur olmuştur. Bazı Kürt kabileler, bu mera alanlarını hem kendileri hem de hayvanları için kışlak olarak kullanıyorlardı. Çiftçiler kuyulardan suyun çıkarılması, ekin işleri, zahirelerin taşınması ve benzeri tarımsal işlerde kendilerine yardım etmek üzere hayvan yetiştiriciliğine çok önem vermişlerdir. Böylece hayvan yetiştiriciliği 'Annâzi Emirliği'nin ekonomisinin bir parçasını teşkil etmektedir. Ayrıca 'Annâzi Emirliği çeşitli hayvan yetiştiriciliğiyle de meşhur olup bazılarını eşyaların taşınması maksadıyla binek aracı olarak kullanmaktadırlar. Bu hayvanlar arasında atlar, develer, katırlar ve merkepler bulunmaktadır. Hayvanların bazılarını da eti ve sütü için yetiştirmekteydiler. Bunlar arasında da inek, koyun ve daha başka hayvanları zikretmek mümkündür.[332]

Cibal bölgesinde yetiştirilen başlıca hayvanlar inek, koyun ve tavuktur. İnekler, özellikle Batı Cibal bölgesinde bol miktarda bulunan hayvanlardır. Halk tarımsal işlerinde bu hayvanları kullanmaktaydılar. İnek kesimleri daha çok inekleriyle meşhur olan Hûlencan şehrinde yapılmaktaydı.[333]

Farklı türleriyle koyun ve davar yetiştiriciliğini Karmîsîn şehrinde yaygın olarak görmek mümkündür. Zira İbn Havkal, Cibal bölgesi'nde bulunan hayvanlarının bolluğuyla şöhret bulan beldelerden Karmîsîn (Kirmanşah) şehrinde

---

[330]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 176.
[331]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 125.
[332]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 486.
[333]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 486.

yalnız otlama ile yetinen birçok hayvan sürüsü (davar) olduğunu anlatmaktadır.[334] Şehrezûr şehrinin doğusunda bulunan Dinever kenti de peynir üretimiyle meşhur olmuştu. Bu da koyun besiciliğinin oldukça fazla olduğuna işaret etmektedir. Cibal bölgesi, kaliteli peyniriyle de meşhurdu. Bundan dolayı birçok ülkeye ihraç edilmekteydi. Daha önce Makdisî'den naklettiğimiz üzere, burada yaşayan halkın içeceği bal ve süt idi.[335]

'Annâzi Emirliği sakinleri develerle merkepleri ürünlerinin ve daha başka yüklerinin taşınmasında kullanıyorlardı. Eşekler bol miktarda bulunmaktaydı. Zira dağlık bölgenin tabiatı gereği, halk seyahatlerinde develerle merkeplerden yararlanmaktaydı.[336]

Bu dönemde yeni at ve katırlar bulundu. 'Annâzi Emirliği'ndeki en güzel at çeşitleri Arap atlarıydı. Nitekim Emir Bedr b. Hasanveyh, 359/969 yılında aralarındaki antlaşma gereğince Emir Ebu'l-Feth Muhammed b. 'Anâz'a çok sayıda at ve katır gönderdi. Doğal olarak at ve katırlar savaşlarda, taşımacılıkta ve seyahatlerde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.[337]

'Annâzi Emirliği'ndeki şehirlerde tavuk besiciliği yaygınlık kazanmıştır. Bunlar arasında Esedabâd köyleri, tavuk besiciliğiyle meşhurdur. Arı yetiştiriciliğine gelince Anâziyye Emirliği'ne bağlı şehirlerde yapıldığını görmekteyiz. Bunun da sebebi birçok bahçe ve bostanın her tarafa yayılmış olmasından kaynaklanmaktaydı. Dolayısıyla bu durum insanları arı yetiştiriciliğine de teşvik ederek bal üretimine imkan vermiştir. Zira Makdisî de burada yaşayan halkın içeceğinin bal olduğuna değinmişti.[338]

3.3.4.3. Ticaret

'Annâzi Emirliği diğer İslami bölgelerle bir ulaşım ve ticaret ağına sahipti. Esasen İslam dünyası bu dönemde, tek bir ülke idi. Burada yaşayan her birey

---

[334]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 193 - 194.
[335]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 295
[336]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 488.
[337]İbn Miskeveyh, **Tecâribu'l- umem,** II, 274.
[338]el-Makdisî, **Ahsenu't- tekâsîm,** s. 295 - 303; Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 489.

ülkenin her tarafında vatandaşlık hakkından istifade etmekteydi. Ülkenin her tarafına seyahat etme özgürlüğüne sahipti.[339] Buna ilave olarak daha önce parçalar halinde bulunan İslam devletinin hakimiyet alanının genişliği de söz konusu bölgeler arasında ticari aktivitelerin artmasına zemin hazırlamıştır. Zira İslam devleti serbest ticaret politikasını izlemeyi benimsemişti. Bundan dolayı İslam devleti farklı bölgeler arasındaki ticari malların nakline herhangi bir sınırlama getirmemişti.[340]

'Annâzi Emirliği'nin yaşadığı nisbi istikrar neticesinde dikkati çekecek şekilde ekonomik bir gelişme ve büyüme meydana gelmiştir. Bunun bölge halkı üzerinde sosyo ekonomik açıdan büyük etkileri olmuştur. Böylece bölge halkı huzur, güven, sükûnet, bolluk ve refah ortamından istifade etmiş oldu. Buna Emirliği'n istifade etmiş olduğu tabii kaynaklarla, hayratı eklemek de mümkündür. 'Annâzi emirlerinin izlediği siyaset, bölge halkının ekonomik hayatının ivme kazanmasında temel etken olarak kabul edilmiştir. Zira bu emirliğin tarihi, durgunluk, siyasi istikrarsızlık, bela ve musibetlerin, insanların sırtına yüklenen ağır vergilerin ve malların müsadere edilişinin ön plana çıktığı sonraki döneme oranla bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.[341]

3.3.4.3.1. Bölgedeki Ana Ticaret Yolları

'Annâzi Emirliği'nin bulunduğu bölgede gemilerin seyrettiği nehirler ve oraya yakın denizler bulunmamaktadır.[342] Bunun açık etkisi, ticaret sektörünün normal seyahatlerde veya hacı kafilelerini nakletme işlerinde birinci derecede karayollarına dayanmasında görülmektedir.[343] 'Annâzi Emirliği'nin coğrafi konumu ticari yollar bağlamında büyük önem arz etmekteydi. Bu da beraberinde hareketliliği ve ticari faaliyetlerin canlanmasını getirmiştir. Bu yollar Abbasi halifeliğinin merkezi olan Bağdat'ı ana yola kavuşturmaktadır. Ayrıca diğer mücavir bölgeleri de başka yollara bağlamaktadır. Buna ilave olarak 'Annâzi Emirliği'ne tabi kale ve şehirleri birbirlerine bağlayan dahili yollar bulunmaktadır. Nitekim bu yollar ticari kervanlar

[339]Sürûr, **Târîhu'l- hadâre'l- İslâmiyye,** s. 70.
[340]Ali Hasan e-Harbutlî, **el- Hadâretu'l- Arabiyyetu'l- İslâmiyye,** Matbaatu'l- hâncî, Kahire, 1994, s. 247.
[341]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 183 - 184.
[342]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 370.
[343]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 526.

için istikrarlı bir yol, kutsal mekanlara bu yoldan geçen hac kafileleri için ise ana güzergah mesabesindeydi.[344]

'Annâzi Emirliği'nin hakim olduğu bölgelerden geçen karayollarının en büyüğü ve en önemlisi batıyı doğuya bağlayan yoldur. Bu durum 'Annâzi Emirliği'ni Abbasi hilafeti döneminde İran ve Doğu İslam Dünyası'na bağlayan ulaşım ağı açısından önemli ve canlı hale getirmiştir.[345] Genel olarak Bağdat - Horasan yolu hilafetin başkentini Çin sınırına kadar Doğu İslam Dünyası'na bağlamaktadır.[346]

Şimdi Annâzi Emirliğini İslam dünyasına bağlayan ticaret yollarını tanıyalım:

Bağdat-Horasan Ana Yolu: Müslüman coğrafyacılar bu yolun tavsifi ve mesafelerinin belirlenmesi hususunda detaylı açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak yolun ölçümü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bunların bir kısmı söz konusu yolu fersahla ölçerken diğer bir bölümü de miller, merhaleler veya günlere dayalı ölçümleri esas almışlardır.[347] Bu yollara değinen ilk kişi olarak el-Yakûbî kabul edilmiştir. Ancak el-Yakûbî'den sonra gelen İbn Hurdâzbih, Kudâme b. Cafer gibi coğrafyacılar bu yolları yerlerinin belirlenmesi bağlamında mesafeleriyle birlikte daha düzenli anlatmışlardır. Ardından Bağdat'ı 'Annâzi Emirliği'ne oradan da Hemedân ve Rey şehirlerine bağlayan yolu anlatmaktadırlar.[348]

Bağdat-Hulvân Yolu: Bu yol Bağdat şehrinde Horasan kapısından doğuya doğru gidip Nehrevân şehrine kadar devam eder.[349] Yol, buradan Deyr Bazma'ya,[350] oradan Deskera'ya, oradan Celevlâ'ya,[351] oradan Hanekîn'e, oradan Kasr-ı Şirin'e ki - bu yol düz olmakla birlikte bazı virajlar bulunmaktadır- varır ve buradan da Hulvân'a ulaşmaktadır. Bağdat ile Hulvân şehri arasındaki mesafe 41 fersahtır (iki yüz kırk altı

---

[344]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 366.
[345]Maurice Lumbard, **el-Cuğrâfiyyetu't- târîhiyye li'l- âlemi'l- İslâmî**, Çev: Abdurrahman Hamide, Dar el-fikr, Dımaşk, 1998, s. 64.
[346]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 527.
[347]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 196.
[348]Kahtân Abdussettâr el-Hadîsî, **Tarîku Horasan**, Bahsun menşûr fî mecelleti'l- Âdâb, Camiatu'l-Basra, Sayı: 22, Basra, 1991, s. 9.
[349]İbn Hurdâzbih, **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, s. 31.
[350]Deyr Bazma: Bu şehri Kudâme b. Cafer **el-Harâc** adlı eserinde (Deyr Tarma) olarak zikretmiştir. İbn Rüste ise **el-A'lâku'n-nefîse** adlı eserinde (Deyr Tîrma) olarak bahsetmektedir. Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 527.
[351]el-Yakûbî, **el-Buldân**, s. 270.

km).[352] Bağdat ile İran'ın Serbîl Zehab şehri (Hulvân) arasında bulunan şu anki mesafe yaklaşık olarak 190 km'dir.[353] Yol boyunca ovalık bölgelerden geçilerek altından nehirler akan güzel köprüler vasıtasıyla Hulvân şehrine ulaşılmaktadır.[354]

Hulvân-Karmîsîn Yolu: Yolun Hulvân şehrine varmasıyla artık Cibal bölgesi'ne girilmiş oluyordu. Oradan Mazerustan'a,[355] oradan Mercü'l- kal'a'ya,[356] oradan Kasr-ı Yezîd'e, oradan da ez-Zübeydiye'ye[357] gidilmekteydi. Mercü'l-kal'a'dan ez-Zübeydiye'ye giden yol, dağlardan ve birbirlerine bitişik köyler arasından geçmekteydi. Ardından bu yol mercan kayalıkları, bazı ovalarla bölgeleri geçtikten sonra ez-Zübeydiye'den Huşkârîs'e, oradan Kasr-ı Amr'a, oradan da Karmîsîn'e ulaşmaktadır. Hulvân ile Karmîsîn arasında 30 fersahlık mesafedir.[358]

Karmîsîn-Hemedân Yolu: Karmîsîn üzerinden ana yol (Bağdat - Horasan) ed-Dukkân'a[359] doğru gitmektedir. Ardından bu yol Kasr-ı Lüsûs'a (Kenkûr), oradan Handâz'a, oradan Hemedân geçidine, oradan Asel köyüne, oradan da Hemedân'a gidilmektedir.[360] Karmîsîn ile Hemedân arasında 31 fersahlık mesafe bulunmaktadır.[361]

Hemedân-Rey Yolu: Hemedân üzerinden giden yol bazı şehirlerle küçük köylerden Sâve şehrine 41 fersah katettikten sonra ulaşır. Daha sonra yol Sâve'den Mişkeviye'ye, oradan Kustâne'ye, oradan da Cibal bölgesi'nin kuzey doğudaki

---

[352]İbn Hurdâzbih, **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, s. 18 - 19; İbn Rüste, **el-A'lâku'n- nefîse,** s. 164. Her merhale 6/25 fersahtır. Bir fersah ise 6 km'dir. Bkz: Walter Hans, **el-Mekâyîl ve'l- evzân el-İslâmiyye ve mâ yu'âdiluhâ fi'n- nizâmi'l- mitrî**, Çev: Kâmil el-'Aselî, Daru revâi'u mecdelâvî, 2. Baskı, Ürdün, 2001, s. 94.

[353]el-Bidlîsî, **Şerefnâme,** s. 39.

[354]İbn Rüste, **el-A'lâku'n- nefîse,** s. 149 - 150.

[355]"Mazerustan: Bağdat'tan Horasan'a giderken yol üzerindedir. Hulvân'dan Hemedân'a giderken iki merhalelik mesafede bulunan bir yerdir" Buradan *Mercü'l- kal'a'ya gidilmektedir. Orada büyük bir eyvan bulunmaktadır.*Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** V, 34.

[356]"*Mercü'l- kal'a*: Kürtler tarafından korkulu bir yer olarak zikredilmektedir". İbn Rüste, **el-A'lâku'n-nefîse,** s. 165.

[357]*ez-Zübeydiye*: Burası Salih'in menzilidir. İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 36.

[358]İbn Rüste ise**el-A'lâku'n- nefîse,** s. 145 - 146; İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 307; ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 367.

[359]"ed-Dukkân: Hemedan yakınlarında bulunan bir köydür" Yakût el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldân,** II, 459.

[360]İbn Hurdâzbih, **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, s. 22 - 33.

[361]İbn Rüste ise**el-A'lâku'n- nefîse,** s. 151 - 152.

sınırını teşkil eden Rey şehrine ulaşır. Hemedân ile Rey şehri arası yaklaşık olarak 65 fersahtır.[362]

3.3.4.3.2. ‘Annâzi Emirliği Şehirlerini Birbirine Bağlayan Yollar

‘Annâzi Emirliği'ne tabi şehirleri birbirine bağlayan bir kaç yol bulunmaktadır. Bu durum Emirlik içinde kafilelere geçiş kolaylığını sağlamasının yanı sıra ticaret sektörünün de hareketlenerek canlanmasına yol açmıştır. Bu yolların bir kısmı ister sağ taraftan ister sol taraftan gelsin ana yolla (Bağdat - Horasan) kesişmektedir.[363] Şimdi de bu yolların en önemlilerini tanıyalım:

Hulvân-Şehrezûr Yolu: Bağdat yolu Hulvân şehrine ulaştığında Şehrezûr yönüne giden kuzey batıya doğru bir yol ayrılır. Müslüman coğrafyacılar, bu yolun mesafesini merhale ile ölçerek dört merhale,[364] yani yaklaşık 25 fersah[365] olarak belirlemişlerdir.

Dinever-Şehrezûr Yolu: Şehrezûr aralarında Dinaver şehrinin olduğu başka bir yola bağlanmaktadır. Bu yolun mesafesi yaklaşık 4 merhale olarak hesaplanmıştır.[366]

Dinever'den Sîrvân ve Sumayra'ya Giden Yol: Dinaver üzerinden başka tali bir yola bağlanmak suretiyle Cibal bölgesi'nin güney batısında bulunan Sîrvân yönüne doğru gidilmektedir. Müslüman coğrafyacılar bu yolun uzunluğunu 4 merhale, Cibal bölgesii'nin en güney batısında bulunan Dinever ile Sumayra arasındaki mesafeyi de 5 merhaleolarak belirlemişlerdir.[367]

Karmîsîn-Nihavend Yolu: Bu yol Karmîsîn'den başlayarak ed-Dukkân'a gitmektedir. Buradan Kasr-ı Lüsûs'a (Kenkûr), oradan Kahrâs'a, oradan da Nihavend'e gidilmektedir. Bu yolun uzunluğu yaklaşık olarak 25 fersahtır.[368]

---

[362]İbn Hurdâzbih, **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, s. 33 - 34.
[363]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 535.
[364]İbn Havkal, **Sûretu’l- ard**, s. 361.
[365]en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînaverve Şehrezûr,** s 15.
[366]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 535.
[367]el-İdrîsî, **Nuzhetu'l- muştâk**, II, 676; İbn Havkal, **Sûretu’l- ard**, s. 361.
[368]el-İdrîsî, **Nuzhetu'l- muştâk**, II, 676.

Hemedân-Dinever Yolu: Bu yol Hemedân'danbaşlayarak Esedabâd'a uzanmaktadır. Buradan da Esed Âbâd'ın ortalarına doğru gittikten sonra Dinaver'e varmaktadır. Bu yolun uzunluğu yaklaşık olarak 34 fersahtır.[369]

3.3.4.3.3. İhracat

'Annâzi Emirliği'nin diğer İslam devletlerine yaptığı İhracat, iktisadının en önemli temel taşlarından birisini teşkil etmektedir. Bazı alanlarda üretilen ihtiyaç fazlası malların bir kısmı Müslüman bölgelerdeki şehirlere ihraç edilmekteydi. Anacak bölge ihracatının büyük kısmı ticaret kervanları aracılığıyla ulaşım ve satış kolaylığı dolayısıyla yakındaki ülkelerle şehirlere yapılmaktaydı. Ancak uzun süreyle muhafaza edilmesi mümkün olan bazı maddeler başka tüccarlar aracılığıyla uzak bölgelere gönderilebilmekteydi. Böylece 'Annâzi Emirliği, Maveraünnehir ve Hindistan gibi uzak ülkelere mallarını ihraç edebilmekteydi.[370]

Batı Cibal Bölgesi'nde hüküm süren 'Annâzi Emirliği, ürettiği mallarını bu bölgedeki yerler ile mücavir bölgelere ihraç ediyordu. Hulvân şehrinde yetiştirilen nar ve inciri bölgenin diğer şehirlerine ihraç ediliyordu.[371] Rivayet edildiğine göre Hulvân inciri kurutulduktan sonra çeşitli bölgelere gönderiliyordu. Ayrıca peynir ve ceviz gibi maddelerin de Hulvân'dan Kûfe'ye gönderilldiğine dair bir takım işaretler bulunmaktadır.[372] Bunun haricinde Irak'a iki fersah (12 km.) uzaklıkta kesintisiz olarak kar yağışının olduğu en yakın şehir Hulvân şehri kabul edimektedir.[373] Bu yağan kar katır sırtlarında Hulvân'dan Samerra gibi Irak şehirlerine taşınmaktaydı.[374] Ayrıca Cibal Bölgesi'nde bulunan bölgeler kaliteli ve güzel olarak nitelenen peynir gibi üretimiyle meşhur olduğu mallarını birçok bölgeye ihraç ediyordu.[375] Daha önce zikrettiğimiz gibi Nemeksûd adıyla bilinen etler Horasan'a gönderiliyordu.

---

[369]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 359.
[370]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 185.
[371]Ebu Osman Amr b. Bahr el-Basrî el-Câhiz, **et-Tabassur bi't- ticare**, Tashih: Hasan Hüseyin Abdulvahhab et-Tûnusî, el-Matbaatu'r- Rahmâniyye, 2. Baskı, Mısır, 1935, s. 32.
[372]Hasan, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye,** s. 186.
[373]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 314.
[374]et-Taberî, **et-Târîh**, IX, 294.
[375]İbn Havkal, **Sûretu'l- ard**, s. 317.

Dolayısıyla ‘Annâzi Emirliği ihracatının büyük kısmını gıda ürünleri oluşturmaktadır.[376]

3.3.4.3.4. İthalat

‘Annâzi Emirliği'nin ithalatına dair bilgiler çok azdır. Zira buldan yazarları, ülkelerin ekonomisini ele alırken daha çok buralardan başka ülkelere yapılan ihracattan bahsetmekte, ithal edilen mallar konusuna ise nadiren değinmektedirler. Bu ise ithalat hacminin çok düşük oranlarda kaldığını gösteren bir delil olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine açık bir şekilde görülmektedir ki bölgede üretilen malları farklı ülke ve şehirlere götüren tüccarlar kendi bölgelerine mal almaksızın dönmezler. Aksine kendi bölgelerinde bulunmayan farklı bir takım malları satın alarak dönüş yolunda bunları kervanlara yükleyerek beraberlerinde ‘Annâzi Emirliği'ne getirirlerdi. Bir kısım mücavir şehir ve bölge tüccarları kendi ülkelerinin mallarını yükleyerek orada satıyorlardı.[377]

‘Annâzi Emirliği ile İslam devletleri ve emirlikler arasında bulunan sağlam iktisadi ilişkiler çeşitli eşyaların getirilerek ticaret maksadıyla alışverişlerin yapıldığı çarşıların bölgede bulunduğunu teyit etmektedir. ‘Annâzi Emirliği'nin en meşhur ve en büyük çarşısı Karmîsîn yakınlarında her sene Kerkân köyünde kurulan pazardır.[378] Karmîsîn şehrinde ticaret maksadıyla kurulan birçok pazar bulunmaktadır.[379]

Bazı kaynaklarda ‘Annâzi Emirliği’nin bir takım mal ve ürünleri bazı Müslüman bölge ve şehirlerden ithal ettiğine dair işaretler bulunmaktadır. Bu bağlamda İsfahan şehrinden Attâbî, nakış işlerinin yanı sıra ibrişim ve pamuk ithal etmiştir. Ayrıca Kûfe’den Hulvân’ yağ ithalatı gerçekleştirilmiştir.[380] Bunun dışında güneydeki Hûzistan bölgesinden de şeker kamışı ithal edilmekteydi. Şeker, Hûzistan’a da şekeriyle ünlü Cündîsâbûr şehrinden gelmekteydi.[381]

3.3.4.4. Sanayi

---

[376]el-Makdisî, **Ahsenu’t- tekâsîm,** s. 384; Hasan, **el-İmârâtu’l- Kurdiyye,** s. 187.
[377]Hasan, **el-İmârâtu’l- Kurdiyye,** s. 193.
[378]İbnu'l- Fakîh, **Muhtasaru kitabi'l- buldan**, s. 214; Kazvînî, **Âsâru'l- bilâd,** s. 445.
[379]İbn Havkal, **Sûretu’l- ard**, s. 36 - 37.
[380]Hasan, **el-İmârâtu’l- Kurdiyye,** s. 191.
[381]el-Makdisî, **Ahsenu’t- tekâsîm,** s. 408.

El sanatları ve endüstri de ‘Annâzi Emirliği'nde ekonominin temel taşlarından birisini teşkil etmektedir. Bu el sanatlarının çoğunluğu, ham maddeleri ekonomik unsurlara dönüştüren bireysel yateneklere dayanmaktadır. Üretilen bu maddeler daha sonra diğer bölgelere ihraç edilmek suretiyle çalışan kesime kazanç olarak dönmekteydi.[382]

‘Annâzi Emirliği'nin ekonomisinin büyüyüp gelişmesinde tarım, hayvancılık ve maden alanında faaliyet gösteren sektörlerin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim genelde Cibal bölgesi'nde özelde ise ‘Annâzi Emirliği'nde tekstil endüstrisinin her geçen gün artan bir ivme ile gelişme gösterdiği görülmektedir. Aynı gelişmeyi Anâziyye Emirliği'ne bağlı şehirlerde maden sektöründe de görmekteyiz. Örneğin, kılıç, ok ve benzeri silahların üretiminde Şehrezûr civarı ve Hulvân şehri meşhur olmuşlardır.[383]

Gıda endüstrisi alanına gelince; ‘Annâzi Emirliği sakinleri farklı türleriyle davar besicliğiyle arı yetiştiriciliğinde muşhur olmuşlardır. Dolayısıyla bunun bir tür sektör olarak ortaya çıkması gayet doğal bir durumdur. Sözünü ettiğimiz hayvanlar ham maddeyi oluşturmaktadır. Daha sonra bunlar tüketim maddelerine dönüşerek halkın ihiyacını sağlamaktadır. İhtiyaç fazlası maddeler de diğer şehirlere ihraç edilmektedir. Buna ilave olarak bu bölgelerde yaşayan halk süt ürünlerinden elde edilen daha başka türler keşfettiler. Ardından güzel ve lezzetli türler ürettiler. Bu konuda İbn Havkal şunları zikretmektedir: "Onlar sütten maystenc[384] (yoğurt) ve peynirin dönüşmesiyle elde ettikleri güzel ve lezzetli ürünler yaptılar. Bunlar kaliteli ve güzel olarak nitelendirilmektedir."[385] Ayrıca deri ham maddesi de basit yerel bir endüstrinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bölge şehirlerinde ayakkabı, kırba, kemer üretimini gerçekleştiren deri endüstrisine ilaveten çömlekçilik ve seramik sanayi ve gümüş kapkacak sanayiinin bulunduğu söylenebilir.[386] Tekstil sanayiine de önem verilmiştir. Ayrıca bir yerden bir yere intikal etmeleri esnasında ikamet etmeleri için

---

[382]Hasan, **el-İmârâtu’l- Kurdiyye,** s. 178.
[383]Hasan**, İklîmu'l Cibal**, s. 505.
[384]Maystenc: Yoğurt anlamına gelmektedir. en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînaver,** s. 293.
[385]İbn Havkal, **Sûretu’l- ard**, s. 317.
[386]Nimet İsmail Allâm, **Fünûnu şarki'l- avsat fi'l- ‘usûri'l- İslamiyye**, Daru'l- maarif, 3. Baskı, İskenderiyye, 2001, s. 89.

ihtiyaç duydukları kıl çadırlarının dokumasına da önem atfetmişlerdir. Bu durum ‘Annâzi Emirliği'nde yaygın olan bir şeydi.[387]

[387]ed-Duhokî, **el-İmârâtu'l- İslamiyye**, s. 365 - 366.

SONUÇ

Annâzi Emirliği'nin iç ve dış siyasetini şu şekilde değerlendirebiliriz:

İç siyaset: Abbasi merkezi otoritesinin zayıflaması sonucunda Doğu İslam Dünyası'nda çok sayıda devlet ve emirlik ortaya çıkmıştır. Bu siyasi durum, otonomiye yakın bir mahiyet arz etmektedir. Bu şartlarda, Ebu'l- Feth Muhammed b. 'Anâz el-Kurdî'nin kurduğu 'Annâzi Emirliği de Cibal (Irak-ı Acem) bölgesinin batısında hüküm sürmüştür. Emir Ebu'l- Feth, Emirliğin en iyi yöneticilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Annâzi hanedan üyeleri, zaman zaman birbirleriyle hakimiyet mücadelesine girişmişler, rakiplerine galip gelmek için büyük devletlerden destek istemişlerdir.

Dış siyaset: 'Annâzi Emirliği'nin ilişki içinde bulunduğu devletlerin başında, dostane ilişkileriyle ön plana çıkan Abbasi halifeliği gelmektedir. Büveyhilerle ya da Seçuklularla kurulan bu ilişkiler ise bazen dostane, bazen de problemli ve çatışmalı olmuştur. 'Annâzi Emirliği'nin bu devletlerle ilişkileri inişli çıkışlıdır. Nitekim 'Annâzi Emirliği'ne mensup emirler düşmanlarına karşı savaşmak maksadıyla bazen Büveyhilere, bazen de Seçuklulara bağlılıklarını bildirmişlerdir. Anâzilerin Fatımilerle ilişkilerinin ise genel olarak dostane olduğunu görmekteyiz. 'Annâzi Emirliği'nin Hasanveyhîler gibi yerel güçlerle de ilişkileri de vardı. Fakat aralarındaki ilişki hasmane idi. Nitekim bu durum, Hasanveyhi Emirliği'nin 'Annâzi Emirliği tarafından yıkılmasıyla sonuçlanmıştır. 'Annâzi Emirliği'nin Orta Irak'ta hüküm süren Mezyedîlerle hasmane olarak başlayan ilişkileri sulh ve akrabalıkla sonuçlanmıştır. 'Ukaylîlerle olan ilişkileri ise farklılık göstermekteyse de neticede güzel bir şekilde sonlanmıştır.

KAYNAKÇA

ADV, Banâz İsmail, **Ehlu'z- zimme fî bilâdi'l- Kurd fi'l- asri'l- Abbasî**, Müessesetu Mukriyânî, 1. Baskı, Erbil, 2011.

AHMAD, K. M., "Annazids" **Encyclopaedia Iranica**, II, pp.97-98

ALBERT, Abouna, **Târîhu'l- kenîse eş-şarkiyye min intişâri'l- Mesîhiyye hattâ mecîi'l- İslâm**, Şeriketu't- times, 2. Baskı, Bağdat, 1985.

ALİ, Seyyid Emir, **Muhtasaru târîhi'l- Arab,** Çev: Afîf el-Ba'lebekî, Beyrut, 1961.

ALLÂM, Nimet İsmail, **Fünûnu şarki'l- avsat fi'l- 'usûri'l- İslamiyye**, Daru'l- maarif, 3. Baskı, İskenderiyye, 2001.

ALTUNCÎ, Muhammed, **el-Mecmûatu'l- Farisiyye**, Dar el-fikr, 3. Baskı, Dımaşk, 1969.

BARTHOLD, Vasiliy, İslam Medeniyeti Tarihi, çeviri ve notlar: M. Fuad Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı, **Târîhu'l- hadâre el- İslamiyye,** Çev. Hamza Tahir Ebu'l- Hasan, Dar el-maarif, Kahire, 1983.

EL-BAŞA, Hasan, **el-Elkabu'l- İslamiyye fi'l- vesaik ve't-târîh ve'l-Âsâr**, Mektebetu'n - nahda el-Mısriyye, Kahire, 1957.

BAYAT, Fadıl Mehdi, "'Alakatu's- Selâcika bi'l- hilafeti'l- Abbasiyye", **Mecelletu Âdâb el-Mustansıriyye,** Sayı: 9, Bağdat, 1984.

EL-BUNDARİ, Kavvamuddin el-Feth b. Ali b. Muhammed (ö: 643/1245), Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, çev: Kıvameddin Burslan, TTK, Ankara; **Târîhu devleti Âli Selcûk**, Lecnetu ihya' et-turas el-Arabi, Daru'l- Âfâk, 3. Baskı, Beyrut, 1980.

EL-BEYHAKÎ, Ebu'l- Fadl Muhammed b. Hüseyin (Ö: 565/1169), **Târîhu Beyhak**, Çev: Yahya el-Haşşâb ve diğerleri, Daru'n- nahda el-Arabiyye, Beyrut, 1982.

--------- **Târîhu hukemâi'l- İslâm**, Thk: Muhammed Kürd Ali, Matbaatu et-terakkî, Dımaşk, 1946

EL-BİDLÎSÎ, Şerefhân Şemsüddin (Ö: 1012/1604), **Şerefnâme**, Çev: Muhammed Ali Avnî, Matbaatu Necâh, 1. baskı, Bağdat, 1953.

CÂBİR, Muhammed ‘Âbid, **Fikru İbn Haldûn el-‘asabiyye ve'l-kabîle nazariyye Haldûniyye fi't- târîhi’l- İslâmî,** Dar et-talî‘a, 3. baskı, Beyrut, 1982.

EL-CÂHİZ, Ebu Osman Amr b. Bahr el-Basrî (Ö: 255/869), **et-Tabassur bi’t- ticare**, Tashih: Hasan Hüseyin Abdulvahhab et-Tûnusî, el-Matbaatu’r- Rahmâniyye, 2. Baskı, Mısır, 1935.

CRİSTİAN, Arthur**, İran fi'l- ahdi's- Sâsâniyyîn**, Çev: Yahya el-Haşşâb, Dar en- nahda, Beyrut, 1975.

EL-CÜRCÂNÎ, Ahmed b. Muhammed Ahmed (Ö: 471/1078), et-**Ta‘rîfât**, Dar eş-şuûn es-sekafiyye el-‘Âmme, Bağdat, 1986.

ÇETİN, Seyfettin, **Yakut el-Hamevi’nin Mu’cemü’l-Buldan’ında Kürtler**, Nubihar, İstanbul, 2014.

ED-DEMİRİ, Kemaluddin Ebu'l- Bekâ' (ö: 808/1405), **Hayâtu'l- hayevân el-kübrâ**, Matbaatu el-istikâme, Kahire, 1954.

ED-DİYARBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, **Târîhu’l- hamîs fî ahvâli enfusi’n-nefîs,** Daru Sadır, Beyrut, tsz,.

ED-DUHOKÎ, Ferset Mer‘î İsmail, **el-İmârâtu'l- İslamiyye fî bilâdi'l- Kurd fi'l ‘asri'l-Abbasiyyi's- sânî,** tsz., (byy, tsz).

ED-DÛRÎ, Abdülaziz, **Dirâsât fi'l- ‘usûri'l- Abbâsiyye el-müte'ahhire**, Matbaatu es-serâyân, Bağdat, 1945.

----------ed-Dûrî, Takî Arif, **‘Asru imreti'l- ümera' fi'l- ‘Irâk**, Camiatu Bağdad, Bağdat, 1975.

EBU’L- FİDÂ’, ‘İmâduddin İsmail b. Muhammed b. Ömer (Ö: 774/1372), **el-Muhtasar fîtârîhi’l- beşer,** Dar el-ma‘rife, Beyrut, tsz,.

EBU'L- FEREC, İbnü’l-İbri Gregorius b. Harun el-Malatî, (685/1286), **Târîhu muhtasar ed-duvel**, Thk: Antoine Salihanî el-Yesû‘î, Dar eş-şurûk, Beyrut, 1992.

EMİN, Ahmed, **Zuhru'l- İslam**, Mektebetu'n -nahda el-Mısriyye, 7. Baskı, Kahire, 1999.

EMİN, Hüseyin, **Târîhu'l- Irâk fi'l- ‘asri's- Selcûki,** Matbaatu el-irşâd, Bağdat, 1965.

EL-EZDÎ, Ebu'l- Hasan Cemaluddin Ali b. Zafir b. Hüseyin (613/1226)**, Ahbâru'd- duveli'l-munkati‘a, el-kismu'l- has bi'l- Fatımiyyîn,** Thk: Andre Feriyye, Matbûât el-ma'hed el-Frensî lil' esas eş-şarkiyye, Kahire, 1972.

FEVZÎ, Faruk Ömer, **Târîhu’l- ‘Irâk fi’l- ‘Usûri’l- hilâfeti’l- ‘Arabiyyeti’l- İslâmiyye**, Mektebetu en-nahda, 1. baskı, Bağdat, 1988.

EL-GARÎRÎ, Vesen Hüseyin Muhammed, **Ehlu'z- Zimme fi'l- asri'l- Abbasî,** Divanu vakfi'l- Mesîhiyyîn ve'd- diyânâti'l- uhrâ, Bağdat, 2009.

EL-HADÎSÎ, Kahtân Abdussettâr, “Tarîku Horasan**”, Mecelleti'l- Âdâb**, Camiatu'l- Basra, Sayı: 22, Basra, 1991.

EL-HALİDÎ, Fadıl, **el-Hayâtus'- siyasiyye ve nuzumi'l- hukm fi'l- Irak hilale'l- karn el-hamisi'l- hicri**, Dar el-edib, Matbaatu el-iman, 1. Baskı, Bağdat.

EL-HARBUTLÎ, Ali Hasan, **el- Hadâretu'l- Arabiyyetu'l- İslâmiyye,** Matbaatu'l- hâncî, Kahire, 1994.

EL-HEMEDÂNÎ, Ebu'l- Hasan Muhammed b. Abdülmelik b. İbrahim b. Ahmed (Ö: 334/945), **Tekmiletu Târîh et-Taberî**, Thk: Albert Yusuf Ken'ân, el-Matbaatu'l-Katolîkiyye, Beyrut, 1987.

EL-HİMYERÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdulmun'im es-Sınhâcî (Ö: 710/1310), **er-Ravdu'l- mi'târ fî haberi'l- aktâr**, Thk: İhsan Abbas, Muessesetu'n- Nâsır, 2. baskı, Beyrut, 1980.

EL-HÜSEYNÎ, Ebu'l- Hasan Sadruddin Ali b. Nasır (Ö: 622/1225**), Selçuklu Devletleri Tarihi**, çev: TTK, Ankara; **Zübdetu't- tevârîh Ahbâru'l- umerai ve'l- mülûk es-Selcûkiyye**, Thk: Muhammed Nuruddin, Daru İkra', 2. Baskı, Beyrut, 1986.

HAMDİ, Hafiz Ahmed, **eş-Şarku'l- avsat kable'l-gazvi'l-Muğûl**, Matbaatu el-İ'timad, Mısır, 1950.

HAMDULLAH EL-MÜSTEVFÎ, b. Ebû Bekr b. Muhammed b. Nasr el-Kazvînî (Ö: 750/1349), **Târih-i Güzîde**, İhtimam: Dr. Abdu'l-Hüseyin Nevâî, Matbaatu Firdevsî, Tahran, 1917.

HASAN, Ahmed Hüseyin**, el-Muctema'u'l- Kurdî**, Çev: Sıdkı İzzüddin el-Yermûsî, Matbaatu Kulliyeti'ş- Şeri'a, Duhok, 1998.

HASAN, Kâdir Muhammed, **el-İmârâtu'l- Kurdiyye fi'l- 'ahdi'l- Buveyhî**, Matbaatu eş-şurûk, Erbil, 2010.

HASAN, Memduh Muhammed, **İklîmu'l- Cibâl hilale'l- ahdi'l- Buveyhî ve's- Selcûkî**, Daru'l- vefâ', 1. Baskı, İskenderiyye, 2011.

HURŞÎD, Fuad Hame, **el-Ekrâd,** Matbaatu's- sâ'ah, Bağdat, 1971.

HUSÂMUDDİN, Ali Galib en-Nakşibendî, **el-Kurd fi ed-Dînaver ve Şehrezûr hilâle'l-karneyn er-râbi' ve'l- hâmis el-hicrî**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Külliyetu'l- Âdâb, Cami'atu Bağdad, Bağdat, 1975.

HÜSEYİN, Dahîl Şakir, "Cuhûdu'l- halifeti'l- Abbasî el-Muhtedî fi't- tasaddî li saytarati'- Etrâk", **Mecelleti'l- Âdâbi**, Cami'atu'l- Mustansıriyye, Bağdat, 1987, Sayı: 15.

İBN ABDİRABBİH, Ahmed b. Muhammed el-Endelusî (328/940), **el-'İkdu'l- ferîd**, Thk: Muhammed Mufîd Kamîha, Daru'l- kutubi'l- ilmiyye, Beyrut, 1983.

İBN DİHYE, Mecduddin Ömer b. Hasan (ö: 633/1235), **en-Nibrâs fî târîh-i hulefâi benî el-Abbas**, Thk: Abbas el-'Azzâvî, Matbaatu'l- ma'ârif, Bağdat, 1946.

İBN EBU USAYBİ'A, Muvaffakuddin Ebu'l- Abbas Ahmed b. el-Kasım (Ö: 668/1270), '**Uyûnu'l- enbâ' fî tabakati'l- etıbba'**, Thk: Nizar Rıda, Mektebetu'l- hayat, Beyrut, tsz.

İBN EL-CEVZÎ, Cemaluddin Ebu'l- Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (Ö: 597/1200), **el-Muntazam fî ahbâri'l- umem ve'l- mulûk**, Thk: Muhammed Abdülkadir 'Atâ' ve diğerleri, Dâru'l- kutubi'l- ilmiyye, 1. baskı, Beyrut 1992.

İBN EL-ESÎR, İzzuddin Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Abdülkerim el-Cezerî (ö: 630/1232), **el-Kâmil fi't- Târîh**, Thk: Ali Şîrî, 1. baskı, Dâr ihyâ' et-turâsi'l- Arabî, Beyrut, 1983.

İBN EL-FAKÎH, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. İshak el-Hemedânî (Ö: 310/922), **Muhtasaru kitabi'l- buldan**, Thk: Yusuf el-Hadi, Alem el-kutub, Beyrut, 1996.

İBN EL-FÛVATÎ, Ebu'l- Fadl Kemâluddin Abdurrezzak el-Bağdâdî (Ö: 723/1323), **Telhîsumecma'i'l- âdâb fî mu'cemi'l- elkâb**, Thk: Mustafa Cevad el-Matbaatu'l- Hâşimiyye, Dımaşk, 1967.

İBN EL-KÂZRÛNÎ, Zahîruddin Ali b. Muhammed (Ö: 697/1298), **Muhtasaru't- târîh min evveli'z- zemân ilâ müntehâ benî el-Abbas,** Thk: Mustafa Cevad, Matbaatu'l- hükûme, Bağdat, 1970.

İBN EL-VERDÎ, Zeynuddin Ömer b. Muzaffer (Ö: 749/1348), **Tetimmetu'l- muhtasar fî Ahbâri'l- beşer**, el-Matbaatu el-Haydariyye, 2. baskı, Necef, 1969.

İBN ET-TİTAKA, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ (Ö: 709/1309**), Kitabel-Fahrî fi'l- âdâbi's-sutâniyye ve'd- duveli'l- İslâmiyye**, Thk: Abdülkadir Muhammed Mayû, Daru'l-kalem el-Arabî, Beyrut, 1997.

İBN HALDÛN, Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed (Ö: 808/1405)**, Kitab el-'İber ve dîvânü'l- mübtede' ve'l- haber fî ahbâri'l- Arab ve'l- Acem ve'l- Berber ve men 'âserehum min zevi's- sultâni'l- ekber**, Thk: Halil Şahâde ve diğerleri, Dâr el-Fikr, Beyrut, 1988.

İBN HALLİKAN, Ebu'l- Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed (Ö: 681/1282), **Vefeyâtu'l- a'yân ve enbâ'u'z- zeman**, thk: İhsan Abbas, Dar es-sekafe, Beyrut, 1969.

İBN HAVKAL, Ebu'l- Kâsım Muhammed b. Alî el-Mevsilî el-Havkalî el-Bağdâdî en-Nasîbî (Ö: 367/977), **Sûretu'l- ard**, Mektebetu'l hayât, Beyrut, 1992.

İBN HURDÂZBİH, Ebu'l- Kasım Abdullah (Ö: 280/893), **el-Mesâlik ve'l- memâlik**, Dâru Sadır, ofset, Leiden, Beyrut, 1889.

İBN KESÎR, 'İmâduddin Ebu'l- Fidâ' İsmail b. Ömer el-Kureşî ed-Dimeşkî, (Ö: 774/1372) **el-Bidâye ve'n- nihâye**, Thk: Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Daru Hecr, Mısır, 1997.

İBN MİSKEVEYH, Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub (Ö: 421/1030), **Tecâribu'l-umem**, Thk: Ebu'l- Kasım İmâmî, Dar Sürûş, Tahran, 1914.

İBN RÜSTE, Ebu Ali Ahmed b. Ömer (Ö: 290/902), **el-A'lâku'n- nefise,** Şeriketu nevabiği'l-fikr, 1. Baskı, Kahire, 2009.

İSMAİL, Nuri, **ed-Diyânetü'z- Zerâdeştiyye Mezdîsîmâ**, Daru Alauddin, 2. Baskı, Dımaşk, 1997.

EL-'İŞ, Yusuf, **Târîhu 'asri'l- hilafeti'l- Abbasiyye**, Daru'l- fikri'l- mu'âsır, Beyrut, 1982.

EL-İDRÎSÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. İdris el-Hamevî (Ö: 560/1160), **Nuzhetu'l- muştâk fî ihtirâki'l- âfâk**, Alemu'l- kutub, 1. baskı, Beyrut, 1989.

EL-KALKAŞENDÎ, Ebu'l- Abbas Ahmed b. Ali (Ö: 821/1418), **Kalâidu'l- cumân fi't-ta‘rîf**, Thk: Yusuf el-Hadi, Alem el-kutub, Beyrut, 1996.

-------- **Nihayetü'l- ereb fî ma'rifeti ensabi'l- Arab**, Thk: İbrahim el-Ebyârî, Daru'l- kutub el-Lubnâniyyin, Beyrut, 1980.

KÂŞÂ, Süheyl, Ebreşiyyetü'l- Mevsil, Matbaatu Şefîk, Bağdat, 1985.

KAZIM, Casim Muhammed, **Ehlu'z- Zimme fi'l- muctemai'l- Bağdadi, fi'l- ahdeyni'l-Buveyhî ve's- Selcûkî,** Daru'l- medine el-fâdila, Bağdat, 2013.

KUDÂME B. CA‘FER, Ebu Ferec Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (Ö: 337/948), **Kitabel-Harâc ve sınâ‘atu'l- kitâbe**, Thk: Muhammed Hüseyin ez-Zubeydî, el-Cumhûriyyetu'l- Irakıyye, Vizâretu's- sekâfe ve'l- İ‘lâm, Dâr er-Reşîd, Bağdat, 1981.

EL-KAYREVÂNÎ, Ebu İshak İbrahim b. Ali el-Husarî (Ö: 453/1061), **Zehr’ul- Âdâb ve semeru’l- elbâb**, Thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Daru’l- Cîl, 4. Baskı, Beyrut, 1972.

EL-KAZVÎNÎ, Ebu Abdullah Zekeriyya b. Muhammed b. Mahmud (Ö: 682/1282), **Âsâru'l-bilâd ve ahbâru'l- ‘ibâd**, Dâru Sadır, Beyrut, 1960.

EL-KUBEYSÎ, Hamdân Abdulmecid, **‘Asru’l- halife el-Muktedir Billah**, Matbaatu en-Nu‘mân, Necef, 1974.

LOMBARD, Maurice, **el-Cuğrâfiyyetu't- târîhiyye li'l- âlemi'l- İslâmî**, Çev: Abdurrahman Hamide, Dar el-fikr, Dımaşk, 1998.

MACİD, Abdülmün'im, **Târîhu'l- hadâre'l- İslamiyye fi'l ‘usûri'l- vustâ**, Mektebetu Anglo el-Mısriyye, 4. Baskı, Kahire, 1978.

MAHMUD, Ahmed Muhammed**, “**Halkatun mefkûdetun min târîhi Şehrezûr ev Muzekkirâtu ulemâ'i'd- din el-Belbâsîyyîn munzu ‘âm 530 ilâ 1290 h.” , **Mecelletü Kârvân**, el-Emânetu'l- ‘âmme lis'- sekâfeti ve'ş- şebâb, Erbîl, Sayı: 36, Eylül, 1985.

EL-MAKDİSÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr el-Bennâ' eş- Şâmî (Ö: 375/985), **Ahsenu't- tekâsîm fî ma'rifeti'l- ekâlîm**, Mektebetu Medbûlî, Kahire, 1991.

EL-MAKRÎZÎ, Ebu'l- Abbas Takiyyuddin Ahmed b. Ali (Ö: 845/1441), **el-Meva'izu vel-İ'tibâr bi zikri'l -hitati ve'l- Âsâr**, Daru'l- kutubi'l- ilmiyye, Beyrut, 1997.

------- **es-Sülûk li-ma'rifeti duveli'l- mülûk**, Tashih: Muhammed Mustafa Ziyade, Dar el-kutubi'l- Mısriyye, Kahire, 1934.

EL-MÂVERDÎ, Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (Ö: 450/1058), **el-Ahkâmu's-sultâniyye ve'l- vilâyâtu'd- dîniyye**, Matbaatu Mustafa el-Halebî, Mısır, 1966.

MINORSKY, V., "**Annazids**", EI2, I, 512-513.

EL-MES'ÛDÎ, Ebu'l- Hasan Ali b. el-Hasan b. Ali, et-**Tenbihve'l-İşraf**, Mektebetu'l- Hilal, Beyrut, 1981.

--------- **Murûcez-Zeheb ve Ma'âdin el-Cevâhir**, Dar Endelus, 5. baskı, Beyrut, 1983.

EL-MISRÎ, Hüseyin Mucîb, **Sılâtun beyne'l- Arab ve'l- Furs ve't- Turk**, Mektebet Anglo el-Mısriyye, Kahire, 1971.

EL-MU'ADIDÎ, Haşi', **Devletu benî 'Ukayl fi'l- Mevsil**, Matbaatu Şefîk, Bağdat, 1967.

MUHAMMED, Emin Zeki, **Meşahîr el-Kurd ve'l- Kurdistan fi'd- devri'l- İslami,** Çev: Saniha Emin Zeki, Matbaatu es-sa'ade, Kahire, 1947.

---------- **Târîhu'd- duvel ve'l- imârâtu'l- Kurdiyye fi'l- 'ahdi'l- İslâmî**, Çev: Abdî Hâcî, Muessetu Sibiriz, Duhok, 2011.

EN-NUVEYRÎ, Ahmed b. Abduülvehhab b. Muhammed b. Abdu'd- Dâim Şihabuddin (Ö: 732/1331), **Nihâyetu'l- ereb fî fünûni'l- edeb,** Mabaatu daru'l- kutub el-Mısriyye, Kahire, 1923.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Annaziler" **DİA**. III, 215-216.

ÖZTUNA, Yılmaz, **İslam Devletleri I (Devletler ve Hanedanlar)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

POLADYAN, Arşak, **el-Ekrâd fî hıkbeti'l- hilafeti'l- Abbâsiyye fi'l- karneyni'l-'Aşir ve'l-hâdî 'aşer**, Çev: Aleksander Keşişyan, Dâru'l-vataniyye el-cedide, Dımaşk, 2009.

RAMBO, Luciano**, el-Kurd ve'l-Hak**, Çev: Aziz Abdulahad Nebati, Matbaatu vizaretu's-sekafe, 1. Baskı, Erbil, 1998.

ER-RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman (Ö: 603/1206), **Râhetu's- sudûr ve Âyetüs'-sürûr fî Târîhi'd- devleti's- Selcûkiyye**, Çev: İbrahim Emin eş-Şevâribî, Dar el-kalem, Kahire, 1960.

REŞİD, el-Cumeylî, **ed-Devletu'l- Âtâbegiyye fi'l- Mevsil ba'de 'İmâduddin ez-Zengî,** Daru'n- nahda el-Arabiyye,1. Baskı, Beyrut, 1970.

ER-RUZBEYÂNÎ, Muhammed Cemil, **İmâretubenî 'Ayâr ve hukûmetuhum fî garb İran min sene 380 li'l-hicre hattâ sene 510 h.,** Çev: Molla Abdülkerim, makale menşûre fî Mecelletu'l-mecma'i'l-'lmî el-Kurdî, Bağdat, 1977.

ES-SÂBÎ, Ebu'l Hasan el-Hilâlî b. el-Muhsin b. İbrahim (448/1056), **el- Vuzerâ' ev Tuhfetu'l- vuzerâ' fî târîhi'l- vuzerâ'**, Thk: Abdussettâr Ahmed Ferâc, Daru Ahsâ', Kahire, 1958.

---------- **et-Târîh**, Tashih: Amedroz - Margoliouth, neşreden yok, Kahire, 1919.

---------- **Rüsûmu dar el-hilafe**, Thk: Mihail Avvâd, Matbaatu'l- 'Anî, Bağdat, 1946.

ES-SAFEDÎ, el-Hasan b. Ebu Muhammed el-Abbasi (Ö: 717/1317), **Âsâru'l-evel fî tertîbi'd-duvel**, thk: Abdurrahman 'Umayra, Dar el-cîl, Beyrut, 1989.

ES-SAFEDÎ, Salahuddin Halil b. Aybek (Ö: 717/1317)**, el-Vâfî bi'l-Vefeyât**, İtina: Muhammed el-Husayrî, Wiesbaden, 1984.

SAKR, Nadya Hüseyin, **Matla‘u’l- ‘asri’l- Abbasî es-sânî**, Dar eş-Şurûk, Cidde, 1983.

SÂLİM, Seher es-Seyyid Abdülaziz, **Târîhu'l-Ekrad,** Müessesetü şebâb el-câmi'a, İskenderiyye, 2010.

ES-SAMERRÂÎ, Hüsâm Kavvâm, **el-Muessesâtu'l- idâriyye fi'd-devleti'l- Abbâsiyye hilâle'l- fetreti 247-334 h.,** Mektebetu dar el-ferah, Dımaşk, 1971.

ES-SE‘ÂLİBÎ, Ebu Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail (Ö: 429/1037), **Letâifu'l-me'ârif**, Thk Mustafa el-Ebyârî - Hasan Kâmil es-Sayrefî, Daru İhyâi'l- kutubi'l-Arabiyye, Kahire, 1960.

---------- **Simâru'l- kulûb fi'l- mudâfi ve'l- mensûb**, Thk: Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Daru nahdati Mısır, Kahire, 1965.

ES-SÛLÎ, Ebu Bekr b. Muhammed b. Yahya (Ö: 335/946), **Ahbâru'r- Râdî Billah ve'l-Muttakî Billah**, Neşreden: George Heyworth, Dar el-mesîre, 2. Baskı, Beyrut, 1979.

SUSE, Ahmed, **Melamih min târîh el-kadîm li Yehûdi'l- Irâk**, Merkezu'd- dirasat el-Filistîniyye, 1. Baskı, Bağdat, 1978.

SÜLEYMAN, Marî, **Ahbâru fetârika kursiyyi'l- maşrik fî Kitabi'l-Kecdel**, tsz., Rûmiyyu'l- kübrâ, 1889.

SÜRÛR, Muhammed Celaluddin, **ed-Devletu'l- Fatımiyye fî Mısr ve siyasetuha ed-dahiliyye ve mezahiru'l- hadâriyye, Daru'l- fikr el-Arabi,** Kahire, 1974.

-------en-Nüfûzu'l- Fatımi fî bilâd eş-Şam ve'l- Irak, Daru'l- fikr el-Arabi, Mısır, 1964.

-------- Târîhu'l- hadâre'l- İslâmiyye fi'ş- şark min ‘ahdi nüfûzi'l- Etrâk ilâ muntasafi'l-karni'l- hâmis el-hicrî, Daru'l- fikri'l- Arabî, Kahire, 1967.

ŞA'BAN, Muhammed Abdulhay Muhammed, **ed-Devletu'l- Abbasiyye el-Fatımiyyun**, Matbaatu'l- ehliyye, Beyrut, 1981.

EŞ-ŞAFİÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İdrîs el-Kuraşî el-Mekkî (Ö: 204/819), **er-Risâle**, Thk: Ahmed Şâkir, Mektebetu'l- Halebî, Mısır, 1940.

EŞ-ŞEHREZÛRÎ, Şemsuddin Muhammed b. Mahmud, **Nüzhetü'l- ervâh ve ravdatu'l-efârih fî târîhi'l- felasifeti ve'l- hukemâ',** İtina: es-Seyyid Hurşîd Ahmed, Matbaatu daireti'l- maarif el-İslamiyye, Hidistan, 1976.

ŞELEBÎ, Ahmed, **Mukârenetu'l- edyân el-Mesîhiyye**, Mektebetu'n- nahda el-Mısriyye, 7. Baskı, Mısır, 1985.

ŞEREFHAN, **Şerefname Kürt Tarihi**, Çev: M. Emin Bozarslan, Hasat Yayınları, İstanbul, 1990.

ŞEYHU ER-REBVE, Şemsüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Talib el-Ensari (Ö: 722/1326), **Nuhbetu'd- dehr fî 'Acâibi'l- berri ve'l- bahr**, Thk: Ferâyin ve mîhran, Petersburg, 1864.

TALÂL, el-Hasan, **el-Mesîhiyye fi'l- Âlem el-Arabî,** Mektebetu Ammân, Ürdün, 1995.

ET-TENÛHÎ, Ebu Ali el-Muhsin b. Ali (Ö: 384/994), **Nişvâru'l- muhadara ve ahbâru'z-zâkire**, Thk: 'Abbûd eş-Şalcî, Beyrut, 1971.

ET-TULAYTILÎ, Benyamin b. Yûna el-Endelusî (Ö: 569/1173), **Rihletu Benyamin**, Çev: Azra Haddâd

VASİLY, Barthold, **Târîhu't- Türk fî Asya el-Vustâ**, Çev: Ahmed es-Said Süleyman, Mektebetu Anglo el-Mısriyye, byy, 1958.

WALTER, Hans, **el-Mekâyîl ve'l- evzân el-İslâmiyye ve mâ yu'âdiluhâ fi'n- nizâmi'l-mitrî**, Çev: Kâmil el-'Aselî, Daru revâi'u mecdelâvî, 2. Baskı, Ürdün, 2001.

WOLFENSON, İsrael, **Târîhu'l- luğât es-Sâmiyye,** Çev: er-Rîf Halil en-Nemr Hasîb, Daru'l-kalem, Beyrut, 1980.

YÂKUT EL-HAMEVÎ, Şihabu'd-din Ebu Abdullah b. Abdullah er-Rûmî el-Bağdâdî (Ö: 626/1229), **Mu'cemu'l-Buldân**, Dâru't- turâsi'l- Arabî, Beyrut, 1979.

EL-YAKÛBÎ, Ahmed b. Ebu Yakûb b. Cafer b. Vehb b. Vadıh (Ö: 292/905), **el-Buldân**, Thk: Abdu'l-emir el-Muhennâ, Muessetu el-e‘lumî, Beyrut, 1993.

ZAMBOR, Edward Von, **Mu‘cemu'l- ensab ve'l- userati'l hakime fi't- târîhi'l- İslami**, Çev. Zeki Muhammed Hasan ve diğerleri, Kahire, 1951.

EZ-ZEHEBÎ, Şemsuddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (Ö: 748/1347), **Tehzîbu siyeri a‘lâm en-nubelâ'**, Thk: Şuayb el-Arnavut ve diğerleri, Müessesetü'r- risale, 2. Baskı, byy., 1992.

---------- **el-‘İber fî haber men ğaber**, Thk: Ebu Hacer Muhammed es-Said b. Besyûni Zağlûl, Daru'l- kutubi'l- ilmiyye, Beyrut, tsz.

ZEKİ, Muhammed Emin, **Hulasatu Târîhi'l-Kurd ve Kurdistan**, Çev: Muhammed Ali Avnî, Matbaatu Salahuddin, 2. baskı, Bağdat, 1961.

ZEKKÂR, Süheyl, **Fi't- târîhi’l- Abbâsî ve'l- Endlusi es-siyâsi ve'l- hadârî,** Matbaatu dar el-kutub, 4. Baskı, Dımaşk, 1992.

EZ-ZÜBEYDÎ, Muhammed Hüseyin, **el-‘Irâk fi'l- ‘asri'l- Büveyhî et-tanzîmât es-siyâsiyye ve'l- idâriyye ve'l- iktisâdiyye**, Daru'n- nahdati'l- Arabiyye, Kahire, 1969.

EKLER

EK-1: Annazi Emirleri

EK-2: Cibal Bölgesi Haritası

EK-3: Kronoloji Cetveli

EK-1:

ANNAZİ EMİRLERİ

Ebu'l-Fetih Muhammed b. 'Anâz (991-1011)

Husamuddevle Ebu eş-Şevk Faris b. Muhammed (1011-1046)

Ebu'l- Macid Mühelhil b. Muhammed (1011-1055)

Surhab I b. Muhammed (1011-1046 – Bendenicin'de)

Şerefuddevle Sa'dî b. Faris b. Muhammed (1050-1055)

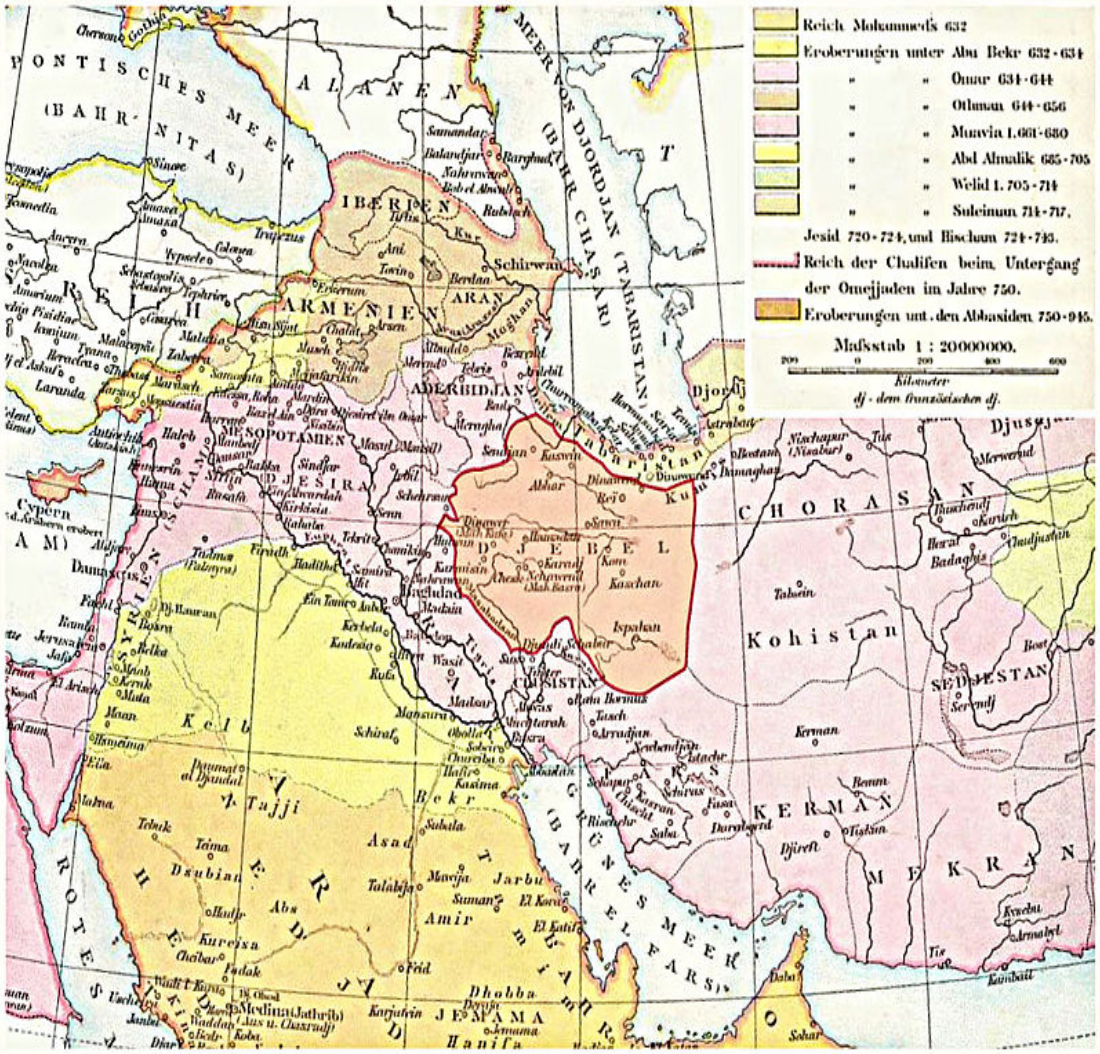
Bedr b. Mühelhil b. Muhammed b. 'Anâz

Ebu'l-Fevaris Surhâb II b. Bedr b. Mühelhil (İbn Ebu eş-Şevk) (?-1107)

Ebu Mansur b. Bedr

EK-3:

CİBAL BÖLGESİ HARİTASI

Maximilian Dörrbecker (Chumwa) - Own work based on this map

Die Lage von Dschibal auf Basis folgender Karte: 'Das Reich der Kalifen bis 945' aus Gustav Droysens Allgemeiner historischer Handatlas in 96 Karten mit erläuterndem Text Bielefeld [u.a.]: Velhagen & Klasing 1886, S. 77.

EK-3:

KRONOLOJİ CETVELİ

610	Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliği
622	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti
632	Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatı
632-661	Dört Halife dönemi
661-749	Emeviler
750-1258	**ABBASİLER**
974-991	Tâi Lillah'ın halifeliği
991-1031	Kadir Billah'ın halifeliği
1031-1075	Kaim Biemrillah'ın halifeliği
1075-1094	Muktedî Biemrillah'ın halifeliği
1094 -1118	Mustazhir Billah'ın halifeliği
945-1055	**BÜVEYHİLER**
978-983	Adudüddevle
983-987	Samsâmüddevle
987-989	Şerefüddevle
989-1012	Behâüddevle

1012-1021	Sultânüddevle
1021-1025	Müşerrefüddevle
1025-1044	Celâlüddevle
1044-1048	Ebû Kalicar
1048-1055	El-Melikü'r-Rahim